

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
MEDIACIJOS KATEDRA**

SKIRMANTĖ AGURKYTĖ

**TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ
REALIZAVIMAS PATAISOS ĮSTAIGŲ VEIKLOJE**
Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas
doc. dr. D. Usik**

VILNIUS, 2011

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
MEDIACIJOS KATEDRA**

SKIRMANTĖ AGURKYTĖ

**TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ
REALIZAVIMAS PATAISOS ĮSTAIGŲ VEIKLOJE**

**Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62601S104**

Vadovas

_____ doc. dr. D. Usik
2011 04

Recenzentas

2011 05

Atliko
TVmn08-01 gr. stud.

_____ S. Agurkytė
2011 04 28

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS.....	8
1. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SAMPRATA BEI REIKŠMĖ LIETUVOS BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖJE.....	11
1.1. Teisėtumo principo turinys, išraiška ir reikšmė bausmių vykdymo teisėje.....	11
1.2. Teisingumo principo turinys, išraiška ir reikšmė bausmių vykdymo teisėje.....	12
2. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ KLASIFIKAVIMAS IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE.....	15
3. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ REALIZAVIMO KRITERIJAI BEI BENDROSIOS TOBULINIMO PRIELAIDOS.....	18
3.1. Turiningųjų ir formaliųjų teisės principų realizavimo kriterijų sąveika ir reikšmė.....	18
3.2. Teisėtumo ir teisingumo principų teisinių bei vykdymo aspektų tobulinimo prielaidos.....	19
4. TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ REALIZAVIMO LIETUVOS PATAISOS ĮSTAIGŲ VEIKLOJE SVARBIAUSI PROBLEMINIAI ASPEKTAI.....	23
4.1. Teisėtumo principo realizavimo probleminiai teisiniai bei vykdymo aspektai.....	23
4.1.1. Bausmių vykdymo teisės aktų spragų įtaka teisėtumo principo realizavimui...23	
4.1.2. Teisėtumo principo realizavimo problema teisinės kolizijos atveju.....37	
4.1.3. Teisėtumo principo realizavimo probleminiai aspektai pataisos įstaigų veikloje dėl netinkamų šių įstaigų administracijos veiksmų ir sprendimų pažeidžiant bausmių vykdymo teisės aktus.....38	
4.2. Svarbiausi teisingumo principo realizavimo probleminiai aspektai.....44	
4.2.1. Teisingumo principo realizavimas nuteistųjų drausminiame procese.....45	
4.2.2. Teisingumo principo realizavimas nuteistųjų peticijų ir skundų nagrinėjimo procese.....52	
4.2.3. Teisingumo principo realizavimas nuteistųjų subkultūros reiškinio prevencijos procese.....54	
4.3. Empirinio tyrimo rezultatų analizė.....57	
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	69
LITERATŪRA	72
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	80
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	82
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	84
PRIEDAI	86

PRIEDAI

PRIEDAS. Empirinio tyrimo apklausos anketos pavyzdys.....	86
--	----

LENTELĖS

Lentelė. Pataisos įstaigų Drausmės komisijų svarstyti nuteistųjų drausmės pažeidimų atvejai per 2010 metus.....	46
---	----

PAVEIKSLAI

1 pav. Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų direktoriaus skirtų nuobaudų uždarant nuteistuosius į bausos izoliatorių pasiskirstymas pagal jų griežtumą (atvejai).....	49
2 pav. Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų direktoriaus skirtų nuobaudų perkeliant nuteistuosius į kamerų tipo patalpas pasiskirstymas pagal jų griežtumą (atvejai).....	49
3 pav. Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų direktoriaus skirtų nuobaudų perkeliant nuteistuosius iš paprastosios grupės į drausmės grupę pasiskirstymas pagal jų griežtumą (atvejai).....	50
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių.....	58
5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą.....	58
6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tarnybos pataisos įstaigose stažą.....	58
7 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas dėl teisinio reglamentavimo pataisos įstaigų pareigūnams pakankumo, aiškumo bei suprantamumo.....	59
8 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas dėl teiginio „Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai“	60
9 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie pagrindines problemas, su kuriomis susiduria pataisos įstaigos, siekdamos užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimą.....	60
10 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas pateikiant atsakymus į klausimą <i>Kokioje, Jūsų manymu, pataisos įstaigos veiklos srityje praktinėje veikloje yra dažniausiai susiduriama su teisėtumo principo realizavimo užtikrinimo būtinybe?</i>	61
11 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie pataisos įstaigų vadovų priimamų įsakymų teisėtumą.....	62
12 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie nuteistųjų skundų nagrinėjimo teisėtumo ir objektyvumo problematiką.....	63
13 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie pataisos įstaigų vadovų priimamus sprendimus bausmę atliekantiems nuteistiesiems skiriant nuobaudas ir paskatinimo priemones.....	65
14 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie kitus pataisos įstaigos administracijos priimamus sprendimus nuteistųjų atžvilgiu.....	65
15 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie institucijas, kurios veiksmingiausiai padeda užtikrinti penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą.....	66
16 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie institucijas, kurios turėtų daugiausiai prisidėti užtikrinant penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą.....	67

SANTRUMPOS

ABTĮ – Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas;

JT – Jungtinės Tautos;

EKT – Europos kalėjimų taisyklės;

ET – Europos Taryba;

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas;

KD – Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos;

LR – Lietuvos Respublika;

LR BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas;

LR BVK – Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas;

LRV – Lietuvos Respublikos Vyriausybė;

PĮ VTT – Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės.

IVADAS

Temos aktualumas bei mokslinis naujumas. Teisėtumo ir teisingumo principai yra universalūs principai, būdingi visai teisės sistemai, taikomi kiekvienoje teisės šakoje. Ne išimtis yra ir bausmių vykdymo teisė.

JT patvirtintose Tipinėse minimaliose elgesio su kaliniais taisyklėse (1957 m. rezoliucija Nr. 663 (XXIV) nustatyti bendrieji laisvės atėmimo bausmės vykdymo principai. Šiame dokumente pabrėžta, kad valstybės-narės, nustatydamos elgesio su kaliniais taisyklės laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų atžvilgiu, privalo skirti ypatingą dėmesį teisėtumo ir teisingumo principų įgyvendinimui. Didžiulis teisėtumo ir teisingumo principų reikšmingumas, vykdam ir atliekam kriminalines laisvės atėmimo bausmes atsispindi ir kituose tarptautiniuose JT, ET priimtuose dokumentuose.

Pataisos įstaigų veikla Lietuvoje, vykdam kriminalines bausmes, yra realizuojama bausmių vykdymo teisiniais santykiais, įgyvendinant LR bausmių vykdymo bei kitų teisės šakų aktų, o taip pat – tarptautinių teisės aktų nuostatas, šiuose aktuose įtvirtintus bendruosius ir specifinius (šakinius) principus. Siekiant visapusiško bei išsamaus tyrimo bei vengiant paviršutiniško pasirinktos temos ištyrimo, šiame darbe bus analizuojami specifiniai bausmių vykdymo teisės principai – teisėtumo ir teisingumo principai.

Pastebėta, kad nacionalinėje mokslinėje literatūroje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo pataisos įstaigų veikloje nėra nagrinėti netgi probleminiai aspektai. Taip pat ir užsienio mokslinės literatūros analizės rezultatai atskleidė, kad per pastaruosius penkerius metus vykdyta nedidelė dalis tyrimų teisėtumo principų realizavimo laisvės atėmimo vietose. *A priori* pažymėtina, kad teisėtumo ir teisingumo principų įtaka yra ypač svarbi sklandžiam visos penitencinės materialinės bei procesinės teisės funkcionavimui. Pastarųjų principų realizavimo problematika Lietuvos pataisos įstaigų veikloje yra itin aktuali žmogaus teisių įgyvendinimo srityje. Todėl išdėstyti argumentai leidžia teigti, jog teorinių nuostatų bei empirinio tyrimo duomenų analizės rezultatai Lietuvos penitencinės (bausmių vykdymo) teisės sistemai yra labai svarbūs.

Visa tai įvertinus, **mokslinė darbo problema** keltina klausimu: „Kokiomis priemonėmis yra įmanoma efektyviausiai užtikrinti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą pataisos įstaigų veikloje?“

Magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas – bausmių vykdymo teisinius santykius pagrindžiantys teisėtumo ir teisingumo principai.

Įvertinus magistro baigiamojo darbo apimtį, potencialiai platų probleminių aspektų spektrą, bei pasirinkdami darbo tyrimo objektą, apsiribosime nagrinėjamų principų taikymą įgyvendinančių, su laisvės atėmimu susijusias bausmes vykdančių - pataisos įstaigų veikla.

Pagrindinis tyrimo dalykas – Lietuvoje galiojantys įstatymai, kiti teisės aktai bei tarptautiniai elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, standartai, kuriuose įtvirtinami teisėtumo ir teisingumo principai, vykdant laisvės atėmimo bausmes.

Papildomas tyrimo dalykas – pataisos įstaigų specialistų, besispecializuojančių kriminalinių bausmių vykdymo srityje, vertinimai apie teisėtumo ir teisingumo principų pataisos įstaigų veikloje realizavimo efektyvumą, šių principų realizavimo probleminius aspektus.

Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo objektą bei dalyką, tiesioginis darbo tikslas yra išanalizuoti ir atskleisti bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą pataisos įstaigų veikloje, sąlygojančio teisinio reglamentavimo svarbiausius aspektus bei bausmių vykdymo teisės požiūriu įvertinti šių principų įgyvendinimą praktikoje.

Tyrimo uždaviniai.

Tam, kad būtų tinkamai ir visapusiškai pasiektas tyrimo tikslas, išsikelsime šiuos uždavinius:

1. Apibrėžti teisėtumo ir teisingumo principų sampratą, išnagrinėti šių principų teisinį reglamentavimą bausmių vykdymo teisės aktuose ir atskleisti jų vaidmenį pataisos įstaigų veikloje;
2. Išanalizuoti teisėtumo ir teisingumo principų įtvirtinimo Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo teisės aktų leidyboje sąlygas bei ypatumus;
3. Išanalizuoti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo ypatumus pataisos įstaigų veikloje bei šių principų realizavimo svarbiausius probleminius aspektus;
4. Pateikti pasiūlymus dėl bausmių vykdymo aktų teisėkūros ir teisės aktų įgyvendinimo tobulinimo, kas sukurtų prielaidas efektyvesniam teisėtumo ir teisingumo principų realizavimui laisvės atėmimo bausmes vykdančių institucijų veikloje.

Tyrimui iškeliami **hipotezė**, kad bausmių vykdymo teisės teisėtumo ir teisingumo principų įgyvendinimo mechanizmas bei jo realizavimo efektyvumas yra pakankamas sklandžiam bausmių vykdymo teisės normų taikymui praktinėje pataisos įstaigų veikloje.

Baigiamojo darbo tezės:

1. Lietuvos bausmių vykdymo doktrina ir teisės aktai suteikia pakankamus teisinius pagrindus pataisos įstaigoms savo veikloje realizuoti bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principus;
2. Egzistuojančios bausmių vykdymo įstatymų spragos konkrečiais atvejais tampa bausmių vykdymo teisės subjektų priimamų administracinių sprendimų, neatitinkančių įstatymo leidėjo reglamentuojamų bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų, priežastimi;
3. Bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principai pažeidžiami, kai bausmių vykdymo teisės subjektai priima ar nepagrįstai delsia priimti sprendimus tiesiog dėl pareigūnų ir kitų darbuotojų aplaidumo, nepakantumo, galiojančių teisės aktų neišmanymo bei jų netinkamo taikymo ar tiesiog aplaidaus požiūrio į atitinkamas pareigas;

4. Lietuvos bausmių vykdymo įstatymai bei juose įtvirtinamų teisėtumo ir teisingumo principų turinys ne visada atitinka šalies socialinės tikrovės pokyčius, veikiančius pataisos įstaigų veiklą bei tarptautiniuose teisės aktuose nustatytus standartus.

Tyrimo metodologija. Siekiant visapusiškai išanalizuoti tiriamus reiškinius, pasiekti planingą mokslinį pažinimą, magistro baigiamajame darbe naudotasi tiek įvairiais teoriniais, tiek empiriniais tyrimo metodais, kaip tyrimo objekto pažinimo būdais.

Teoriniai tyrimo metodai.

Lyginamasis metodas padeda analizuoti skirtingų valstybių bausmių vykdymo teisės aktus, taip pat įvertinti Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktų atitikimą tarptautinės teisės normoms. Šis metodas ypač naudingas tuo, kad Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktų spragos, neatitikimai bei neaiškumai gali būti sprendžiami, atsižvelgiant į kitose valstybėse, turinčiose gilesnes tradicijas ir didesnę patirtį nagrinėjamoje srityje, galiojančią praktiką.

Dedukcijos ir indukcijos metodai, nagrinėjant teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo pataisos įstaigų veikloje klausimus, darbe dažnai taikomi kartu, kadangi jie vienas kitą papildo ir leidžia analizuoti šių principų realizavimo pobūdį.

Sintezės metodas taikytas, pateikiant galimus racionalius problemų sprendimo būdus, remiantis išanalizuotais faktais.

Kritikos metodas, taikytas vertinant Lietuvoje susiklosčiusį bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų teisinį reguliavimą, atsižvelgiant į tarptautinės teisės nuostatas, teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo laisvės atėmimo vietose praktines problemas bei įvairių mokslininkų analizuojamas problemas.

Empiriniai tyrimo metodai.

Rengiant magistro baigiamąjį darbą, naudotas *ekspertų vertinimo metodas*. Pasirinktų pataisos įstaigų specialistų vertinimams gauti buvo raštu pateiktos šios problemos: teisėtumo ir teisingumo principų reglamentavimas (teisinis reguliavimas) ir jų įgyvendinimas praktikoje nėra pakankamas, neatitikimas Europos Sąjungos ir tarptautinei teisei, įvairios teisinės kliūtys bei ateities tendencijos. Šio metodo pagalba patikslinti kitais metodais gauti duomenys ir patikrintas jų patikimumas. Taip pat šio metodo pagalba magistro baigiamajame darbe išlaikyta objektyvi pozicija tiriamos temos atžvilgiu.

Anketinė apklausa buvo atlikta 2010 metų rugsėjo mėnesį. Anketos buvo pateiktos Pravieniškių II gyvenvietėje esančių pataisos įstaigų, taip pat Alytaus pataisos namų pareigūnams, turintiems praktinio darbo šiose įstaigose patirtį, preziumuojant, jog jie turi daugiausia informacijos apie teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo penitencinėje veikloje ypatumus. Daugelis anketų pateiktos susitikus su respondentu, likusi dalis – elektroniniu paštu. Iš viso 60 anketų pateikta 5 pataisos įstaigoms, iš kurių sugrįžo 49.

1. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ SAMPRATA BEI REIKŠMĖ LIETUVOS BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖJE

1.1. Teisėtumo principo turinys, išraiška ir reikšmė bausmių vykdymo teisėje

Teisėtumo principas yra universalusis teisės principas, kuris yra įtvirtintas LR Konstitucijos 3, 6-13, 19-36 ir kituose straipsniuose. Šis principas yra būdingas visai valstybės teisės sistemai ir taikomas kiekvienoje teisės šakoje. Teisėtumo principas yra būdingas visoms valstybinės veiklos rūšims, formoms ir visai šalies visuomenės santvarkai apskritai.

S. Vansevičius (2004) „Valstybės ir teisės teorijoje“ teisėtumą įvardija kaip praktinį rašytinės teisės įgyvendinimą, idėjinį politinį teisės sistemos pagrindą, jos ryšį su visuomeniniais ir politiniais institutais, politiniu visuomenės režimu. Autorius išskiria šiuos teisėtumo principo šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje sudedamuosius elementus: *teisės privalomumą visiems, teisėtumo idėją bei konstitucinį elementą*.

Teisėtumo principo pagrindu yra nenukrypstamas ir tikslus įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymas, taip pat šio proceso stebėseną. Viešojo administravimo institucijų veikla, prie kurių priskirtinos ir pataisos įstaigos, turi būti pagrįsta teisės normomis bei nepažeidžiant teisės aktų keliamų reikalavimų, tarp jų ir reikalavimų vadovautis teisės principais.

Von Hayek (1944) yra pateikęs vieną tiksliausių idealaus teisėtumo principo įgyvendinimo valstybėje formuluočių: „Vyriausybės veiksmai yra susaistyti nustatytais ir iš anksto paskelbtomis taisyklėmis-taisyklėmis, kurios leidžia gana patikimai numatyti, kaip valdžia panaudos savo prievartinę galią tam tikromis aplinkybėmis ir šių žinių pagrindu kiekvienam planuoti savo individualius reikalus“ (p. 54).

S. Vansevičius (2004) išskiria šiuos teisėtumo principą atitinkančius reikalavimus demokratinėse politinių režimų sąlygomis (*teisėtumo principo požymius*): *visuotinę teisę; konstitucijos ir įstatymų viršenybę; visų lygybę įstatymui; socialinius ir teisinius mechanizmus, užtikrinančius teisės įgyvendinimą, pareigų vykdymą, netrukdomą subjektinių teisių įgyvendinimą; garantuotą kokybišką teisės taikymą; teisėtavokos stabilumą, veiksmingą teisinio reguliavimo mechanizmą*.

Bausmių vykdymo teisėtumo principą tiesiogiai reglamentuoja ir jo turinį atskleidžia LR BVK 5 straipsnis. Šiuo principu savo veikloje privalo vadovautis pataisos įstaigos. Pastarasis straipsnis skelbia:

1. Bausmės vykdymo pagrindas yra tik įsiteisėjęs apkaltinamasis Lietuvos Respublikos teismo nuosprendis. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais atvejais bausmės vykdymo

pagrindu yra užsienio valstybės teismo arba tarptautinės teisminės institucijos įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis (sprendimas).

2. Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai.

3. Nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga. Bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis. Įstatymų nustatytus reikalavimus pažeidę pareigūnai atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

4. Bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūrą atlieka Lietuvos Respublikos teismai, prokurorai, Seimo skiriami kontrolieriai, Teisingumo ministerija ir kitos valstybės institucijos pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

Teisėtumo principo turinį bausmių vykdymo teisėje papildomai padeda atskleisti teismų praktika ir teisės doktrina. R. Drakšo (2008) teigimu, teisėtumo principas baudžiamosios atsakomybės kontekste turi būti suprantamas dvejopai: *pirma*, valstybėje turi būti vadovujamasi įstatymo viršenybe. < ... >. *Antra*, šis principas garantuoja kiekvienam asmeniui galimybę įstatymų nustatyta tvarka realizuoti savo teises ir pareigas. Kartu jis nustato būtinumą savo veiklos srityje tiksliai ir besąlygiškai įgyvendinti teisės normų paliepinus (p. 52). Ši samprata tinka analogiškai apibūdinti teisėtumo principą ir bausmių vykdymo teisėje.

Teisėtumo principą, kaip vienu iš pataisos įstaigų veiklos principų, įvardija ir Tarnybos Kalėjimų departamente statuto 4 straipsnis, tačiau šiame įstatyme teisėtumo principo turinys nėra tiksliai apibrėžtas ir, nors ir atitinka aukščiau paminėtus požymius, nėra identiškas šakiniam bausmių vykdymo teisėtumo principo turiniui.

1.2. Teisingumo principo turinys, išraiška ir reikšmė bausmių vykdymo teisėje

Teisingumo turinys yra suprantamas ir gali būti gvildinamas bent dvejopai: kaip moralinis-filosofinis ir kaip teisinis-socialinis reiškinys. Teisingumo turinys yra daugiaprasmis, jį žmogus daugiau linkęs suvokti per *via negativa* būdą.

Profesorius P. Kūris (2001), aiškindamas teisės principo sampratą, paremtą kompleksišku leksiniu lotyniškojo „*principium*“ aiškinimu, konstatavo, kad tiek teisėtumo, tiek teisingumo principas yra ne tik nustatyta ir garantuojama valstybės teisinio reguliavimo priemonė, norminis visuomeninio santykio modelis, tačiau pats teisės pradas, akivaizdžiai išsiskiriantis savo bendresne apimtimi, kuria rekomenduoja kreipti teisės šaką, bei jos teisinio reguliavimo turinį. Analogiškai teisėtumo principui, kiekviena teisės norma yra ir bendro teisinio teisingumo principo išraiška, nes ji įtvirtina teisėto elgesio kriterijų (pagrindą), nurodo, kaip privalo elgtis visuomeninio santykio dalyviai, kad būtų užtikrinta abipusė jų teisių apsauga ir sudaromos vienodos tų teisių įgyvendinimo teisinės sąlygos.

Mokslininkų G. Valicko ir V. Justickio teigimu, „dauguma bandymų apibūdinti, kas yra teisingumas, tik parodo, kaip sunku tiksliai apibrėžti ir apčiuopti šį reiškinį. < ... > iki šiol nėra vieningo sutarimo, kas yra teisingumas ir kuo jis skiriasi nuo neteisingumo. Ne lengviau nustatyti subjektyvius kriterijus, kuriais žmonės vadovaujasi sprendami – ar su jais buvo pasielgta teisingai, ar neteisingai“ (2004, p. 8).

K. Jovaišas (2007) publikacijoje „Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai“ pabrėžia, kad sąvokos „teisingumas“ aspektų gausa bei įvairovė, žmonių skirtingos pažiūros bei įsitikinimai apsunkina netgi kompromiso paiešką, vertinimas to, kas yra teisinga ir tai, kas neteisinga, visada yra neatsiejamas nuo žmogaus subjektyvaus požiūrio. Autorius teisingai pastebi, kad neatsitiktinai žmonijos istorijoje niekam nėra pavykę pateikti universalaus ir visuotinai pripažinto teisingumo apibrėžimo, kuris neturėtų silpnų ir abejotinų pusių.

Teisės normos yra labai svarbi socialinių normų dalis, todėl juridinė teisingumo samprata yra neatsiejama nuo objektyvių, konkrečiame teisės akte įtvirtintų požymių. Teisingumo principas, skirtingai nei teisėtumo principas, LR BVK *expressis verbis* nėra įvardintas. Pažymėtina, kad LR BVK 9 straipsnis įtvirtina teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principą, todėl **bausmių vykdymo teisinio teisingumo principo požymiai**, jo prasmė bei reikšmė gali būti atskleidžiama tik aukščiau įtvirtintų bendrų teisinio teisingumo požymių teorinės bei praktinės ekstrapoliacijos¹ bei atribojimo nuo šakinio progresyvaus bausmių atlikimo principo pagrindu.

Visų *prima*, teisingumo principas bausmių vykdymo teisę veikia kaip bendrasis teisės principas.

Antra, jau minėjome, kad bausmių vykdymo *teisingumo principo turinys nei LR BVK, nei kito bausmių vykdymo teisės akto teisės normoje nėra tiesiogiai išreikštas*.

Remiantis LR BVK 9 straipsnyje numatytais *teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principo* požymiais, nuteistųjų teisinės padėties švelninimas arba griežtinimas yra vienintelis turiningasis teisingumo principo požymis, kuris neprieštaruoja aukščiau aptartajai bendrajai teisingumo sampratai. Pastarasis principo požymis turi du struktūrinius komponentus, kurių „išgryninimas“ yra galimas.

Nuteistųjų teisinės padėties griežtinimas arba švelninimas gali būti suvokiamas siaurąja bei plačiąja prasmėmis. Siaurąja prasme teisingumas, kaip teisinės padėties griežtinimas arba švelninimas, mūsų manymu, tiksliausiai atspindi konstitucinę teisingumo vykdymo kaip teisminių (ar kvaziteisminių) institucijų veiklos, taikant administracines (penitencines) sankcijas, principo sampratą.² **Taigi, siaurąja prasme penitencinis teisingumas** – administracinės teisenos tvarka

¹ Ekstrapoliacijos samprata [*ekstra* arba (*inter*)poliacija]: 1. išvadų, gautų stebint vieną reiškinio dalį, išplėtimas kitai jo daliai; 2. funkcijos arba reiškinio reikšmių apytikslis nustatymas, remiantis žinomomis reikšmėmis už šių reikšmių srities ribų // Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

² LR Konstitucijos 109 straipsnis numato, kad *teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai*. Apie konstitucingumo, kvaziteisminės institucijoms vykdančios teisingumą, probleminius aspektus daugiau žiūrėti: Urbonas, D. Kvaziteisminių

administracinių teismų bei kvaziteismų (bausmes vykdančių valstybės institucijų) veikla, sprendžiant ginčus dėl teisės taikymo.

Platesnis požiūris į bausmių vykdymo teisingumo principo sampratą integruoja pataisos įstaigų prievolę teisės aktuose nustatytais pagrindais ir tvarka įgyvendinti konstitucines nuteistojo, bausmių vykdymo bei kitais įstatymais neapribotas, arba tuo mastu, kuriuo yra teisėtai apribotos, teisės bei teisėtus interesus. Tokiu būdu, atsižvelgiant į LR BVK 9 straipsnyje išvardintus kriterijus, nuteistųjų teisinė padėtis taip pat *gali būti* švelninama arba griežtinama. Pastaroji, **kompleksinė bausmių vykdymo materialiosios teisės teisingumo principo, integruojančio ir progresyvaus bausmių atlikimo elementą samprata** mums yra priimtina ir nekvestionuotina.

Trečia, reikšminga yra ir tai, kad LR BVK įtvirtinto bendro teisinio teisingumo (kaip ir teisėtumo) principo teisinė galia, vertinant teisės aktų hierarchijos požiūriu, yra absoliutaus pobūdžio. Visų lygių bausmių vykdymo teisės aktų teisėkūra, jos sistema turi sudaryti prielaidas teisingam bei progresyviai kriminalinės bausmės vykdymui.

Ketvirta, bausmių vykdymo teisingumo principo specifinis, labai svarbus, bruožas yra tas, kad turi ryškų ne tik materialinės teisės, tačiau ir procesinį aspektą.

Penkta, pastebėtina, kad teisingumo principas yra vienas iš pataisos įstaigų pareigūnų veiklos etikos principų, kurio turinį apibrėžia Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklės, patvirtintos LRV 2002 m. birželio 24 d. nutarimu Nr. 968, taip pat ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklės, patvirtintos KD direktoriaus 2004 m. kovo 29 d. įsakymu Nr. 4/07-79 „Dėl Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių patvirtinimo“.

Apibendrinant pažymėtina, kad teisingumas – vertybinė kategorija, o ne objektyvi, nepriklausomai nuo mūsų sąmonės ir pažinimo egzistuojanti dorybė. LR BVK 9 straipsnio ribose nagrinėjamą teisingumo principo turinį, kuris *expressis verbis* nėra išskirtas, galima traktuoti siauriamuoju bei plečiamuoju būdu. Kompleksiškai nagrinėjant šiuos požiūrius, teisingumas vykdomas tiek teisminėms bei kvaziteisminėms institucijoms taikant penitencines (administracines) sankcijas, tiek siekiant progresyvaus kriminalinių bausmių vykdymo, pataisos įstaigoms įgyvendinant nuteistojo realiai disponuojamas pilietines konstitucines teises bei, atsižvelgiant į konkrečius kriterijus, teisėtus interesus.

Teisingumo principas kreipia abu objektinės teisės (tiek penitencinės teisėkūros, tiek teisės taikymo) procesus bei gali būti papildomai aiškinamas, įvertinus tarnybinės teisės dimensiją.

2. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ KLASIFIKAVIMAS IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE

Teisinėje literatūroje yra visuotinai pripažinta teisės principus skirstyti į bendruosius, tarpšakinius, šakinius bei teisės šakos institutų. Bendrieji teisės principai yra būdingi visai valstybės teisės sistemai. Jie yra bendri visoms teisės šakoms, taip pat ir bausmių vykdymo teisei.

Bendrieji teisės principai, kaip ir atskirų teisės šakų principai, yra objektyvūs pagal savo pobūdį, kadangi valstybėje esančios teisės pagrindinės idėjos turi privalomai atsispindėti teisės šakose, taip pat ir taikant įstatymus. Teisės principai sujungia teisės normas į darnią sistemą, kurioje tarp teisės normų ir principų negali būti prieštaravimų. Teisės principai tuo pačiu pasireiškia ir subjektyviu pobūdžiu, kadangi jie formuluojami žmonių, o vėliau įsisavinami visuomeninės sąmonės kaip moralinės nuostatos ir tampa teisinės ideologijos sudėtine dalimi.

Reikėtų pabrėžti, kad bendrieji teisės principai bausmių vykdymo teiseje išsaugo savo turinio esmę, tačiau įgauna tam tikrą specifiką, kuri būtina, užtikrinant teisinio reguliavimo ypatumus bausmių vykdymo visuomeniniuose santykiuose. Be to, tokiu būdu užtikrinamas bausmių vykdymo teisės principų sistemiškumas bei jų tarpusavio ryšys.

Bendrieji teisės principai Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinti, vadovaujantis asmens ir valstybės santykius reglamentuojančiais tarptautiniais teisės aktais, iš kurių pirmiausia yra paminėtini JT Generalinės asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimta Visuotinių žmogaus teisių deklaracija bei 1966 m. gruodžio 16 d. priimtas Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktas. Bendrieji teisės principai yra įtvirtinti LR Konstitucijoje ir lemia ne tik konstitucinės teisės, bet ir kitų teisės šakų raidą. Šie principai, orientuodami bausmių vykdymo teisę, jai nurodo, kaip turi būti formuluojamos bausmių vykdymo teisės normos ir teisinėmis priemonėmis organizuojamas jų vykdymas.

Lietuvos bausmių vykdymo teisė, būdama viena iš teisės šakų, grindžiama šiais bendraisiais teisės principais: teisėtumo, humanizmo, demokratizmo, piliečių lygybės prieš įstatymą (Blaževičius ir kt., 2004, p. 53-56; Švedas, 2003, p. 51).

Tarpšakiniai teisės principai yra daugiau kaip vienai teisės šakai priskiriami principai. Prie tarpšakinių principų, kuriais remiasi Lietuvos bausmių vykdymo teisė, priskirtini teisingumo, atsakomybės neišvengiamumo, galimybės pataisyti asmenį principai.

Šakiniai teisės principai atspindi teisės šakos specifiką. J. Blaževičius (2004) pateikia tokį bausmių vykdymo teisės principų apibrėžimą: „tai objektyvių visuomenės raidos dėsningumų sąlygotos pagrindinės idėjos, pradai, išreiškiantys bausmių vykdymo teisės esmę ir valstybės politikos nuostatas, reguliuojant bausmių vykdymo visuomeninius santykius“ (p. 53). Galima pripažinti, kad

bausmių vykdymo principai išreiškiami per bausmių vykdymo politiką, kuri ir yra pagrindinis šių principų formavimosi šaltinis.

Taigi, bausmių vykdymo teisės šakos principai yra darnios teisės principų sistemos sudedamoji dalis, nustatanti apibrėžtą bausmių vykdymo teisės vystymosi kryptį. Kaip pabrėžė mokslininkas G. Švedas (2003), būtent su *šių principų pagalba galima nustatyti uždavinius, kuriuos valstybė kelia valstybės institucijoms, įstaigoms ir pareigūnams, vykdančioms bausmes, taip pat priemones ir būdus, kuriais turi būti įgyvendinami iškelti uždaviniai. Teisingas principų vertinimas taip pat leidžia parinkti tinkamą bausmių vykdymo įstatymų tobulinimo kryptį bei užtikrinti teisinio reglamentavimo sistemingumą* (p. 50).

G. Švedas (2003) įvardija bausmių vykdymo principų reglamentavimo LR BVK svarbiausiąją tikslą, – valstybės siekį, kad „valstybės institucijos, įstaigos ir pareigūnai tinkamai suvoktų bausmių vykdymo principus ir su jų pagalba galėtų parinkti ir taikyti konkrečias nuteistųjų pataisos priemones, metodus ir formas“ (p. 51).

Bausmių vykdymo principai Nepriklausomoje Lietuvoje tiesiogiai nebuvo įvardinti iki 2003 m. gegužės 1 d. Bausmių vykdymo principai – labai svarbus savarankiškos teisės šakos požymis, lėmęs kokybiškai kitą, lyginant su pataisos darbų teisės šaka, teisinio reguliavimo dalyko sudėtį. (J.Blaževičius, 2004).

Tačiau nuo 2003 metų įsigaliojusiam LR BVK bausmių vykdymo principų teisiniam reglamentavimui įstatymo leidėjas jau skiria ypatingą reikšmę. LR BVK 1 straipsnio, reglamentuojančio bausmių vykdymo įstatymų paskirtį, 1 dalis skelbia: „Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymai nustato bausmių vykdymo ir atlikimo tvarką, sąlygas ir principus.“ Ypatingą bausmių vykdymo principų reikšmę pabrėžia ir LR BVK 3 straipsnio 4 dalis: „Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymų spragos atveju bausmių vykdymo institucijos, įstaigos ir pareigūnai privalo veikti pagal šiame Kodekse nustatytus bausmių vykdymo principus.“

Lietuvos bausmių vykdymo principai detalizuojami LR BVK antrajame skyriuje „Bausmių vykdymo principai“, kurį sudaro 5-9 straipsniai. Šiame skyriuje yra įvardijami tokie principai: teisėtumo principas, nuteistųjų lygybės, taikant bausmių vykdymo įstatymus, principas, humanizmo principas, bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese principas, teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas.

Pažymėtina, kad LR BVK antrajame skyriuje „Bausmių vykdymo principai“ nėra pateikiamas baigtinis bausmių vykdymo principų sąrašas, o pateikiamas sąrašas tik tų principų, kurių turinį, įstatymo leidėjo nuomone, yra būtina atskleisti. Kiti bausmių vykdymo principai ir jų turinys identifikuojami analizuojant LR BVK normų visumą. Pvz., G. Švedas (2003) dar išskiria šiuos bausmių vykdymo principus: nuteistųjų iniciatyvos ugdymo principą, visuomenės pagalbos pataisant nuteistuosius principą (p. 60-61). J. Blaževičius (2004) papildomai išskiria šiuos bausmių vykdymo

principus: demokratizmo principą, įtikinimo ir prievartos derinimo principą, psichoterapinio ir socialiai reabilituojamojo (vietoj žodžių „socialiai reabilituojamojo“ labiau tiktų žodis „resocializuojamojo“ – S. A.) poveikio stiprinimo vykdymo procese principą, pataisos priemonių taikymo įtvirtinimo rezultatų principą (p. 59-61).

Kitas, tačiau turintis tik netiesioginės įtakos bausmių vykdymo teisiniams santykiams, juridinis aktas yra Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statusas (Valstybės žinios. 2000, Nr. 39-1088; 2008, Nr. 135-5230), kuris įvardija KD ir jam pavaldžių įstaigų veiklos principus. Šio statuto 4 straipsnyje reglamentuojama, kad KD ir jam pavaldžių įstaigų veikla grindžiama teisingumo, teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo, suimtųjų ir nuteistųjų lygybės prieš suėmimo ir bausmių vykdymo įstatymus, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo, progresyvaus bausmių atlikimo ir viešumo principais. Tai – tarnybinės teisės principai, kurių negalima painioti su penitencinės teisės principais. Kaip pastebi Mykolo Romerio Universiteto profesorius A. Laurinavičius (2010), nagrinėjami principai kreipia valstybės institucijų bei jų tarnautojų organizacinius funkcinius santykius, kurie yra reguliuojami nustatyta hierarchinio pavaldumo tvarka (p. 54-56).

Apibendrinant šio darbo dalį, pabrėžtina, kad Lietuvos bausmių vykdymo teisės principai visų pirma remiasi tarptautinės teisės aktais sąlygojamais ir Konstitucijoje įtvirtintais bendraisiais teisės principais, taip pat nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos teisės šakų principais. Bausmių vykdymo teisės principų sąrašas pateikiamas ir jų turinys atskleidžiamas LR BVK atskirame skyriuje, kiti principai identifikuojami bei jų turinys atskleidžiamas, tik kompleksiškai analizuojant LR BVK normas. Bausmių vykdymo teisės teisiniai principai glaudžiai sąveikauja su tarnybiniais teisiniais principais, nes pastarieji reglamentuoja administracinio pobūdžio teisinius santykius, tiesiogiai susijusius su šių santykių subjektų tarnybine veikla.

3. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ REALIZAVIMO KRITERIJAI BEI BENDROSIOS TOBULINIMO PRIELAIDOS

3.1. Turiningųjų ir formaliųjų teisės principų realizavimo kriterijų sąveika ir reikšmė

Tam, kad teisėtumo ir teisingumo principų realizavimas LR bausmių vykdymo teisėkūroje bei veikloje būtų visiškai užtikrinamas tiek bausmių vykdymo teisės, o taip pat – kitų šakų teisės, tiek teisinėje sistemoje, tam turi būti sudarytos tvirtos prielaidos.

Šios prielaidos gali būti nustatomos, remiantis teisės principo (ir normos) demokratinėje visuomenėje **formaliaisiais bei turiningaisiais realizavimo kriterijais**. Teisės normos (principo) realizavimo kriterijai yra kildinami iš jos formaliųjų ir turiningųjų požymių, arba, kaip tai įvardina kai kurie autoriai (A. Vaišvila, 2003, p. 203-204; I. Mansuy, 2005), teisinės normos funkcionavimo bei realizavimo tikslų. Taigi, teisės principų pagal numatytuosius kriterijus realizavimo užtikrinimas sudaro būtinas prielaidas bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų funkcionavimui.

Turiningieji teisės principo realizavimo kriterijai nurodo į pačią teisinės normos esmę, į pirmąjį teisės egzistavimo lygmenį – teisės principo idėją. A. Vaišvilos (2000) teigimu, turiningieji požymiai išreiškia vertybinius teisės normos tikslus, o formalieji – kuria teisinę techniką įgyvendinant šiuos tikslus – „perdirba” laisvę, lygybę, teisėtumą, teisingumą į šioms vertybėms adekvačius praktinio elgesio standartus, normas. Teisingas vertybinių teisės principo (normos) tikslų, jos vidinio priešastingumo suvokimas yra neįmanomas be adekvačios teisės vertintojo ar/ir taikytojo teisinės sąmonės (p. 169).

Teisinė sąmonė – visuma individualių, subjektyvių žinių, vaizdinių, idėjų ar teorijų apie galiojančią ar pageidaujamą teisę, įstatymus, teisingumą, taip pat teigiamos ar neigiamos emocijos, kurias patiriame dėl teisės taikymo, jos poveikio, taikymo subjektų veiklos, dėl asmens sąveikos su teise, jos vertinimai. Teisinę sąmonę sudaro du elementai: teisinė ideologija ir teisinė psichologija. Teisinė ideologija – argumentuotas, sąmoningas žmonių požiūris į galiojančią ir pageidaujamą teisę, iš kurio išsirutulioja teisės normos, teisinių santykių tikrovė. Teisinė psichologija – jausmai, išgyvenimai, kuriuos žmonės patiria tiesiogiai susidurdami su įvairių valstybės institucijų veikla, šioms kuriant ir taikant teisės aktus, veikiančius asmenų padėtį, statusą, jų teises ir teisėtus interesus (Wikipedija. Virtuali enciklopedija).

Teisėjų ir kitų pareigūnų teisinę sąmonę, t. y. pažiūrų į tam tikrus teisinius reiškinius sistemą pagrįstai akcentuoja sociologinės teisės teorijos šalininkai, pavyzdžiui, Roskas Paundas (angl. – Pound) (1870–1964) – Harvardo universiteto (ir kitų JAV universitetų) teisės profesorius. Realistinės teisės mokyklos doktrina pabrėžia, kad teisės normas pagal savo kompetenciją kuria taip pat ir teisėjai

bei kiti pareigūnai, vadovaudamiesi savo abstrakčiu socialinio naudingumo supratimu. (Cotterrell, 1997, p. 131).

Turiningieji teisės principo požymiai bei realizavimo kriterijai yra labai svarbūs. Neturėdami jokios rašytinės, kitokios kasdienėje socialinėje būtyje fiziškai apčiuopiamos formos, vykdant teisingumą ar teisėtumą, jų dažnai tiesiog neįvertiname, „pamirštame“. Toks nesubalansuotas teisės vertinimas, aiškinimas bei taikymas, kai akcentuojama ir remiamasi išimtinai formaliaisiais teisės realizavimo kriterijais, yra labai pavojingas, nes veda į etatistinės, pozityvistinės valstybinės valdžios formavimosi užuomazgas. Teiginys, jog formaliaisiais teisės principo realizavimo kriterijais galima vadovautis, neįvertinant turiningųjų, jau pats savaime būtų eklektiškas, nes tai reikštų, jog teisės taikymui nereikalinga teisinė sąmonė, t. y. penitencinių teisėtumo ir teisingumo principų doktrinos bei dėsningumų pažinimas.

Formalieji teisės principo realizavimo kriterijai visų pirma nurodo, kad teisėtumo bei teisingumo principų penitencinėje teisėkūroje bei veikloje realizavimas turi būti pagrįstas jų teisine galia, kurios būtina paisyti. Teisinę galią nusako šie požymiai: norminamasis pobūdis, formalusis apibrėžtumas, visuotinis privalomumas, sistemiškumas ir bendrumas.

LR bausmių vykdymo teisės aktai iš esmės sukuria pakankamas teises sąlygas ir suteikia pakankamas teises priemones pataisos įstaigoms užtikrinti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą: pakankamai reglamentuota bausmes vykdančių pataisos įstaigų, pareigūnų teisėtumo priežiūra bei jų teisinė atsakomybė. Lietuva tarptautinių sutarčių pagrindu yra įsipareigojusi leisti pataisos įstaigų veiklos priežiūrą atlikti tarptautinėms organizacijoms. Visa tai suteikia pagrindo teigti, jog Lietuvos penitencinės teisės sistemoje yra sudarytos tam tikros formaliosios prielaidos nuteistųjų laisvės atėmimo bausmėmis, asmenų teisių ir laisvių ginčai.

Apibendrinant teigtina, jog, vykdant penitencinį teisėtumą bei teisingumą, šalia formaliųjų šių principų realizavimo kriterijų yra būtina vadovautis ir turiningaisiais. Teisės aktų metaanalizės rezultatai rodo, kad nagrinėjami principai, remiantis formaliaisiais realizavimo kriterijais, sudaro būtinas prielaidas teisėtumo bei teisingumo, vykdant kriminalines bausmes, įgyvendinimui. Tačiau, vertinant turiningųjų principų realizavimo kriterijų praktinį veiksmingumą, yra būtina statistiškai iširti teisės taikymo subjektų bendrąjį teisinės sąmonės lygį. Galimai žemas teisinės sąmonės lygis sąlygotų teisėtumo ir teisingumo principų konkrečias tobulinimo prielaidas.

3.2. Teisėtumo ir teisingumo principų teisinių bei vykdymo aspektų tobulinimo prielaidos

Turiningųjų realizavimo kriterijų, kurių įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo penitencinės veiklos subjektų teisinės sąmonės, svarba buvo įvertinta ir numatant empirinio tyrimo struktūrą bei

rengiant kiekybinės analizės priemonę – anketą. Buvo *statistiškai tikrinti abu teisinės sąmonės elementai: teisinė psichologija ir teisinė ideologija.*

Siekiant nustatyti *teisinės psichologijos*, realizuojant teisingumo principą, faktoriaus statistinį reikšmingumą, respondentai buvo paprašyti pareikšti savo nuomonę apie pataisos įstaigų vadovų priimamus sprendimus, bausmę atliekantiems nuteistiesiems skiriant nuobaudas ir paskatinimo priemones. Analizės rezultatai atskleidė 10,2 proc. respondentų įsitikinimą, kad, remiantis turininguoju realizavimo kriterijumi įgyvendinant teisingumo principą, *skiriant paskatinimo priemones bei nuobaudas nuteistiesiems, ne visada atsižvelgiama į jų veiksmingumą, t. y. į laukiamą efektyviausią rezultatą.* 6,1 proc. respondentų teigia, jog, *skiriant paskatinimo priemones bei nuobaudas nuteistiesiems, nėra atsižvelgiama į šių asmenų nuomonę ar subjektyvų konkrečios situacijos traktavimą.*

Realizuojant teisėtumo bei teisingumo principus, teisinės psichologijos komponento reikšmę ypatingai pabrėžia 39 respondentų nuomonė, jog, *nors dauguma pareigūnų savo pareigas atlieka sąžiningai, tarp jų pasitaiko ir nesąžiningų pareigūnų, dauguma pareigūnų tarnybinėje veikloje nėra sąžiningi* (79,6 proc. procentų apklaustųjų) ir 14,3 proc. pareigūnų įsitikinimas, kad jų *kolegos savo pareigas atlieka sąžiningai.*

Apibendrinant pažymėtina, jog teisinė psichologija adekvačiam teisėtumo bei teisingumo principų taikymui yra labai svarbi. K. Jovaišas publikacijoje „Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai“ (2007), nagrinėdamas teisingumo teises problemas ir paradoksus, retoriškai pabrėžia: „Vertindami teisingumą ar neteisingumą, mes nepajėgūs išvengti išankstinio nusistatymo, selektyvios pozicijos bei informacijos filtravimo, o kai toks vertinimas yra dar asmeniškio pobūdžio, tai ir dvigubų moralės standartų taikymo“ (p. 2).

Siekiant išsiaiškinti argumentuotą, sąmoningą žmonių požiūrį į galiojančią ir pageidaujamą bausmių vykdymo teisę ir nustatyti *teisinės ideologijos*, realizuojant teisingumo principą, faktoriaus statistinį reikšmingumą, respondentai buvo prašomi įvertinti konkrečius principų raiškos aspektus. Pavyzdžiui, realizuojant teisingumo principą, buvo užduotas klausimas: *Ar bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūrą atliekančių institucijų pastangos, užtikrinant šio tikslo pasiekimą, yra pakankamos?* 83,7 proc. apklaustųjų mano, kad šios pastangos pakankamos, o 16,3 proc. apklaustųjų – nepakankamos. Pastarieji rezultatai parodo, jog realūs darbo metodų ir rezultatų lūkesčiai, atsižvelgiant į kriminalines bausmes vykdančių valstybės tarnautojų teisingumo principo suvokimą, nėra įgyvendinami.

Nė vienas iš respondentų nepareiškė, kad visiškai nesutinkantys su teiginiu: *Lietuvoje veikiantis pataisos įstaigų veiklos teisinis reglamentavimas pataisos įstaigų pareigūnams yra pakankamai aiškus ir suprantamas*, atspindinčiu konkretų teisėtumo principo formalųjį realizavimo kriterijų.

Analizės rezultatai parodo, jog bausmių vykdymo teisėtumo bei teisingumo principų turiningieji požymiai bausmes vykdančių subjektų yra suvokiami labai nevienareikšmiškai. Pastaroji situacija suponuoja šias išvadas. *Pirma*, dėl aukščiau minėtųjų priežasčių nėra paisomi ir nagrinėjamų principų turiningieji realizavimo kriterijai. *Antra*, susidariusi situacija leidžia teigti, jog būtent turiningųjų realizavimo kriterijų paisymo faktorius gali būti svarbus visaverčiam principų realizavimui penitencinėje teisėkūroje bei veikloje.

Bausmių vykdymo teisingumo bei teisėtumo principų realizavimo subjektų teisinės sąmonės reikšmė ir svarba atsiskleidžia bausmių vykdymo teisės spragos atvejais. Teisės spraga – situacija, kai visuomeninio santykio bausmių vykdymo srityje nereglamentuoja bausmių vykdymo teisės aktai, tačiau toks reglamentavimas yra būtinas (A. Vaišvila, 2000, p. 313; J. Blaževičius ir kt., 2004, p. 31). LR BVK 3 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad bausmių vykdymo įstatymų spragos atveju bausmių vykdymo institucijos, įstaigos ir pareigūnai turi veikti pagal šiame kodekse nustatytus bausmių vykdymo principus. Pažymėtina, kad teisės spragos atveju visuomeninius santykius galima reguliuoti, remiantis įstatymo arba teisės analogijos sukurta norma.

LR Seimo kontrolierių 2007 metų darbo ataskaitoje konstatuota, kad pataisos įstaigų veiklos praktikoje, sprendžiant iškilusius bausmių vykdymo įstatymų spragų klausimus, bausmių vykdymo teisės principų, tarp jų – teisėtumo ir teisingumo principų, realizavimas ne visada yra užtikrinamas. Netinkamas teisės spragų išsprendimas laisvės atėmimo bausmes vykdančių institucijų veikloje sąlygoja įstatymų pažeidimus, pasireiškiančius netinkamu administraciniu teisiniu reguliavimu, žmogaus teisių ir laisvių pažeidimais.

Tokia situacija vertintina dvejopai. *Pirma*, tai sietina su teisės principų turiningojo realizavimo kriterijaus, vieno iš teisinės sąmonės elementų – teisinės ideologijos, kuri apibrėžia teisės taikymo subjekto galiojančios bei pageidaujamos teisės vertinimų visumą – nepakankamu lygiu bei šio elemento svarbos įvertinimu. *Antra*, klaidingą pataisos įstaigų pareigūnų teisės aktų interpretavimą, kuris tampa neteisėtų administracinių sprendimų priėmimo priežastimi, galimai sąlygoja bausmių vykdymo teisės aktų reglamentavimo neaiškumas.

Visa tai įvertinus, teigtina, kad bausmių vykdymo įstatymų spragos gali tapti priežastimi priimamų bausmių vykdymo teisės subjektų administracinių sprendimų, neatitinkančių įstatymo leidėjo reglamentuojamų bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų. Tai savo ruožtu liudija taip pat ir apie formaliųjų bausmių vykdymo teisės principų tobulinimo prielaidas.

Kitą teisingumo ir teisėtumo principų realizavimo tobulinimo prielaidą atskleidžia Lietuvos įkalinimo įstaigose tam tikra nuteistųjų ideologija tapęs subkultūros reiškinys. Seimo kontrolierė Elvyra Baltutytė 2003 metų veiklos ataskaitoje konstatavo, kad nuteistųjų susiskirstymo į kastas reiškinys yra bene esminis faktorius, lemiantis Lietuvos įkalinimo įstaigose smurto plitimą, ir tai ne tik

nuteistojo, bet ir visos Lietuvos penitencinės sistemos problema, kuri byloja apie pataisos įstaigų sistemos trūkumus ir priskirtų funkcijų neatlikimą (p. 18).

Nuteistųjų subkultūros reiškinių buvimą sąlygoja ir daugybė kitų socialinių veiksnių. Bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principai pažeidžiami, kai minėtųjų realijų veikiami bausmių vykdymo teisės subjektai priima ar nepagrįstai delsia priimti sprendimus dėl pareigūnų ir kitų darbuotojų aplaidumo, nepakantumo, galiojančių teisės aktų neišmanymo bei jų netinkamo taikymo ar tiesiog aplaidaus požiūrio į atliktinas pareigas. „Lietuviškosios“ nuteistųjų subkultūros reiškinyje yra sąlygojamas taip pat ir nepakankamu bausmę vykdančios institucijos (pareigūnų) teisinės sąmonės, t. y. pagrindinio turiningųjų teisės principų realizavimo kriterijaus elemento įgyvendinimo, lygiu.

Apibendrinant dalį empirinio tyrimo rezultatų duomenų teigtina, kad teisėtumo bei teisingumo principų turiningieji požymiai bausmes vykdančių subjektų yra suvokiami labai nevienareikšmiškai. Tai reiškia, kad nėra paisomi ir nagrinėjami principų turiningieji realizavimo kriterijai. Nepakankamą teisinės ideologijos lygį bei jo svarbos įvertinimą, pataisos įstaigų pareigūnams klaidingai interpretuojant teisės aktus bausmių vykdymo įstatymų spragų atvejais, liudija valstybės institucijų, atliekančių penitencinę kontrolę, veiklos ataskaitos. Iš tokio pobūdžio ataskaitų taip pat aiškėja, kad teisinės sąmonės, o ypač – teisinės psichologijos stoka galimai sąlygoja specialiųjų valstybės tarnybų bei visuomenės nepatenkinamai vertinamos kovos su nuteistųjų subkultūros reiškiniu priemonių savalaikiškumą ir mastą. Visi šie faktoriai sudaro teisingumo ir teisėtumo principų realizavimo tobulinimo prielaidas.

4. TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ REALIZAVIMO LIETUVOS PATAISOS ĮSTAIGŲ VEIKLOJE SVARBIAUSI PROBLEMINIAI ASPEKTAI

4.1. Teisėtumo principo realizavimo probleminiai teisiniai bei vykdymo aspektai

4.1.1. Bausmių vykdymo teisės aktų spragų įtaka teisėtumo principo realizavimui

Vienu iš svarbiausių bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo probleminių aspektų Lietuvoje teisės spragų bausmių vykdymo įstatyminiame lygmenyje galima laikyti *nuteistų asmenų teisių ir laisvių apribojimų ir nuteistų asmenų pareigų reglamentavimą ne įstatymuose, o poįstatyminiuose ir lokalinuose pataisos įstaigų vadovų tvirtinamuose norminiuose teisės aktuose, kas sudaro teisinę prielaidą pažeisti bausmių vykdymo teisėtumo principą.*

LR BVK 2 straipsnio 1 dalyje vienareikšmiškai įtvirtinta, kad šio kodekso numatytais atvejais valstybės institucijos priima teisės aktus bausmių vykdymo klausimais bei 2 dalyje reglamentuojama, kad šio straipsnio 1 dalyje nurodyti teisės aktai nustato LR įstatymuose numatytų *nuteistųjų teisių ir laisvių apribojimo bei pareigų realizavimo tvarką.* Tai sietina su bendrąja konstitucine teisinės valstybės koncepcija, pagal kurią iš šio principo ir kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos. LR BVK 5 straipsnyje įsakmiai nurodoma: „*Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai.*“

Lietuvos teismai asmenims už padarytas nusikalstamas veikas baudžiamosios teisenos tvarka skirdami vieną ar kitą LR BK numatytą bausmę (įstatymų numatytais atvejais – kelias bausmes) nustato specialųjį nuteistųjų teisinį statusą, t. y. konkrečios bausmės turinį sudarančius asmens teisių bei laisvių apribojimus.

LR Konstitucijos nuostatų analizės rezultatai atskleidžia, kad su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu. Toks teisės akto formos nesilaikymas, kai LR Konstitucija reikalauja, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepriklausomai nuo to, ar šiuos santykius koku nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiame akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamu pagrindu tokį poįstatyminį teisės aktą pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai. Antai LR Konstitucijos 21 straipsnis įtvirtina, kad *žmogaus orumą gina įstatymas*, o šią nuostatą konkretizuoja LR BVK leidėjas, 7 straipsnyje apibrėždamas humanizmo principo turinį. Tuo tarpu siekdamas užtikrinti *žmogaus orumo* apsaugą įstatymų leidėjas LR BVK 5

straipsnyje įtvirtino teisėtumo principo turinį, kuriuo remiantis nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas, kaip itin pažeidžiamai socialinei kategorijai, nustatyti pavedė tik LR Seimui, priimant aukščiausios teisinės galios teisės aktus – įstatymus. G. Švedas (2003) yra pabrėžęs, kad „šis teisėtumo principo aspektas reiškia, kad poįstatyminiai aktai negali savarankiškai nustatyti naujus arba papildomus nuteistų asmenų teisių ar laisvių apribojimus bei specialias pareigas“ (p. 52). Štai LR BVK 10 straipsnio 1 dalis nustato, kad „Bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas Lietuvos Respublikos piliečiams *įstatymų nustatytas teises, laisves ir pareigas* su apribojimais, kuriuos numato Lietuvos Respublikos *įstatymai ir teismo nuosprendis*.“, o 2 dalis numato: „Bausmes atliekančių užsieniečių *teisinę padėtį nustato Lietuvos Respublikos įstatymai*, reglamentuojantys šių asmenų teises, laisves bei pareigas jiems esant Lietuvos Respublikoje, *Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, Lietuvos Respublikos įstatymai ir teismo nuosprendis*.“ Be to, ET Ministrų Komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacijų Nr. R(2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ 3 punkte taip pat nustatyta, kad „asmenims, iš kurių atimta laisvė, turėtų būti taikomi minimaliai būtini ir atitinkantys paskirtą bausmę apribojimai“.

Vadinasi, jei baudžiamieji įstatymai ar kiti įstatymai nenustato nuteistajam tam tikro elgesio draudimo ar pareigos elgtis tam tikru būdu, nuteistasis tokiu atveju gali elgtis taip pat, kaip ir nenuteistas asmuo.

LR Seimo kontrolierė Albina Radzevičiūtė 2008 m. gruodžio 18 d. pažymoje Nr. 4D-2008/2-1015 „Dėl V. J. skundo prieš Pravieniškių trečiuosius pataisos namus“ taip pat pabrėžė, kad „Administraciniai aktai, susiję su asmenų teisių ir pareigų įgyvendinimu, visais atvejais turi būti pagrįsti įstatymais. <...> Šiuos reikalavimus privalo atitikti tiek norminių administracinių aktų turinys, tiek ir šių aktų priėmimo procedūra.“ Taip pat šioje pažymoje atkreiptas dėmesys į tai, kad LR Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinio teisinės valstybės principo įgyvendinimą teisėkūros procese, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime pažymėjęs, „jog iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas <...> teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos. Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama <...> žemesnės galios teisės aktuose nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytu aukštesnės galios teisės aktuose.“

Pažymėtina tai, kad Lietuvoje ir šiuo metu nuteistų asmenų teisių ir laisvių apribojimus bei nuteistų asmenų pareigas reglamentuoja ne tik LR BVK ar kiti įstatymai, bet ir kai kurie poįstatyminiai teisės aktai, bei labai tikėtina, – ir lokaliniai pataisos įstaigų vadovų priimti teisės aktai.

Teisingumo ministerija 2009 m. rugpjūčio 12 d. raštu Nr. (1.39.)7R-6365 „Dėl nuteistųjų elgesio teisinio reguliavimo laisvės atėmimo vietoje“ kreipėsi į KD ir jam pavaldžių pataisos įstaigų vadovus, atkreipdama jų dėmesį į tai, kad laisvės atėmimo vietų direktorių nustatytos elgesio taisyklės patvirtintos netinkamai pritaikius LR BVK atitinkamas nuostatas, pvz., laisvės atėmimo vietų

direktoriai, tvirtindami nuteistųjų elgesio taisykles, vadovavosi LR BVK 12, 94, 102, 110, 112, 123 ar 124 straipsniais. Teisingumo ministerija pažymėjo, kad nei vienas iš paminėtų LR BVK straipsnių nesuteikia teisės laisvės atėmimo vietų direktoriams priimti atitinkamus teisės aktus. Taip pat šiame rašte buvo konstatuota, kad *„laisvės atėmimo vietų direktorių patvirtintos elgesio taisyklės nustato gerokai platesnį draudimų ir pareigų nuteistiesiems sąrašą nei nustatyta įstatymu.“* t. y., pvz., Marijampolės pataisos namų direktoriaus 2006 m. liepos 26 d. įsakymu Nr. 4/07-87 patvirtintų Reglamentuotos Marijampolės pataisos namų vidaus tvarkos taisyklių 3.28 punkte nustatytas draudimas nuteistiesiems dirbti lengvųjų automobilių ir motociklų vairuotojais buvo „susiaurintas, nustatant, kad savaeigės transporto priemonės draudžiama vairuoti tik tada, jei tai nesusiję su Marijampolės pataisos namų administracijos pavestu darbu“, *Pravieniškųjų 3-iuose pataisos namuose draudžiama vartoti necenzūrinius žodžius, žargoną, rodyti nepadorius gestus; būti su tamsiais akiniais patalpose, skaičiuočių (patikrinimų) metu ir kalbant su pataisos namų administracija ar laisvės atėmimo vietas kontroliuojančių institucijų atstovais; po signalo keltis iki signalo miegoti – gulėti ar miegoti lovose ir panašiai.* Be to, buvo konstatuota, kad laisvės atėmimo vietų direktoriams patvirtinus nuteistųjų elgesio taisykles, šiose įstaigose atsirado teisiškai nepagrįstų nuteistųjų teisinės padėties skirtumų.

Teisingumo ministerija 2009 m. rugpjūčio 12 d. rašte Nr. (1.39.)7R-6365 „Dėl nuteistųjų elgesio teisinio reguliavimo laisvės atėmimo vietose“ taip pat pažymėjo, kad „nuteistieji jau ne kartą kreipėsi į administracinius teismus dėl paskirtų nuobaudų už elgesio taisyklėse nustatytų pareigų ar draudimų nesilaikymą ir šios nuobaudos buvo panaikintos“. < ... > Kauno apygardos administracinio teismo 2006 m. spalio 20 d. sprendime pažymėta, kad *negalima plečiamai aiškinti nuteistųjų pareigų ir nustatytų draudimų bei reikalauti iš nuteistųjų tokio elgesio, kuris neapibrėžtas teisės normų reikalavimais. Laisvės atėmimas yra susijęs su nuteistųjų izoliavimu ir būtinybe palaikyti jų drausmę, tačiau laisvės atėmimo bausmės vykdymo įstaigų režimo reikalavimai neturi pažeisti nuteistųjų orumo.*

Atsižvelgiant į šią Teisingumo ministerijos pradėtą netinkamo nuteistųjų elgesio taisyklių teisinio reglamentavimo iniciatyvą, dauguma Lietuvos pataisos įstaigų vadovų įsakymų, nustatančių nuteistųjų elgesio taisykles, buvo panaikinti. Pažymėtina tai, kad KD kreipėsi į Teisingumo ministeriją su 2009 m. rugsėjo 2 d. raštu Nr. 1S-2703 „Dėl nuteistųjų elgesio teisinio reguliavimo laisvės atėmimo vietose“, inicijuodamas PĮ VTT pakeitimo projektą, numatant jame pataisos įstaigose bausmes atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių reglamentavimą. Šis siūlymas buvo argumentuotas tuo, kad, esant nuteistųjų elgesio taisyklių reglamentavimo teisės spragai, ir, kadangi LR BVK 116 straipsnis nereglamentuoja, kas turi nustatyti pataisos įstaigų vidaus tvarką, taip pat siekiant visose pataisos įstaigose nustatyti vienodą nuteistųjų elgesio taisyklių teisinį reglamentavimą, šias taisykles nustatyti poįstatyminiame teisės akte – PĮ VTT. Teisingumo ministerija į šį KD pasiūlymą atsižvelgė ir PĮ VTT buvo papildytos XI skyriumi „Nuteistųjų elgesio taisyklės“ Teisingumo ministro 2010 m. sausio 20 d.

įsakymu Nr. 1R-22 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ (Valstybės žinios. 2010, Nr. 10-494).

Pažymėtina ir tai, kad nuteistųjų elgesio taisyklių reglamentavimo teisinio lygmens klausimu skirtingai yra pasisakę LR vyriausiasis administracinis teismas bei LR Seimo kontrolierių įstaiga, t. y. institucijos, kurios, remiantis LR BVK 5 straipsnio 4 dalimi, yra atsakingos už bausmių vykdymo institucijų, įstaigų bei pareigūnų veiklos ir sprendimų teisėtumo priežiūrą. Šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje jau minėta, kad LR Seimo kontrolierė A. Radzevičiūtė, įvertinusi Pravieniškių 3-ųjų pataisos namų direktoriaus įsakymu patvirtintų nuteistųjų elgesio taisyklių teisėtumą, 2008 m. gruodžio 18 d. pažymoje Nr. 4D-2008/2-1015 „Dėl V. J. skundo prieš Pravieniškių trečiuosius pataisos namus“ yra aiškiai pasisakiusi, jog, remiantis LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintu teisėtumo principu, negali pataisos įstaigos įsakymu būti draudžiama nuteistiesiems nešioti ūsus ir barzdą, bei kitos nuteistų asmenų teisės ir laisvės taip pat neturėtų būti varžomos, ypač poįstatyminiais teisės aktais.

LR vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. lapkričio 8 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A¹⁴-1691-05 konstatavęs, kad Pravieniškių 2-ųjų pataisos namų-atvirosios kolonijos 2004 m. gruodžio 31 d. įsakyme „Dėl nuteistųjų elementarių elgesio ir savitarpio pagarbos taisyklių laikymosi“ nustatytas nuteistojo laisvės suvaržymas, draudžiantis nešioti barzdą bei ūsus, neprieštaravo LR BVK. LR vyriausiasis administracinis teismas šį savo sprendimą pagrindė LR BVK 2, 10, 12 ir 116 straipsnių normų sisteminiu aiškinimu, pabrėždamas, kad pataisos įstaigos administracija įstatymo yra įgaliota nustatyti įstaigos vidaus tvarkos reikalavimus, taip pat „nuteistųjų elgesio taisykles, nustatančias elgesio laisvės apribojimus“. Pažymėtina tai, kad LR vyriausiasis administracinis teismas, priimdamas minėtą nutartį nekonstatavo bausmių vykdymo teisės spragos ir nesivadovavo LR BVK 3 straipsnio 4 dalimi, todėl šiuo atveju savo sprendimo pagrindė, remdamasis LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintu teisėtumo principu.

LR administraciniam teismams įgaliojimai patikrinti, ar norminio administracinio akto priėmimo tvarka atitinka aukštesnės galios teisės aktus yra suteikti įstatymo lygmenyje – ABTĮ, kurio 81 straipsnis nustato: „Nagrinėdami administracines bylas, teisėjai privalo aktyviai dalyvauti tiriant įrodymus, nustatant visas bylai svarbias aplinkybes ir visapusiškai, objektyviai jas iširti.“, 89 straipsnio 1 dalies 2 punktas, – „Skundžiamas aktas (ar jo dalis) turi būti panaikintas, jeigu jis yra: < ... > neteisėtas dėl to, kad jį priėmė nekompetentingas administravimo subjektas“, bei 114 straipsnio 1 dalis, – „Bylos dėl norminių administracinių aktų teisėtumo nagrinėjamos pagal bendrąsias šiame įstatyme nustatytas proceso taisykles.“

Mokslininkai V. Valančius ir R. Norkus (2006) yra pastebėję, kad „administracinių teismų praktika krypta ir ta linkme, jog bylą nagrinėjantis teismas *ex proprio motu* gali tirti, ar nebuvo peržengta skundžiamą administracinį aktą priėmusio subjekto kompetencija ir ar nebuvo iš esmės pažeista akto priėmimo tvarka“ (p. 93).

LR vyriausiasis administracinis teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad viešojo administravimo subjektams, priimant norminius administracinius aktus, yra būtina laikytis teisėtumo principo. Pvz., LR vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. liepos 25 d. sprendime administracinėje byloje Nr. I¹-02-2006 (Administracinių teismų praktikos biuletenis Nr. 10, 2006, p. 5), 2007 m. lapkričio 23 d. sprendime Nr. I⁸-15/2007 yra pabrėžęs, kad *nuostata „turintys įstatymų numatytus įgaliojimus“ suponuoja draudimą viešojo administravimo subjektui priimti norminio pobūdžio teisės aktus, jeigu tokia teisė jam nesuteikta įstatymu, bei pareigą, priimant norminio pobūdžio aktus, laikytis apibrėžtu akto priėmimo procedūrų. Viešojo administravimo subjektų, skirtingai nei privačių asmenų, veikloje taikomas principas – „Viskas, kas aiškiai nėra leista, yra draudžiama“*. V. Valančius ir R. Norkus (2006) yra konstatavę, kad „galimas įgaliojimų neturinčio subjekto norminio administracinio akto priėmimas reiškia, jog toks norminis administracinis aktas apskritai negalėjo būti priimtas“ < ... > *Tokia praktika aiškiai orientuoja administracinius teismus būti aktyviais procese ir neapsiriboti vien šalių pateiktų argumentų ir įrodymų vertintojo funkcija. Aktyvaus administracinio teismo vaidmens poreikis sietinas ir su viešojo administravimo subjektų veiklai taikomu teisėtumo principu, be kita ko reiškiančiu, kad administraciniai aktai, susiję su asmenų teisių ir pareigų įgyvendinimu, visais atvejais turi būti pagrįsti įstatymais (Viešojo administravimo įstatymo 4 str. 1 d. 1 p. (p. 93).*

LR vyriausiasis administracinis teismas, įgyvendindamas teisingumą, formuoja administracinių teismų praktiką, kontroliuojant viešojo administravimo subjektų veiklos teisėtumą. Tuo tarpu Seimo kontrolierių veiklos teisinius pagrindus ir įgaliojimus bei Seimo kontrolierių įstaigos organizacinę struktūrą nustatančio LR Seimo kontrolierių įstatymo (Valstybės žinios. 1998, Nr. 110-3024; 2004, Nr. 170-6238) 12 straipsnio 1 dalis nustato, kad Seimo kontrolieriai tiria pareiškėjų skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo, biurokratizmo ar kitaip pažeidžiamų žmogaus teisių ir laisvių viešojo administravimo srityje, o šio straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad Seimo kontrolieriai netiria teismų teisėjų veiklos. Toks teisinis reguliavimas sąlygotas LR Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtintu valdžių padalijimo principu, kuriuo remiantis visi LR teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi nuo kitų Lietuvos valdžių, taigi ir nuo Seimo kontrolierių veiklos.

Kaip minėta, LR vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. lapkričio 8 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A¹⁴-1691-05 patvirtino Pravieniškių 2-ųjų pataisos namų-atvirosios kolonijos 2004 m. gruodžio 31 d. įsakymo „Dėl nuteistųjų elementarių elgesio ir savitarpio pagarbos taisyklių laikymosi“ teisėtumą, tuo pripažindamas jį *de jure*. Tokiu sprendimu šioje byloje LR vyriausiasis administracinis teismas suteikė pagrindą formuoti administracinių teismų praktikai analogiškose bylose, kuri yra prieštaringa minėtai Seimo kontrolierių įstaigos pozicijai.

Darytina išvada, kad aptartas LR vyriausiojo administracinio teismo ir Seimo kontrolierių sprendimų dichotomijos pataisos įstaigų vadovų nustatyto nuteistiesiems draudimo auginti barzdą ir ūsus teisėtumo klausimu pavyzdys sudaro teisines prielaidas netinkamam administraciniam teisiniam

reguliavimui bei galimiems žmogaus teisių ir laisvių pažeidimams pataisos įstaigų veikloje, taip pažeidžiant ne tik bausmių vykdymo teisėtumo, bet ir teisingumo, kitus bausmių vykdymo principus.

Be to, vertinant Lietuvos administracinių teismų ir Seimo kontrolierių teisėtumo priežiūros pataisos įstaigų veikloje veiksmingumo teises galimybes, pastebėtina, jog kilus ginčui dėl pažeistų žmogaus teisių, Seimo kontrolieriai, priimdami rekomendacinio pobūdžio sprendimą, negali užtikrinti priimto neteisėto poįstatyminio ar lokalinio teisės akto panaikinimo, tą pagal savo kompetenciją gali padaryti tik administracinis teismas.

Seimo kontrolierė A. Radzevičiūtė 2009 m. rugsėjo 13 d. pažymoje Nr. 4D-2009/2-912 „Dėl savo iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus orumo ir privatumo pažeidimo atliekant asmens kratas Alytaus pataisos namuose“, apibendrindama Lietuvoje egzistuojantį teisinį nuteistiesiems atliekamos asmens kratos reglamentavimą, įvertinusi tarptautinius teisės aktus, Konstitucinio Teismo bei EŽTT praktiką, išskyrė kelias problemas, kurias būtina išspręsti, kad būtų užtikrinta asmens teisė nebūti žeminamam bei jo teisė į privatumą. Šioje pažymoje atkreipė ypatingą dėmesį į problemą, kad *„nuteistųjų kratos, kaip ribojančios jų teisę į privatumą, pagrindai ir tvarka turi būti nustatyti įstatymo. < ... > dabartinis reglamentavimas, numatytas BVK 112 straipsnio 3 dalyje („Nuteistiesiems daroma krata. Nuteistojo asmens kratą daro tos pačios lyties pareigūnai.“)*, šia prasme negali būti vertinamas kaip pakankamas.“ Minėta rekomendacija apie nuteistiesiems atliekamos asmens kratos ydingą teisinį reglamentavimą ir galimus žmogaus teisių pažeidimus, neužtikrinant reikiamos apsaugos žmogaus teisei į privatumą bei apsaugą nuo kankinimo ir žeminimo, buvo pateikta LR Seimo Žmogaus teisių, Teisės ir teisėtvarkos komitetams.

LR Seimo kontrolieriaus 2009 m. rugsėjo 13 d. pažymoje Nr. 4D-2009/2-912 „Dėl savo iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus orumo ir privatumo pažeidimo atliekant asmens kratas Alytaus pataisos namuose“ konstatuota, kad „Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintas žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas suponuoja asmens teisę į privatumą“, tačiau *< ... > riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves, tarp jų ir teisę į privatumą, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d. nutarimai).*

Nuteistųjų kratų atlikimo tvarka, atsižvelgiant į Seimo kontrolieriaus aptartą rekomendaciją, buvo patikslinta, tačiau ji buvo reglamentuota ne įstatyme, o poįstatyminiame teisės akte, pakeičiant Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos 146 punktą KD direktoriaus 2010 m. balandžio 8 d. įsakymu Nr. V-79 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo

ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymo Nr. 4/07-130 „Dėl Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ pakeitimo“ (Valstybės žinios. 2010, Nr. 43-2100).

KD 2010 m. rugsėjo 15 d. tarnybinio tyrimo išvadoje Nr. LV-1607 „Dėl nuteistajam M. Ž. paskirtos nuobaudos pagrįstumo“ buvo nustatyta, kad nuteistasis M. Ž. 2010 m. rugpjūčio 17 d. Laisvės atėmimo vietų ligoninės direktoriaus nutarimu Nr. 41-104 buvo nepagrįstai nubaustas, jį uždarant į baudos izoliatorių 5 paroms už tai, kad jis pažeidė Laisvės atėmimo vietų ligoninės vidaus tvarkos taisyklių 92.14 punkte nustatytą draudimą pacientams daryti tatuiruotes sau ir kitiems asmenims bei kitaip save žaloji, taip pat už BVK 110 straipsnio 1 dalies 1 punkto pažeidimą. Šioje išvadoje buvo pažymėta, Seimo kontrolierė A. Radzevičiūtė 2009 m. rugsėjo 23 d. rašte Nr. 2/3D-3177 jau buvo atkreipusi dėmesį į tai, kad praktika bausti save žalojančius nuteistuosius yra ydinga, bei yra pažymėjusi, jog CPT į šią problemą jau buvo atkreipęs dėmesį vizito Lietuvoje 2008 metais metu.

Reikėtų pažymėti ir tai, kad, rašant magistro baigiamąjį darbą, nebuvo atlikta pataisos įstaigų vadovų priimtų norminių lokalinių teisės aktų analizė, vertinant jų atitikimą LR BVK įtvirtintam teisėtumo principui. LR BVK, PĮ VTT, kiti bausmių vykdymo teisės aktai nemažai atvejų teisę nustatyti tam tikrą vidaus tvarką deleguoja pataisos įstaigų vadovams. Pvz., remiantis LR BVK 117 straipsnio 2 dalimi, pataisos įstaigos vadovui pavesta nustatyti nuteistųjų dienotvarkę, LR BVK 139 straipsnio 1 dalimi – nustatyti nuteistųjų kolektyvo tarybos veiklos kryptis ir formas ir t. t. Siekiant atlikti šių teisės aktų įvertinimą bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo kontekste, reikėtų atlikti papildomą tyrimą, tačiau remiantis pateiktais pavyzdžiais, galima daryti prielaidą, kad ne visais atvejais pataisos įstaigų vadovų priimti lokaliniai teisės aktai, reglamentuojantys įvairias vidaus tvarkos taisykles, atitinka LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintą bausmių vykdymo teisėtumo principo turinį.

Laisvės atėmimo bausmes atliekančių asmenų teisių ir laisvių apribojimų reguliavimo ne įstatymuose problema egzistuoja ne tik Lietuvoje, bet ir galias demokratines tradicijas turinčiose Europos valstybėse. I. Mansuy (2005) straipsnyje “The Principle of Legality and the Execution of Sentences in France and Germany: Law=Rights?”, analizuodama bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo Vokietijoje aspektus, pažymėjo, kad, nors ir esant šioje šalyje „pagarbai formaliajam teisėtumui“ bausmių vykdymo teisėje, tačiau, kai 1976 m. kovo 16 d. Vokietijos bausmių vykdymo įstatyme (*Strafvollzugsgesetz* arba *StVollzG*) pataisos (Behandlung) bei tvarkos ir saugumo (Ordnung und Sicherheit) sampratų įstatymo leidėjas neapibrėžė, kalėjimų veiklos praktikoje kilo neaiškumų. Sąmoningai neapibrėžus pataisos bei tvarkos ir saugumo, buvo tikimasi, kad pataisos metodai bus pritaikyti šios srities žinių raidai, ir kad reikiamais apribojimais teisėms bei laisvėms, gali būti įsikišta taip, jog teisė to numatyti negali. Tačiau ši iniciatyva buvo greitai paversta neaiškumu, kuris dažnai vadinamas „taikomos praktikos *ex post facto* įteisinimu < ... > ir dominuojančių administracinių taisyklių ir kitų priemonių atnaujinimu“. F. Neubacher teigimu, vienodos administracinės taisyklės federaliniu lygiu (Bundeseinheitliche Verwaltungsvorschriften zum

Strafvollzugsgesetz) < ...> dažniausiai apriboja kaliniams palankias teises, leido vietos valdžios institucijoms didelę veiksmų laisvę nustatant apribojimus laisvėms tvarkos ir saugumo sumetimais. Ši „pilkos zonos teisė“ tikrai sudaro galimybes derinti normas su vietos sąlygomis, bet taip pat sukuria tam tikrą teisinio netikrumo formą, kad teisės taikymas priklausys nuo atitinkamos institucijos, jos vaidmens sampratos ir savo nustatomų imperatyvų (I. Mansuy, 2005).

Analizuodama bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo Prancūzijoje aspektus, I. Mansuy, priešingai nei Vokietijos atveju, pabrėžia formalaus teisėtumo nebuvimą šioje šalyje, t. y., dauguma kalinių teisių yra nustatoma ne įstatymuose, bet vietos institucijų rašytinėse taisyklėse. Tokiu būdu yra nustatomi įvairūs dekretai ar aplinkraščiai, pvz., Kalinių paieškos taisyklės, Režimas dėl ryšių, susirašinėjimo ar pokalbių telefonu, Valstybės suvaržymų įgyvendinimas ir kt. R. Gassin teigimu, 1996 m. balandžio 2 d drausminio režimo dekreto konstitucingumas apskritai yra abejotinas. Kaip pažymi I. Mansuy, toks teisinis reglamentavimas „sukuria daug erdvės valdžios institucijoms manevruoti ir gali susidaryti įspūdis, kad kalėjimai yra tarsi už įstatymo ribų. Šį įspūdį dar sustiprina faktas, kad, nepaisant to, kad besivystanti nacionalinių ir Europos teismų praktika vis labiau linkusi riboti savavališką administracinių sprendimų priėmimą, sprendžiant kalinių teisių klausimus kalėjimuose ir toliau susiduriama su vidaus institucinių taisyklių pasipriešinimu.“ (I. Mansuy, 2005).

Darytina išvada, kad įstatymo leidėjo padarytos teisės spragos bausmių vykdymo įstatyminiame lygmenyje suformuoja tam tikrą „teisinį vakuumą“, kurį stengiamasi „užpildyti“, priimant poįstatyminius ir pataisos įstaigų lokalinius teisės aktus. Tokiu būdu paprastai ši problema sprendžiama ir tais atvejais, kai teisės spraga turi būti pašalinama priimant tik tam tikrą įstatymą, o ne poįstatyminį teisės aktą. Tai galima vertinti, kaip vieną iš valstybėje egzistuojančios nekokybiškos teisėkūros rezultatų.

Apibendrinant konstatuotina, kad įstatymo leidėjo padarytos teisės spragos bausmių vykdymo įstatyminiame lygmenyje ir esantis teisinis neaiškumas suponuoja tam tikrą taisyklių žemesniame teisinio reglamentavimo lygmenyje priėmimą. Tokiais atvejais padidėja tikimybė, kad Lietuvos pataisos įstaigos savo veikloje pažeis LR BVK 5 straipsnyje reglamentuojamą bausmių vykdymo teisėtumo principą, nepagrįstai išplečiant įstatyme įtvirtintą nuteistųjų draudimų ir pareigų sąrašą, taip pat formuojant skirtingą nuteistųjų teisinės padėties reglamentavimo praktiką.

Todėl sutiktina su tuo, kad minėtais atvejais nuteistųjų elgesio taisyklių ir kratos atlikimo tvarkos teisinis reglamentavimas poįstatyminiame lygmenyje, nors ir nepažeidžiantis LR Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių, iš esmės turėtų būti vertinamas ydingu LR BVK 5 straipsnyje įtvirtinto teisėtumo principo prasme.

Taigi, įvertinus visa tai, konkretizuotina bei suformuluotina teisinė priemonė, kuri padėtų spręsti magistro baigiamajame darbe iškeltą mokslinio darbo problemą „*kokiomis priemonėmis yra įmanoma efektyviausiai užtikrinti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą pataisos įstaigų veikloje?*“:

asmenų, nuteistų kriminalinėmis bausmėmis, konstitucinių teisių ir laisvių apribojimus galima atlikti tik įstatyminiame lygmenyje, t. y., kiek įmanoma tiksliau LR BVK reglamentuojant konkrečios bausmės vykdymo bei atlikimo sąlygas.

Kitas, ne mažiau svarbus bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo probleminis aspektas Lietuvoje teisės spragų bausmių vykdymo įstatyminiame lygmenyje yra tas, kad *pasitaiko atvejų, kai esančios bausmių vykdymo įstatymų spragos suponuoja pataisos įstaigų vadovų individualių administracinių aktų nuteistų asmenų atžvilgiu priėmimą, pažeidžiant LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintą teisėtumo principą*. Šie individualūs teisės aktai priimami pataisos įstaigų vadovams ar jų pareigūnams pasinaudojant jiems suteikta *diskrecijos teise*.

A. Andriuškevičius (2004) viešojo administravimo, vykdomosios valdžios įgyvendinimo srityje *diskreciją* apibūdina kaip viešojo subjekto galimybę pasirinkti elgesio variantą tais atvejais, kai, įgyvendinant jo įgaliojimus, turi būti priimtas administracinis sprendimas, kuris paprastai turi būti įforminamas norminiu arba individualaus pobūdžio teisės aktu (p. 204). Institucijos arba pareigūno diskrecija – tai teisė spręsti kokį nors klausimą, veikti savo nuožiūra.

Mokslininkai A. Urmonas ir B. Pranevičienė (2002) pažymi, kad nors institucijos arba pareigūno diskrecija turėtų palengvinti ir užtikrinti efektyvų institucijai priskirtų funkcijų vykdymą ir kartu prisidėti prie žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo, tačiau tuo pačiu galima „paradoksali situacija, kai naudodamasis suteiktos diskrecinės galios pareigūnas ar institucija gali „nuklysti“ nuo valstybinėms institucijoms priskirtų bendrųjų tikslų“ (p. 55). Esant tokiai situacijai, kyla grėsmė, jog valstybės institucija, priimdama administracinį sprendimą, pažeis žmogaus teises.

Pataisos įstaigos bei jų pareigūnai taip pat naudojami LR Seimo, LRV, Teisingumo ministerijos, KD, kitų centrinio viešojo administravimo institucijų deleguotos legislatyvinės diskrecijos dalimi. Pataisos įstaigos įgyvendina savo funkcijas ir veikia pagal joms suteiktus įgaliojimus, tačiau neretai bausmių vykdymo teisės aktai, suteikiantys konkrečius įgaliojimus pataisos įstaigos pareigūnams, nustato tik minimalius standartus ir reikalavimus, kurių privalo laikytis šios įstaigos administracija. Tokiais atvejais pataisos įstaigos turi tarsi užpildyti susidariusias bausmių vykdymo teisės aktų procedūrinės ir materialinės spragas, neperžengdamos įstatymų nustatytų ribų. Tai ir galima vadinti pataisos įstaigų administracine diskrecija.

Aptariant diskrecijos pataisos įstaigų veikloje probleminius aspektus, pažymėtina, kad ji dažniausiai pasireiškia sprendimų priėmimo procedūriniais pažeidimais, taip pat nepagrįstų, neteisingų sprendimų priėmimu dėl pareigūnų nesugebėjimo įvertinti konkrečiu atveju svarbių aplinkybių arba vadovavimosi savanaudiškais motyvais, nesąžiningu elgesiu ir kt. Todėl, naudojantis suteikta administracine diskrecija nuteistųjų asmenų atžvilgiu, kyla reali tikimybė, jog pataisos įstaiga savo veikloje gali nukrypti nuo bausmių vykdymo teisėtumo, taip pat ir teisingumo principų.

Pataisos įstaigos kaip kvaziteisminės institucijos, įgyvendindamos savo praktinę veiklą, turi vadovautis tiek teisėtumo, tiek teisingumo principais. Šiais principais vadovaudamasis pataisos įstaigos turi atsižvelgti ne tik į formaliuosius, bet ir turininguosius teisės principų požymius. Būtinybė bausmių vykdymo teisę aiškinti ir taikyti, vadovaujantis turiningaisiais teisėtumo principo požymiais bei realizavimo kriterijais, tampa dar aktualesnė bausmių vykdymo įstatymų spragos atveju. Todėl pataisos įstaigos administracijai, savo veikloje realizuojant teisėtumo principą yra būtina ne išmanyti konkretaus bausmių vykdymo instituto ar teisės normos turinį, bet ir gebėjimas „iššifruoti“ bausmių vykdymo principų, tarp jų ir teisėtumo principo, turinį.

Pastebėtina tai, jog pataisos įstaigų administracijoms savo praktinėje veikloje daugiausiai kyla problemų, savo veikloje taikant bausmių vykdymo principus, taip pat teisėtumo bei teisingumo principus, išryškėjus šio pobūdžio bausmių vykdymo įstatymų spragoms:

1) *esant nepakankamai išsamiam teisiniam reguliavimui*, t. y. tais atvejais, kai įstatymas (ar kitas teisės aktas) nereguliuoja konkretaus bausmių vykdymo teisinio santykio;

2) *esant nepakankamam teisiniam apibrėžtumui*, t. y., kai tam tikrą konkretų atvejį įstatymas (ar kitas teisės aktas) reguliuoja nepakankamai aiškiai. Pvz., tais atvejais, kai bausmių vykdymo teisės aktuose vartojamoms sąvokoms akivaizdžiai trūksta aiškumo ir, remiantis lingvistiniu, loginiu, sisteminiu įstatymo normų aiškinimu, negalima vienareikšmiškai suvokti teisės akto normos dispozicijos. Todėl galima teigti, kad šios bausmių vykdymo teisės aktuose vartojamos sąvokos yra tokio pobūdžio, kad gali būti protingų žmonių įvairiai interpretuojamos.

Pripažintina ir tai, kad teisėtumo, kaip ir kitų bausmių vykdymo principų turinys turėtų būti aiškinamas visada, kai jie yra realizuojami sprendimus turinčių teisę priimti įgaliotų bausmių vykdymo institucijų pareigūnų, taikant bausmių vykdymo įstatymų normas.

LR Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaitoje atkreiptas dėmesys į LR BVK esančią įstatymo spragą: nėra detalizuojama, koks režimas turėtų būti taikomas izoliuotiems nuteistiesiems, kai jie yra izoliuojami, vadovaujantis LR BVK 70 straipsnio 6 dalimi, jeigu pataisos įstaigoje bausmę atliekantis nuteistasis raštu prašo pataisos įstaigos administraciją dėl svarbių priežasčių laikyti jį izoliuotą nuo kitų nuteistųjų. Keletas Alytaus pataisos namuose bausmes atliekančių nuteistųjų skundėsi, jog, patiems prašant, yra izoliuoti, vadovaujantis LR BVK 70 straipsnio 6 dalimi, tačiau jiems nepagrįstai draudžiami pasimatymai, skambučiai telefonu, neleidžiama naudotis televizoriumi ir taikomi kiti suvaržymai. Kaip paaiškino Alytaus pataisos namų administracija, „šiems nuteistiesiems yra taikomas toks pat režimas, koks numatytas ir Bausmių vykdymo kodekso 145 straipsnyje, t. y., kaip už drausmės pažeidimus kamerų tipo patalpose laikomiems nuteistiesiems“. Pažymėtina tai, kad reikėtų sutikti su šioje ataskaitoje pateikta LR Seimo kontrolierių įstaigos nuomone, jog „į logikos aklavietę atveda ir vadovavimasis Bausmių vykdymo kodekso 145 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kamerų tipo patalpose laikomiems nuteistiesiems nustatomas režimas, atitinkantis Bausmių vykdymo

kodekso 86 straipsnyje numatytos drausmės grupei priskirtų nuteistųjų laikymo kalėjime sąlygas“, kadangi nuteistojo teisinė padėtis nepagrįstai yra bloginama nei turėtų būti: teisinė padėtis yra tapati drausmės grupei priskirtų nuteistųjų laikymo kalėjime sąlygoms, nors nuteistasis gali būti apskritai jokio drausmės pažeidimo nepadaręs. Teigtina, kad Alytaus pataisos įstaigos administracija, minėtu atveju priimdama individualius administracinius sprendimus nuteistųjų atžvilgiu, vadovavosi „įstatymo raidės taisykle“, t. y. nuteistojo perkėlimo į kamerų tipo patalpas, remiantis LR BVK 70 straipsnio 6 dalimi, nevertino kaip nuobaudos, tačiau formaliai atsižvelgdama į LR BVK 145 straipsnio dispozicijos turinį, taikė jam tokias režimo sąlygas, kurios yra taikomos drausmės pažeidėjams, atliekantiems nuobaudas kalėjimo kamerų tipo patalpose.

LR Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaitoje pabrėžta, kad CPT po vizito Lietuvoje 2004 metais ataskaitoje LRV taip pat išsakiusi nuomonę, „jog Bausmių vykdymo kodekso 70 straipsnio 6 dalies tvarka izoliuotiems nuteistiesiems neturėtų būti taikomas drausmės pažeidėjų režimas ir rekomendavo ieškoti alternatyvių tokių situacijų sprendimų būdų.“

Pateiktina svarbi išvalga, kad nepagrįstas kankinamojo pobūdžio sąlygų sudarymas nenubaustam asmeniui gali būti vertinamas kaip Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987) 3 straipsnio pažeidimas: „Niekas negali būti kankinamas < ... > ar jis baudžiamas“. Apie minėtu atveju galimą šio teisės akto pažeidimą yra kalbama ir LR Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaitoje. Sutinkant su LR Seimo kontrolierių įstaigos nuomone, galima teigti, kad šiuo atveju buvo pažeistas bausmių vykdymo teisėtumo principas, kadangi LR BVK 3 straipsnio 4 dalis ne tik įpareigoja įstatymo spragų atvejais bausmių vykdymo institucijoms, įstaigoms ir pareigūnams vadovautis bausmių vykdymo principais, bet ir 4 straipsnis įtvirtina, kad „Jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles negu šiame Kodekse išdėstytosios, taikomos tarptautinės sutarties taisyklės“. Be to galima teigti, kad izoliuotam nuteistajam pagal LR BVK 70 straipsnio 6 dalį, sudarant neadekvačias laikymo sąlygas, yra pažeidžiamas ne tik bausmių vykdymo teisėtumo, bet ir teisingumo principas.

Todėl J. Blaževičiaus „Lietuvos bausmių vykdymo kodekso komentare“ pateiktas LR BVK 70 straipsnio 6 dalies komentaras, kad „savo noru perkeltų į kamerų tipo patalpas nuteistųjų sąlygas reglamentuoja BVK 86 ir 145 str.“ (2004, p. 215) turėtų būti vertinamas kritiškai, kaip nepakankamai išsamus, kadangi šio teisinio reguliavimo aiškinimas pateiktas vadovaujantis tik pažodiniu įstatymo teksto aiškinimu, o ne bausmių vykdymo principais paremta LR BVK teisės normų sistema.

Pažymėtina tai, kad aptarta LR BVK spraga dabartiniu metu liko nepašalinta, todėl pataisos įstaigos savo veikloje ir toliau priima individualius administracinius aktus remiantis LR BVK 70 straipsnio 6 dalimi nustatydamas izoliuotiems nuteistiesiems režimą tokį, koks yra taikomas drausmės pažeidėjams pagal LR BVK 86 straipsnį.

Taigi, kadangi aptartas atvejis laikytina bausmių vykdymo teisės spraga, darytina išvada, kad pataisos įstaigos administracija, nustatydamą nuteistųjų, izoliuotų nuo kitų nuteistųjų pagal LR BVK 70 straipsnio 6 dalį teisinę padėtį, turėtų vadovautis ne LR BVK 145 straipsnio pažodiniu aiškinimu, bet LR BVK 3 straipsnio 4 dalies bei 4 straipsnio nuostatomis. Tik tokiu atveju, kompleksiskai išaiškinus bausmių vykdymo įstatymų turinį, pataisos įstaigų veikloje būtų sudarytos teisinės sąlygos, padedančios užtikrinti ne tik bausmių vykdymo teisėtumo, bet ir teisingumo principo realizavimą.

Kitas pavyzdys – nei LR BVK, nei kitame bausmių vykdymo teisės akte neapibrėžta, kad paprastosios grupės ar drausmės grupės laikymo sąlygomis toliau turėtų būti laikomas nuteistasis, jei, remiantis LR BVK 142 straipsnio 2 dalimi, jam pasibaigia perkėlimo iš paprastosios grupės į drausmės grupę terminas, tačiau nėra pasibaigęs nuobaudos atlikimo kamerų tipo patalpose laikas. LR BVK 142 straipsnio 1 dalies 6 punktą nustato, kad nuteistieji laikomi pataisos namuose drausmės grupės sąlygomis gali būti perkelti į kamerų tipo patalpas nuo šešių mėnesių iki vienerių metų, t. y., šio įstatymo apribotam terminui. Todėl susidaro nevienareikšmiškai vertinama situacija, kai nuteistasis pasibaigus skyrimo į drausmės grupę terminui, formaliai „tampa priskirtu“ paprastajai grupei, nors jis toliau atlieka nuobaudą kamerų tipo patalpose. Kyla klausimas, ar toliau jį laikyti drausmės grupės sąlygomis, kol nėra pasibaigęs jo perkėlimo į kamerų tipo patalpas terminas, ar jis tokiu atveju turi būti laikomas paprastosios grupės sąlygomis? Pažymėtina, kad nei LR BVK, nei kiti bausmių vykdymo teisės aktai aiškaus atsakymo į šį klausimą nepateikia, todėl šiais atvejais pataisos įstaigos administracijai iškyla būtinybė priimti diskrecinio pobūdžio sprendimus, vadovaujantis savo teisine interpretacija. Todėl galima teigti, kad LR BVK 142 straipsnyje minėtas teisinis neaiškumas sudaro prielaidas pataisos įstaigos administracijai pažeisti bausmių vykdymo teisėtumo, taip pat ir teisingumo principus.

Dar vienas pavyzdys – LR Seimo kontrolieriaus 2010 m. gegužės 27 d. pažymoje Nr. 4D-2010/1-280;283;285;286;287;289;291;293;294;295 „Dėl nuteistųjų asmenų skundų prieš Pravieniškių antruosius pataisos namus-atvirąją koloniją“ atkreiptas dėmesys, kad LR BVK reglamentuoja tik pataisos namų pareigūnų veiksmus nuteistųjų grupinio badavimo ar kitokio nepaklusimo atvejais ir *nereglamentuoja pareigūnų veiksmų nuteistųjų individualaus badavimo atveju, tuo tarpu Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003-07-02 įsakymu Nr. 194 patvirtintos Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės reglamentuoja pareigūnų veiksmus tik individualaus nuteistųjų badavimo atveju ir nereglamentuoja pataisos namų pareigūnų veiksmų nuteistųjų grupinio badavimo atveju*. Pažymėtina tai, kad D. Usik „Bausmių vykdymo kodekso komentare“, komentuodamas LR BVK 118 straipsnio 1 dalį, badavimo situaciją apibrėžia taip: „kai grupė nuteistųjų bendrai atsisako valgyti pataisos įstaigoje paruoštą maistą dienos tvarkoje nustatytu laiku“ (p. 326)., tuo tarpu „pataisos įstaigų darbuotojų veiksmus, atskiram nuteistajam pareiškus apie badavimą, reglamentuoja Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės“ (p. 328).

Galima sutikti su 2010 m. gegužės 27 d. pažymoje Nr. 4D-2010/1-280;283;285;286;287;289;291;293;294;295 „Dėl nuteistųjų asmenų skundų prieš Pravieniškių antruosius pataisos namus-atvirąją koloniją“ pateikta LR Seimo kontrolieriaus nuomone, kad būtų tikslinga „pareigūnų veiksmų grupinio nuteistųjų badavimo atveju ir individualaus badavimo atveju teisinį reglamentavimą tiek įstatyme, tiek įstatymo įgyvendinamajame akte suvienodinti, kad visiems būtų aišku, kaip turi elgtis pareigūnai konkrečiu atveju“, kadangi LR BVK bei PĮ VTT apibrėžė skirtingas pataisos įstaigos administracijos procedūras nuteistųjų individualaus bei grupinio badavimo atvejais. Šis teisinio reguliavimo trūkumas buvo pašalintas tik 2011 metais, patvirtinus PĮ VTT pakeitimus³.

LR BVK 99 straipsnio 5 dalis reglamentuoja pataisos įstaigos direktoriaus teisę nutarimu priimti sprendimą tikrinti nuteistųjų laiškus bei nurodyti šio tikrinimo teisiniai pagrindai – siekiant užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms ar kitiems teisės pažeidimams, taip pat siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves. Šio LR BVK straipsnio 5 dalyje taip pat yra įtvirtinta, jog pataisos įstaigos direktoriaus nutarimas turi būti motyvuotas: turi būti nurodomi laiškų tikrinimo pagrindai, trukmė, būdas, asmenys, kurių siunčiami ar gaunami laiškai bus tikrinami, ir kitos aplinkybės, dėl kurių laiškus būtina tikrinti. LR BVK 99 straipsnio 5 dalyje, nors ir yra reglamentuojami nuteistųjų laiškų tikrinimo pagrindai „siekiant užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms ar kitiems teisės pažeidimams“, taip pat „siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves“, tačiau jie yra bendro pobūdžio ir nėra detalizuojami. Taip pat LR BVK nedetalizuoja ir nuteistųjų laiškų tikrinimo procedūros. Priimant sprendimą dėl nuteistojo laiškų tikrinimo pataisos įstaigos direktoriui LR BVK 99 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta savo nuožiūra spręsti, ar yra iškilusi reali nusikalstamos veikos ar kito teisės pažeidimo padarymo tikimybė, ar „iškilusi grėsmė kitų asmenų teisėms ar laisvėms“ bei ar yra „kitos aplinkybės, dėl kurių laiškus reikia tikrinti“. Pažymėtina ir tai, kad pataisos įstaigos direktoriui bausmių vykdymo teisės aktai nenumato pareigos apie sprendimą tikrinti nuteistųjų laiškus informuoti nė vieną iš šios įstaigos veiklos teisėtumo priežiūrą kontroliuojančių institucijų. Esant nepakankamai apibrėžtiems laiškų tikrinimo teisėtumo kriterijams, pataisos įstaigos direktoriui minėtu įstatymu deleguota diskrecinė teisė priimti administracinį sprendimą, kuriais atvejais ir kokia nusistatyta tvarka tikrinti nuteistojo laiškus. Taigi, šiuo metu Lietuvos bausmių vykdymo teisė ir praktika nenumato išsamių ir aiškių administracijos diskrecijos ribų nuteistųjų laiškų tikrinimo klausimais, t. y., šiuo metu galiojančiame LR BVK nuteistųjų laiškų tikrinimo pagrindų bei tvarkos teisinis reguliavimas nėra visiškai tikslus, aiškus ir nedviprasmiškas.

Kaip jau minėta, LR BVK 5 straipsnis, apibrėždamas teisėtumo principo turinį įtvirtina nuostatą, kad nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus gali nustatyti tik Lietuvos Respublikos įstatymai.

³ žr. teisingumo ministro 2011 m. sausio 31 d. įsakymą Nr. 1R-33 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2011, Nr. 19-939.

Pažymėtina, kad LR Konstitucinis Teismas dar 2003 m. kovo 24 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją nuteistųjų teisę į susirašinėjimo neliečiamumą galima apriboti tik įstatymu, kuriame turi būti nurodyti tokio apribojimo pagrindai ir tvarka. LR Konstitucinis Teismas, šiame nutarime remdamasis EŽTT jurisprudencija, taip pat konstatavęs, jog *įstatymuose turi būti nustatyta kalinių korespondencijos cenzūravimo trukmė ir priežastys, dėl kurių priimamas sprendimas ją cenzūruoti, pakankamai aiškiai nurodyti valstybės institucijų, cenzūruojančių tokią korespondenciją, veiksmų ribos ir/arba jų vykdymo būdai* (Cour Eur. D. H., *arret Messina c. Italie du 28 septembre 2000, Recueil des arrêts et décisions 2000-X*), taip pat „nuteistųjų korespondencijos cenzūros būdai ir laikas, per kurį korespondencija turi būti patikrinta (Cour Eur. D. H., *arret Niedbala c. Pologne du 4 juillet 2000*)“. Nors LR BVK 99 straipsnis vėliau ir buvo papildytas⁴, tačiau ir šiuo metu pataisos įstaigos direktoriaus diskrecija, priimant sprendimus dėl nuteistųjų laiškų tikrinimo, išlieka pakankamai plati bei suteiktos administracinės diskrecijos galios sudaro prielaidas pažeisti asmens konstitucinę teisę į susirašinėjimo neliečiamumą, tuo pačiu pažeidžiant ne tik konstitucinį proporcingumo, bet ir bausmių vykdymo teisėtumo principą. Be to, V. Milašiūtė straipsnyje „Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija įkalintų asmenų teisių apsaugos srityje (Lietuvos pavyzdžiai)“ (2010) atkreipia dėmesį į tai, kad byloje *Szuluk v. the United Kingdom* EŽŽT atsižvelgęs į CPT suformuluotus medicininio konfidencialumo kalėjimuose standartus yra nusprendęs, „kad susirašinėjimui su mediku turi būti taikomos tokios pačios privatumo garantijos, kaip ir su parlamentu, ir neatmetė pareiškėjo argumento, kad šios garantijos turėtų prilygti garantijoms, taikomoms susirašinėjimui su advokatu“ (p. 64). Autorė šio straipsnio išvadose atkreipia dėmesį į EŽŽT praktikos įkalintų asmenų teisių apsaugos srityje dinamiškumą (p. 73). Todėl visiškai sutiktina ir su P. Kūrio (1997) nuomone, kad „Europos Tarybos sistemoje vyksta nenutrūkstamas teisės vystymo procesas, pasireiškiantis unikalios jurisprudencijos kūrimu“ (p. 6).

Dar vienas pavyzdys – LR BVK 102 straipsnio 1 dalis reglamentuoja pataisos įstaigos direktoriaus diskrecinę teisę leisti papildomai vieną kartą paskambinti telefonu, jei to prašo nuteistasis „dėl svarbių aplinkybių“. Pataisos įstaigos direktorius turi teisę savo nuožiūra spręsti, ar yra pakankamai „svarbios aplinkybės“ tenkinti nuteistojo prašymą papildomai skambinti telefonu, ar jų nėra.

M. Jokubausko (2006) nuomone, pataisos įstaigos direktoriaus motyvų neleisti nuteistajam papildomai paskambinti telefonu „tikslas bei turinys neišaiškintas jokiame Lietuvos Respublikos teisės akte, tad lieka neaišku, kokios aplinkybės ar nuteistojo elgesys (pažymėtina, jog tai nėra vidaus tvarką pažeidžiantis elgesys) yra suprantamas kaip eliminuojantis jo teisėto intereso įgyvendinimą“ (p. 74).

⁴ žr. Bausmių vykdymo kodekso 32, 36, 51, 54, 60, 61, 66, 67, 70, 72, 76, 85, 96, 99, 100, 105, 112, 114, 118, 120, 121, 142, 143, 146, 154, 155, 165, 183 straipsnių ir Kodekso 1 priedo pakeitimo ir papildymo bei 149 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymą // Valstybės žinios. 2010, Nr. 12-558.

Taigi, nors PĮ VTT 125 punktą ir numato pareigą pataisos įstaigos direktoriui motyvuoti savo sprendimą dėl atsisakymo papildomai leisti nuteistajam paskambinti telefonu, tačiau esant šio motyvavimo teisinio reglamentavimo neaiškumui, vis tik šiuo atveju išlieka pataisos įstaigos vadovo piktnaudžiavimo jam suteikta diskrecinė teise tikimybė.

Sutiktina su M. Jokubausko (2006) nuomone, kad „Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių XIX skyriaus papildymas atskiru punktu, apibrėžiančiu bei sukonkretinančiu „*svarbių aplinkybių*“ sąvoką, reikalingas tiek įgyvendinti teisėtą savo interesą prašančiam nuteistajam, tiek už tai atsakingam pataisos įstaigos vadovui“ (p. 74).

Apibendrinant konstatuotina, kad, įstatymo leidėjo padarytos teisės spragos bausmių vykdymo įstatyminiame lygmenyje suponuoja ne tik tam tikrų norminio pobūdžio taisyklių žemesniame teisinio reglamentavimo lygmenyje priėmimą. Pataisos įstaigų vadovai, naudodamiesi jiems bausmių vykdymo teisės aktų „suteikta“ sprendimų priėmimo diskrecijos teise, neretai priima individualaus pobūdžio administracinius aktus nuteistų asmenų atžvilgiu, kurie neatitinka LR BVK 5 straipsnyje įtvirtinto bausmių vykdymo teisėtumo principo.

Apibendrinant teigtina, kad siekiant efektyviau spręsti pataisos įstaigų administracijoms praktinės veiklos problemas bausmių vykdymo įstatymų spragų atvejais, įgyvendinant teisėtumo bei teisingumo principus, tikslinga sukurti teisinį mechanizmą, kurio pagalba išaiškėjus bausmių vykdymo teisės aktų spragoms ar teisės aktų teksto netobulumams, sąlygojantiems nuolatinį konkrečių normų aiškinimo poreikį individualaus teisės [normos] taikymo lygmenyje, o tai reiškia – skirtingą teisės akto ar jo dalies interpretavimą įvairiose valstybės institucijose (pataisos įstaigose, LR Seimo kontrolierių įstaigoje, LR administraciniuose teismuose, kt.), būtų operatyviai inicijuojamas šių aktų papildymas ar pakeitimas tokiu būdu, kad aiškinimo poreikis būtų maksimaliai sumažintas.

4.1.2. Teisėtumo principo realizavimo problema teisinės kolizijos atveju

Pataisos įstaigos savo veikloje susiduria su tokiais teisinės kolizijos atvejais, kai *pataisos įstaigų pareigūnai bei jose bausmes atliekantys nuteistieji tarsi paklūsta teisės aktų reguliavimui, tačiau jų realizavimas neatitinka LR BVK 5 straipsnyje įtvirtinto bausmių vykdymo teisės teisėtumo principo turinio*. Šią problemą mums geriausiai padės atskleisti žemiau pateikiamas įstatyminio lygmens teisės aktų kolizijos atvejis.

LR BVK 5 straipsnio 1 dalis nustato, kad bausmės vykdymo pagrindas yra tik įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Vadovaujantis šio kodekso 66 straipsnio 2 dalimi, nuteistąjį, kuriam paskirtas laisvės atėmimas, kardomojo kalnimo vietos administracija ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos privalo nusiųsti į pataisos įstaigą. Taigi, remiantis sisteminiu LR BVK normų aiškinimu, šiuo aspektu bausmių vykdymo teisės teisėtumo principo

realizavimas užtikrinamas tik nuteistąjį siunčiant į pataisos įstaigą įsiteisėjus teismo nuosprendžiui, kuriuo jam yra paskirta laisvės atėmimo bausmė.

Pažymėtina tai, kad LR baudžiamojo proceso kodekso (Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341) 315 straipsnio 2 dalis numato, kad nuteistajam laisvės atėmimo bausme nuosprendis „gali būti pradėtas vykdyti tik tuo atveju, jeigu nuteistasis raštu pareiškia norą pradėti atlikti bausmę, kol byla bus išnagrinėta apeliacine tvarka“. Vadinas, remiantis LR baudžiamojo proceso kodeksu, nuteistojo laisvės atėmimo bausme pagrindas gali būti ir neįsiteisėjęs teismo nuosprendis tuo atveju, jei tik nuteistasis raštu pareiškia norą atlikti bausmę pataisos įstaigoje. LR suėmimo vykdymo įstatymo (Valstybės žinios. 1996, Nr. 12-313; 2008, Nr. 81-3172) 12 straipsnio, reglamentuojančio suimtųjų teisinę padėtį, 2 dalies 2 punktas įtvirtina, kad suimtiesiems prilyginami nuteistieji terminuoto laisvės atėmimo ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėmis, kurie, vadovaudamiesi Baudžiamojo proceso kodekso 315 straipsnio nuostatomis, pareiškė norą atlikti bausmę iki jų pasiuntimo į pataisos įstaigas. Taigi, ir LR suėmimo vykdymo įstatymas netiesiogiai numato galimybę siųsti nuteistąjį bausmę atlikti į pataisos įstaigą, neįsiteisėjus teismo nuosprendžiui. Todėl tardymo izoliatoriai, savo veikloje vadovaudamiesi baudžiamąjį procesą bei suėmimo vykdymą reglamentuojančiais įstatymais, siunčia nuteistuosius atlikti bausmę į pataisos įstaigas ir neįsiteisėjus teismų nuosprendžiams, jei tik to nuteistieji raštu paprašo. Vadinas, šiuo aspektu neišvengiamai yra pažeidžiamas LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintas teisėtumo principas.

Reikėtų išskirti ir tai, kad aptartas baudžiamojo proceso bei suėmimo vykdymo teisinis reguliavimas yra nulemtas siekio išvengti tardymo izoliatorių perpildymo problemos. Todėl reikėtų pripažinti, kad bausmių vykdymo teisės teisėtumo principo užtikrinimas, kaip tai nustato LR BVK 5 straipsnio 1 dalis, būtų problemiškas. Tačiau manome, kad teisinė kolizija tarp LR BVK 5 straipsnio 1 dalies, LR baudžiamojo proceso kodekso 315 straipsnio 2 dalies ir LR suėmimo vykdymo įstatymo 12 straipsnio, 2 dalies 2 punkto nuostatų turėtų būti panaikinta. Pvz., LR BVK 5 straipsnio 1 dalį būtų galima papildyti nuostata: „įstatymų numatytais atvejais, remiantis nuteistojo asmens rašytiniu prašymu, laisvės atėmimo bausmė gali būti pradėta vykdyti ir nuosprendžiui neįsiteisėjus“.

4.1.3. Teisėtumo principo realizavimo probleminiai aspektai pataisos įstaigų veikloje dėl netinkamų šių įstaigų administracijos veiksnių ir sprendimų, pažeidžiant bausmių vykdymo teisės aktus

Pataisos įstaigų veiklos praktikoje bausmių vykdymo teisėtumo principas neretai yra pažeidžiamas, kai *bausmių vykdymo teisės subjektai priima ar nepagrįstai delsia priimti sprendimus tiesiog dėl pareigūnų ir kitų darbuotojų aplaidumo, nepakantumo, galiojančių teisės aktų neišmanymo bei jų netinkamo taikymo ar tiesiog aplaidaus požiūrio į atliktinas pareigas*.

Kaip minėta, LR BVK 5 straipsnio, įtvirtinančio bausmių vykdymo teisėtumo principo turinį, 3 dalis imperatyviai nustato, jog bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis, o 4 dalis – įstatymų nustatytus reikalavimus pažeidę pareigūnai atsako pagal LR įstatymus.

Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklių, patvirtintų LRV 2002 m. birželio 24 d. nutarimu Nr. 968 „Dėl Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklių patvirtinimo“ (Valstybės žinios. 2002, Nr. 65-2656), 2 punkte aptariant pagarbos žmogui ir valstybei principo turinį yra pabrėžta, kad visi valstybės tarnautojai privalo *laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų, kitų teisės aktų, teismų sprendimų reikalavimų, valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų vidaus tvarkos taisyklių; tinkamai atlikti pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas ir laiku vykdyti pavedamas užduotis, laikantis įstatymų, kitų teisės aktų reikalavimų ir valstybės tarnautojų etikos principų*. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių, patvirtintų KD direktoriaus 2004 m. kovo 29 d. įsakymu Nr. 4/07-79 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių patvirtinimo“, 3 punkte taip pat pabrėžiama pataisos įstaigų pareigūnų pareiga laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, įstatymų, kitų teisės aktų reikalavimų ir duotos priesaikos. Šių taisyklių 9 punktą numato, kad, jei pažeidžiant pareigūno tarnybinę etiką buvo padarytas tarnybinis nusižengimas, pareigūnui gali būti skiriama tarnybinė nuobauda teisės aktų nustatyta tvarka.

Galima teigti, kad pataisos įstaigos įstaigų administracijos veiksmų ir sprendimų atveju, pažeidžiant bausmių vykdymo teisėtumo principą, daugiausiai sąlygoja:

- 1) šių įstaigų pareigūnų neišplėtotą ar deformuotą teisinę sąmonę;
- 2) subjektinės profesinės teisinės kultūros stoka.

Pataisos įstaigos, kaip ir bet kurios kitos valstybės institucijos, pareigūnas turi suvokti savo veiksmų ir sprendimų atitikimą valstybėje galiojančiai teisei, t. y. turėti teisinės sąmonės nuovoką. Pažymėtina, kad ir S. Vansevičius (2000) pabrėžia, kad „teisinės sąmonės nuovoka yra teisėtumo principas, t. y. visuomeninių santykių reguliavimas valstybės įstatymais, tikslus jų laikymasis, atsakomybė už jų pažeidimą. Būtina suvokti, kad įstatymas teisingas ir turi aukščiausią teisinę galią. Jis gali būti griežtas, bet jo vis tiek reikia laikytis (*Dura lex, sed lex.*)“ (p. 169).

Teigtina, kad pataisos įstaigos, kaip ir bet kurios kitos valstybės institucijos, pareigūno nepakankamai išvystytą profesinės teisinės kultūros lygmenį daugiausiai lemia šie veiksniai, kurie tarpusavyje yra glaudžiai susiję:

- ✓ profesinių teisės žinių trūkumas;

✓ nepakankamai išvystytas profesinės sąžinės lygmuo, t. y. jų neišplėtotos ar deformuotos pažiūros į profesinių žinių, teisės ir dorovės principų ir normų taikymą sąmoningai suvokiant tikslingumą ir teisėtumą bei teisingumą, įsitikinimą jų būtinumu;

✓ teisinis nihilizmas, pasireiškiantis sąmoningu teisės ir teisėtumo nepaisymu, įstatymų reguliuojamojo vaidmens neįvertinimu.

Remiantis KD, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių personalo suvestinėje pateiktais 2010 metų duomenimis, Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje iš 1683 dirbančių valstybės tarnautojų 426 iš jų turėjo aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, t. y. tik 25,3 proc. šio personalo, o iš bendro 2341 personalo skaičiaus tik - 446 (19,5 proc.) turėjo aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą (KD, 2011). Remiantis šia statistika, galima preziumuoti, kad Lietuvos bausmių vykdymo institucijų sistemoje, taip pat ir pataisos įstaigose, dabartiniu metu yra nepakankamas skaičius personalo, atitinkančio profesinės teisinės sąmonės lygmenį, t. y. lygmenį, „kuriam yra būdingas teisės žinių sistemos pažinimas, įvairių teisės normų tarpusavio ryšių suvokimas ir asmens elgesio motyvų supratimas“ (S. Vansevičius. 2000, p. 167).

Aptariant pataisos įstaigų pareigūnų profesinės sąžinės lygmenį, pažymėtina, kad atlikus magistro baigiamojo darbo empirinį tyrimą, net 39 iš 49 respondentų (79,6 proc.) teigė manantys, kad *tarp daugumos sąžiningų pareigūnų pasitaiko nesąžiningų pareigūnų, arba dauguma jų nėra sąžiningi*. Todėl yra pagrindas teigti, kad pataisos įstaigose dirba tam tikra dalis pareigūnų, kurių profesinės sąžinės lygmuo nėra pakankamai išvystytas.

Pažymėtina ir tai, kad pataisos įstaigos darbuotojo profesinė kvalifikacija apima ne tik teisinį išsilavinimą, bet ir profesinės etikos taisyklių išmanymą bei praktinį jų laikymąsi. Teisinis išsilavinimas tiesiogiai reprezentuoja tik teisinę asmens sąmonę, bet ne jo teisinę kultūrą, kuriai dar reikalingas praktinis elgesys, įgyvendinantis teisinę sąmonę. Todėl teisinė kultūra subjektyviu požiūriu turi sutapti su teisėtumu.

Pvz., Teisingumo ministerija 2008 m. sausio 25 rašte Nr. 1S-262 „Dėl biurokratizmo“ atkreipė laisvės atėmimo vietų vadovų dėmesį į tai, kad „šių įstaigų administracijos kartais nepagrįstai atsisako arba vilkina sprendimų priėmimą dėl nuteistųjų prašymų padaryti dokumentų kopiją ar sudaryti jiems sąlygas susipažinti su jų asmens bylomis“. Teisingumo ministerija šiame rašte konstatavo, kad šie neteisėti laisvės atėmimo vietų pareigūnų veiksmai vertinami piktnaudžiavimu, administraciniais įgaliojimais priimant dėl nuteistųjų prašymų neigiamus sprendimus.

Netinkamu pataisos įstaigos pareigūnų veiklos pavyzdžiu pažeidžiant ne tik bausmių vykdymo teisėtumo, bet ir teisingumo principą, paminėtinas KD 2007 m. vasario 20 d. rašte Nr. 1S-575 „Dėl tarnybinių tyrimų“ konstatuotas faktas, kad Marijampolės pataisos namų pareigūnai, tirdami nuteistųjų galimo drausmės pažeidimo aplinkybes, neužregistravo ne tik nuteistųjų paaiškinimų, bet ir pareigūnų

tarnybinių pranešimų. Šiuo atveju pareigūnai, vykdydami nuteistųjų drausminio proceso procedūrą, netinkamai taikė teisės aktus ir tiesiog aplaidžiai atliko savo pareigas.

Seimo kontrolieriaus 2009 m. liepos 31 d. pažymoje Nr. 4D-2009/2-522 „Dėl J. S. skundo prieš Vilniaus antruosius pataisos namus“ konstatuota, kad nuteistasis praktiškai nepertraukiamai buvo laikomas izoliuotas net 64 val. 30 min., taip pažeidžiant LR BVK 144 straipsnio 5 dalies nuostatą. LR BVK 144 straipsnio 5 punkte vienareikšmiškai nustatyta, jog nuteistasis gali būti laikinai, kol nėra pataisos įstaigos direktoriaus, uždarytas į baudos arba drausmės izoliatorių ar karcerį tik tuo atveju, kai kitomis priemonėmis negalima užkirsti kelio šiurkščiam teisėtvarkos pažeidimui, ir ne ilgiau, kaip 24 valandoms. Tuo tarpu direktoriaus budinčiojo padėjėjo 2008 m. spalio 11 d. nutarime nurodytas laikino izoliavimo pagrindas („siekiant išvengti konfliktinės situacijos“) neatitiko įstatymo numatyto reikalavimo. Taip pat buvo nustatyta, kad J. S. kamerų tipo patalpose buvo laikomas 6 mėnesius ir 1 savaitę, t. y. viršijant LR BVK 142 straipsnio 1 dalies 6 punkte numatytą 6 mėnesių terminą.

Nekyla abejonų, kad nėra galimybės absoliučiai užtikrinti, jog visais atvejais bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas veiktų tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis, kaip tai byloja LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintas teisėtumo principas. Neturėtų būti kuriamos iliuzijos apie absoliutų bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo veiksmingumą ir efektyvumą. Tačiau valstybė, LR BVK 5 straipsnyje įtvirtinusi bausmių vykdymo teisėtumo principą, šiuo įstatymu tuo pačiu įtvirtina ir siekiamybę visais įmanomais būdais mažinti pareigūnų netinkamo veikimo ir neteisingo sprendimo galimybes. Todėl šiame LR BVK straipsnyje yra reglamentuojamas bausmių vykdymo institucijų veiklos teisėtumo priežiūros teisinio reguliavimo mechanizmas, kurio pagrindiniu tikslu, siekiant bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo veiksmingumo ir efektyvumo, galima įvardinti teisėtvarkos stabilumą.

LR BVK 5 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtintas kai kurių institucijų, įstaigų ir pareigūnų, vykdančių bausmių vykdymo institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą, sąrašas. Tai – teismai, prokurorai, LR Seimo kontrolierių įstaiga, Teisingumo ministerija ir kitos valstybės institucijos pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

Respondentų nuomone, veiksmingiausiai tarp teisėtumo priežiūrą vykdančių institucijų penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą padeda užtikrinti **KD** (34,7 proc. visų apklaustųjų). Per 2010 metus pastaroji institucija gavo 2452 skundus, 2009 metais – 2070, 2008-aisiais – 2194, tačiau iš visų skundų pasitvirtindavo maždaug 1 proc.⁵ Šios institucijos kompetencija minėtoje srityje įtvirtinta LR BVK, taip pat tarnybinės teisės aktuose – Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statute, Valstybės tarnybos įstatyme. Pvz., remiantis LR BVK 143 straipsnio 8 dalimi, nuteistieji turi teisę pataisos įstaigos vadovo paskirtą

⁵ žr. Vyšniauskienė L. Skundai nepavers kalėjimo sanatorija. http://www.lzinios.lt/lt/2011-02-26/pirmas_puslapis/skundai_nepavers_kalejimo_sanatorija.html?print [žiūrėta 2011 02 28]

nuobaudą apskųsti KD direktoriui, taip pat remiantis šio kodekso 183 straipsnio 2 dalimi, per vieną mėnesį šios įstaigos vadovui gali būti skundžiami pataisos įstaigų vadovų veiksmai ir sprendimai. Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto 19 straipsnio 3 dalis įtvirtina pataisos įstaigos pareigūno pareigą, gavus jam įstatymams ar kitiems teisės aktams prieštaraujantį įsakymą ar nurodymą, vadovautis įstatymais ir kitais teisės aktais, o apie neteisėtą įsakymą ar nurodymą pranešti KD direktoriui. Taip pat remiantis šio įstatymo septintuoju skirsniu, ši institucija turi teisę inicijuoti pataisos įstaigos pareigūnų tarnybinių nusižengimų tyrimus bei skirti jiems tarnybines nuobaudas ir kt.

Teisingumo ministerijos nuostatų, patvirtintų LRV 1998 m. liepos 9 d. nutarimu Nr. 851 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. spalio 13 d. nutarimo Nr. 1464 redakcija) (Valstybės žinios. 1998, Nr. 63-1816; 2000, Nr. 96-3038; 2002, Nr. 70-2886; 2010, Nr. 123-6301), 8.32 punkte įtvirtinta funkcija teisės aktų nustatyta tvarka nagrinėti asmenų (taip pat ir pataisos įstaigose bausmes atliekančių nuteistųjų – S. A.) prašymus, skundus ir pranešimus, priskirtinus ministerijos kompetencijai, imtis priemonių, kad būtų atsakyta į juose keliamus klausimus. Remiantis šių nuostatų 8 punktu, Teisingumo ministerijai yra suteiktos didelės galios bausmių vykdymo teisės teisėkūros srityje, tačiau svarbiausia yra tai, kad teisėkūroje yra įtvirtinti svarbūs šios institucijos įgaliojimai, įgyvendinant ir bausmių vykdymo teisėtumo principą: 8.3 punkte nustatyta funkcija „teisės aktų nustatyta tvarka teikia teisines išvadas dėl gautų derinti įstatymų, Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų projektų“, 8.4 punkte – „8.4. pagal kompetenciją perkelia į nacionalinę teisę Europos Sąjungos teisę (*acquis communautaire*), ją įgyvendina ir vykdo kitus Lietuvos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimus“, 8.7 punkte įtvirtinta funkcija „analizuoja Europos Sąjungos teisę, jos taikymo ir aiškinimo Europos Sąjungos institucijose praktiką, informuoja valstybės institucijas apie galiojančių Lietuvos Respublikos teisės aktų ir Europos Sąjungos teisės neatitikimą“, 8.8 punkte – „analizuoja Lietuvos Respublikos teisės aktų atitiktį asmens teisėms ir laisvėms ir teikia išvadas Vyriausybei“, 8.9 punkte – „atlieka teisės aktų stebėseną koordinuojančios institucijos funkcijas“.

LR Seimo kontrolierių vaidmuo buvo aptartas 4 skyriaus 4.1.1 skyrelyje. Seimo kontrolierių įstaiga yra aktyvi pataisos įstaigų bei jų pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūros institucija, ją pasiekia nemažai laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekančių nuteistųjų skundų. Be to, vadovaudamasis LR Seimo kontrolierių įstatymo 13 straipsnio 3 dalimi, Seimo kontrolierius turi teisę savo iniciatyva atlikti tyrimus, kuriais paprastai išsprendžiamas ne vienam piliečiui rūpimas klausimas, o plačiai visuomenės daliai aktualios problemos. Pvz., remiantis LR Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaitos duomenimis, 2009 metais Seimo kontrolierė A. Radzevičiūtė gavo 287 skundus dėl KD ir jam pavaldžių įstaigų veiklos. Nagrinėjant šiuose skunduose iškeltas problemas, buvo priimti 389 sprendimai: t. y., priimta 140 sprendimų tyrimą nutraukti, 222 sprendimais pareiškėjų skundai dėl pareigūnų veiksmų buvo atmesti kaip nepagrįsti ir 27 kartus (10,8 proc. visų išnagrinėtų šios

kategorijos skundų) buvo nustatyti pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo atvejai. Pažymėtina, kad empirinio tyrimo metu dalyvavusių 14 respondentų nuomone (28,9 proc.), būtent Seimo kontrolieriaus įstaiga yra viena iš institucijų, kurios veiksmingiausiai padeda penitencinėje veikloje užtikrinti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą.

LR BVK 100 straipsnis įtvirtina pataisos įstaigose bausmę atliekančių nuteistųjų teisę kreiptis ir į **prokurorą** su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais. Taip pat LR BVK yra įtvirtinti ir kiti prokuroro įgaliojimai, kurių pagrindinė paskirtis – užtikrinti bausmių vykdymo teisės ir baudžiamosios teisės teisėtumo principų realizavimą: 118 straipsnis nustato, kad nuteistųjų badavimo, atsisakymo dirbti ar vykdyti kitus administracijos įsakymus ir nurodymus atveju „pataisos įstaigos direktorius arba jį pavaduojantis, o poilsio ir švenčių dienomis – ir pataisos įstaigos direktoriaus įgaliotas pareigūnas privalo apie tai nedelsdamas pranešti < ... > prokurorui“; vadovaudamasis 119 straipsniu, pataisos įstaigos vadovas turi teisę, pranešęs KD direktoriui arba jį pavaduojančiam pareigūnui ir prokurorui, įsakymu laikinai sustabdyti kai kurias nuteistųjų teises; vadovaujantis 120 straipsnio 5 dalimi „Apie specialiųjų priemonių panaudojimo atvejį, jei dėl to padaryta asmens kūno sužalojimų, nedelsiant pranešama prokurorui“; remiantis 123 straipsnio 4 dalimi, apie vandensvaidžių, specialios paskirties dujų, šarvuočių ir kitos technikos panaudojimą nedelsiant pranešama prokurorui, kuris gali nurodyti atlikti tarnybinį patikrinimą; 124 straipsnio 7 dalies pagrindu „Apie kiekvieną šaunamojo ginklo panaudojimo prieš asmenį atvejį, aplinkybes ir pasekmes nedelsiant pranešama Teisingumo ministerijai ir prokurorui. Prokuroras gali nurodyti atlikti tarnybinį patikrinimą.“

Lietuvos administraciniai teismai taip pat reikšmingai prisideda užtikrinant teisėtumo, taip pat teisingumo principo realizavimą pataisos įstaigų veikloje. U. Trumpulis (2007), analizuodamas teisėtumo principo nuostatų įgyvendinimą Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje, pažymi, kad administracinių teismų praktika atitaiso teisės aktuose nepakankamą teisėtumo principo atskleidimą, „ryškiausiai teisėtumo principo turinys atskleidžiamas nagrinėjant konkrečius ginčus bei vykdam teisingumą teisme“ (p. 76). Tarnybos Kalėjų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto 11, 15, 24, 38, 39, 44 straipsniuose taip pat įtvirtinta galimybė pataisos įstaigų pareigūnams dėl galimai pažeistos teisės kreiptis į administracinius teismus. Pažymėtina, kad ir empirinio tyrimo metu 20,4 proc. respondentų tarp veiksmingiausiai padedančių užtikrinti penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą institucijų paminėjo administracinius teismus.

Svarbų vaidmenį, siekiant žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo pataisos įstaigose, turi **CPT**, ką pastebėjo ir 12,2 proc. respondentų. Lietuvos Respublikos Seimas 1998 m. rugsėjo 15 d. ratifikavo Europos konvenciją prieš kankinimą ar kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei jos pirmąjį ir antrąjį protokolus (Valstybės žinios. 1998, Nr. 86-2393). Šiuo ratifikavimu Lietuva suteikė įgaliojimus CPT atlikti bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų teisėtumo priežiūrą.

CPT atstovai lankėsi Lietuvoje jau 4 kartus: 2000, 2004, 2008 ir 2010 metais. A. Gončarko (2010) atkreipia dėmesį į tai, kad CPT yra išties veiksminga tarptautinės kontrolės institucija, kadangi net EŽŽT savo veikloje remiasi CPT išvadomis ir rekomendacijomis; CPT išvados yra tarsi matas, parodantis žmogaus teisių užtikrinimo lygį konkrečios valstybės įkalinimo įstaigose.

Apibendrinant galima teigti, kad pataisos įstaigos įstaigų administracijos veiksmų ir sprendimų atvejus, pažeidžiant bausmių vykdymo teisėtumo principą, daugiausiai sąlygoja šių įstaigų pareigūnų neišplėtotą ar deformuotą teisinę sąmonę bei jų profesinės teisinės kultūros stoka. Tačiau išanalizavus LR BVK 5 straipsnyje įtvirtintą bausmių vykdymo teisėtumo principo turinį, galima teigti, kad yra sukurtas pakankamai efektyvus teisinės kontrolės mechanizmas, padedantis užtikrinti veiksmingą teisėtumo principo pataisos įstaigų veikloje realizavimo procesą. Šiame LR BVK straipsnyje įvardintos bausmių vykdymo subjektų teisėtumo priežiūrą atliekančios institucijos atlieka didelį vaidmenį, siekdamos užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo, taip pat ir teisingumo principo pataisos įstaigų veikloje realizavimą, kadangi jos įgyvendina teisės pažeidimus padariusių šių įstaigų pareigūnų „sudrausminimo“ misiją bei siekia atstatyti teisės aktuose įtvirtintą teisingumą.

4.2. Svarbiausi teisingumo principo realizavimo probleminiai aspektai

Kaip minėjome darbo 1 skyriaus 1.2 skyrelyje, bausmių vykdymo teisės teisingumo principo turinys nei LR BVK, nei kito bausmių vykdymo teisės akto teisės normoje nėra tiesiogiai išreikštas. Šio principo požymiai, prasmė ir reikšmė gali būti atskleidžiama tik bendrojo teisingumo, kaip pamatinio visuomenės gyvenimo teisės principo, teorinės bei praktinės ekstrapoliacijos bei šio principo atribojimo nuo LR BVK 9 straipsnyje reglamentuojamo šakinio progresyvaus bausmių atlikimo principo pagrindu. Teisingumo principo turinys LR BVK 9 straipsnio ribose, jį aiškinant siaurinauoju bei plečiamuoju būdu, yra suvoktinas teisingumo pataisos vykdymu tiek teisminėms, tiek kvazitesiminėms institucijoms taikant penitencines (administracines) sankcijas, siekiant progresyvaus bausmių vykdymo, taip pat pataisos įstaigoms įgyvendinant Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus pilietines teises, laisves bei teisėtus interesus.

Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse socialinis teisingumas yra suvokiamas reikalavimu „gerbti kiekvieno asmens orumą, atsižvelgti į kiekvieno poreikius, o tai teisėje pasireiškia kiekvieno žmogaus teisių apsauga ir gynimu“ (Baublys, 2005, p. 53-54). Todėl galima teigti, kad teisingumo principo realizavimo pataisos įstaigų veikloje probleminiai aspektai yra itin glaudžiai susiję su šiose įstaigose laikomų asmenų teisių ir laisvių įgyvendinimo užtikrinimu.

Šiame darbo skyriuje aptarsime svarbiausius teisingumo principo realizavimo pataisos įstaigų veikloje probleminius aspektus.

4.2.1. Teisingumo principo realizavimas nuteistųjų drausminiame procese

Pirma, bausmių vykdymo teisingumo principo realizacija penitencinėje veikloje turi labai ryškų procesinį aspektą. Lietuvoje bausmių vykdymo teisės aktuose įtvirtinta tik fragmentiška nuteistųjų drausminio proceso reglamentacija, kuri neužtikrina tarptautiniuose teisės aktuose nustatytų žmogaus teisių reikalavimų ir sudaro prielaidas pažeisti bausmių vykdymo teisingumo principą.

Tinkamas nuteistųjų drausminis procesas pataisos įstaigose – tai toks procesas, kuriame turėtų būti įtvirtinta tokia teisinių priemonių sistema, kuri padėtų užtikrinti nuteistajam skiriamos drausminės sankcijos teisingumą, taigi ir bausmių vykdymo teisės teisingumo principo realizavimą. Sutiktina su A. Gončarko (2008) nuomone, kad drausminis procesas yra „laikomas vienu svarbiausiu žmogaus teisių užtikrinimo pataisos įstaigose aspektų“ (p. 101).

Tipinių minimalių elgesio su kaliniai taisyklių, patvirtintų JT kongreso 1955 m. rugpjūčio 30 d., 29 rekomendacija, taip pat EKT 57.2 punktas nurodo, kad nacionaliniai įstatymai turi nustatyti konkrečius kalinių veikimus ir neveikimus, kurie laikomi drausmės pažeidimais, drausminių pažeidimų nagrinėjimo procedūras, skiriamų nuobaudų rūšį ir trukmę, kompetentingas institucijas, skiriančias tokias nuobaudas, apeliacinę instituciją ir apskundimo procedūrą. Coyle (2002) paruoštoje „Kalėjimų personalo veiklos atmintinėje“ pabrėžiama, kad kalėjimų veikloje „visais atvejais vykdant administracines procedūras būtina laikytis *tikrojo teisingumo* principų“ (p. 76). Autorius išskiria pirmąjį iš šių principų – visi kaliniai turi iš anksto žinoti kalėjimų elgesio taisykles bei normas. Vadinasi, atsižvelgiant į Lietuvos teisės sistemos konstitucinį reguliavimą, įstatymo lygmeniu turi būti parengtas nustatytų taisyklių rinkinys, kuris tiksliai įvardintų veiksmus ir neveikimus, kurie yra laikomi kalėjimo disciplinos pažeidimais, ir už šiuos pažeidimus gali būti taikoma teisinė atsakomybė. Antrasis principas – nuobauda turi būti teisinga ir proporcinga padarytam pažeidimui. Vadovaujantis šiuo principu, „tiksliai įvardintas taisyklių rinkinys turi būti papildytas potencialių skiriamų nuobaudų už šių taisyklių pažeidimus sąrašu. Kaip ir teisės pažeidimų sąrašas, taip ir nuobaudų sąrašas turi būti įtvirtintas teisiniame dokumente“ (p. 77).

Pažymėtina, kad nei LR BVK, nei jokiame kitame bausmių vykdymo teisės akte konkretus drausminių pažeidimų sąrašas nenustatytas bei taikytinos drausminės sankcijos nuteistiesiems už šiuos pažeidimus nėra pateikiamos. Taip pat LR BVK 143 straipsnio 7 dalyje ir PĮ VTT 202 punkte yra įtvirtinta išimtinė pataisos įstaigos direktoriaus arba jį pavaduojančio pareigūno teisė nuteistiesiems skirti nuobaudas. Be to, LR BVK 143 straipsnio 7 dalyje yra numatyti tik du atvejai, kai drausminiame procese privalo dalyvauti patariamoji įstaigos direktoriaus institucija – Drausmės komisija (panaikinant anksčiau paskirtą paskatinimo priemonę – nuteistojo perkėlimą iš paprastosios grupės į lengvąją grupę; perkeliant nuteistąjį iš paprastosios grupės į drausmės grupę). Visais kitais atvejais pataisos įstaigos direktorius turi teisę priimti individualų sprendimą savo nuožiūra, susipažinęs su jam

pareigūnų pateikta nuteistojo drausminio nusižengimo tyrimo dokumentine medžiaga. Kaip pastebi A. Gončarko (2008), būtent pagrindinė drausmės komisijų paskirtis „yra užtikrinti nuteistajam pažeidėjui skiriamos sankcijos teisingumą ir atitiktį padarytam pažeidimui“ (p. 103). Drausmės komisijos dalyvavimas nuteistojo drausminiame procese daro šį procesą objektyvesnį ir skaidresnį, kadangi pataisos įstaigos vadovo tiesioginė įtaka, nuteistajam skiriant nuobaudas, sumažėja. Iš lentelėje pateiktų KD 2009 metų statistinių duomenų galima pastebėti, kad pataisos įstaigų drausmės komisijų vaidmuo nuteistųjų drausminiame procese yra ganėtinai skirtingas. Kai kuriose pataisos įstaigose drausmės komisijos svarsto daugumą nuteistųjų drausmės pažeidimų, tuo tarpu kitose įstaigose – tik kai kuriais atvejais, pvz., Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje 2010 metais Drausmės komisija apsvarstė net 1744 nuteistųjų drausmės pažeidimų atvejus, kai tuo tarpu Alytaus pataisos namuose tokių svarstytų atvejų per šį laikotarpį buvo tik 124.

Duomenų pavadinimas	Iš viso	Alytaus PN	Kybartų PN	Marijampolės PN	Panevėžio PN	Pravieniškių 1-iejį PN	Pravieniškių 2-iejį PN-AK	Pravieniškių 3-iejį PN	Vilniaus 1-iejį PN	Vilniaus 2-iejį PN	Pravieniškių GPN	Kauno NTI-PN	LAVL	
Įstaigoje atliekantys bausmę asmenys:*	7329	1348	413	1195	298	755	1256	81	649	85	515	203	130	104
Drausminėje komisijoje apsvarstyti drausmės pažeidėjai (atvejai)	6439	124	587	355	34	1411	1579	165	672	96	230	273	253	42

*-2011 m. sausio 1 d. duomenys

Šaltinis: KD, 2011

Lentelė. Pataisos įstaigų drausmės komisijų svarstyti nuteistųjų drausmės pažeidimų atvejai per 2010 metus

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymuose įtvirtinta galimybė Drausmės komisijai dalyvauti nuteistųjų drausminiame procese bei šių komisijų vykdoma veiklos praktika pataisos įstaigose savaime dar nesuteikia nuteistajam pakankamų procesinių garantijų, kurios leistų užtikrinti bausmių vykdymo teisės teisingumo principo realizavimą. Pažymėtina, kad LR BVK bei kiti bausmių vykdymo teisės aktai nenumato nuteistojo, įtariamo drausmės pažeidimo padarymu, teisės gintis pačiam arba su teisininko pagalba, reikalauti liudininkų dalyvavimo ar turėti tokius liudininkus, kurie liudytų jo naudai, nors šias procesines garantijas, kaip vienas pagrindinių, numato EKT 59 punktas. LR BVK bei kiti bausmių vykdymo teisės aktai taip pat nenumato nuteistojo teisės į nemokamas vertėjo paslaugas, gauti tiesioginę teisinę pagalbą. Reikėtų sutikti su A. Gončarko (2008) nuomone, kad, esant tokiam nepakankamam nuteistųjų drausminio proceso teisiniui reglamentavimui, sunku tikėtis drausmės komisijų darbo objektyvumo ir nešališkumo, juo labiau, kai šią komisiją sudaro tos pačios pataisos įstaigos darbuotojai.

Be to, Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktai šiuo metu neįtvirtina pataisos įstaigos administracijos pareigos raštu nuteistajam pateikti informaciją dėl jo įtarimo, padarius nusižengimą.

Tai, kad nuteistieji raštu neinformuojami apie pažeidimus, dėl kurių jie yra kaltinami, bei tai, kad jie drausminio proceso metu neturi advokato, pabrėžė ir CPT po 2008 metų vizito Lietuvoje⁶.

Reikėtų pabrėžti, kad CPT yra labai aktyvi kontrolės institucija, kuri yra „Europos Tarybos žmogaus teisių apsaugos sistemos sudedamoji dalis, greta jau esančio veikiančio Europos žmogaus teisių teismo sukuriant įspėjamąjį neteisminį mechanizmą < ... >, vykdo savo prevencines funkcijas, organizuodamas dviejų rūšių inspekcijas – reguliarias ir *ad hoc* (neeilines)“ (CPT standartai, 2003, p. 4). CPT, kaip kvaziteisminis tarptautinis subjektas, atlikdamas inspekcijas valstybėse, Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą taikymo dalyvėse, ypatingą dėmesį skiria ir nuteistųjų drausminio proceso teisėtumo bei teisingumo svarbai. Pvz., CPT, 2008 metais atlikusi inspektavimą Danijoje, konstatavo, kad sprendimai dėl drausminių sankcijų ne visada buvo nuteistiesiems suprantamai paaiškinti, kai kuriais atvejais akivaizdžiai ši teisė nebuvo užtikrinta dėl kalbos barjero. CPT pareiškė abejones dėl kalinių panaudojimo drausminio proceso metu kaip vertėjų, nagrinėjant kitų kalinių padarytus drausmės pažeidimus⁷. CPT, atlikusi inspektavimą 2009 metais Švedijoje, atkreipė dėmesį, kad *Hall* kalėjime, kuriame nuteistų užsieniečių buvo apie 38 proc., bei *Kumla* kalėjime – 30 proc., jie gaudavo rašytinę informaciją apie šių įstaigų nustatytą vidaus tvarką tik švedų kalba, kurios dauguma nesuprato⁸.

A. Gončarko (2008) taip pat atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje nėra nustatytas minimalus terminas, per kurį nuteistasis turėtų pakankamai laiko susipažinti su pateiktu įtarimu, padarius drausmės nusižengimą, „LR BVK 143 straipsnyje nustatytas 5 dienų nuobaudos apskundimo terminas gali būti nepakankamas tinkamai pasirengti gynybai“ (p. 104). Autoriaus nuomone, esant Lietuvoje tokiai nuteistųjų drausminių nuobaudų skyrimo tvarkai, nuteistojo teisinės apsigynimo galimybės yra labai ribotos, nes „toks procesas suteikia galimybę lengviau paveikti nepaklusnų nuteistąjį, kadangi nuobaudas skiria pati pataisos įstaigos administracija“ (p. 105).

A. Gončarko (2008), atlikęs Kanados ir Prancūzijos nuteistųjų drausminio proceso lyginamąją analizę, priėjo išvadą, kad šių valstybių drausminis procesas yra pažangesnis nei Lietuvos: bausmių vykdymo įstatymuose yra pateikiamas konkretus drausminių pažeidimų sąrašas; nustatytas minimalus pasirengimo gynybai laikas; Kanadoje nuteistajam skiriamos sankcijos teisingumą, nagrinėjant sunkius drausmės pažeidimus, padeda efektyviau užtikrinti nepriklausomas arbitras; Prancūzijoje nuteistąjį gina advokatas, esant reikalui, skiriamas ir vertėjas.

⁶ žr. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008 // <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 11 22]

⁷ žr. Report to the government of Denmark on the visit to Denmark carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 11 to 20 February 2008 // <http://www.cpt.coe.int/documents/dnk/2008-26-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 10 18]

⁸ žr. Report to the government of Swedish on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 9 to 18 June 2009 // <http://www.cpt.coe.int/documents/swe/2009-34-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 10 22]

Taigi, nors iš pirmo žvilgsnio Lietuvos drausminio proceso reglamentavimas yra tinkamas, tačiau jame yra nemažai bausmių vykdymo įstatymų spragų bei pataisos įstaigų praktinės veiklos šiame procese trūkumų. Lietuvoje esantis nepakankamai aiškus nuteistųjų drausminio proceso teisinis reglamentavimas, kuriame nėra pakankamai įtvirtintos procesinės teisinės garantijos, suponuoja pataisos įstaigos administracijai galimybes šiame procese manipuliuoti savo pranašumu prieš nuteistuosius, sprendžiant klausimus dėl drausminių sankcijų taikymo jai palankesniais būdais bei priemonėmis. Ši situacija mažina bausmių vykdymo teisės teisingumo principo realizavimo pataisos įstaigų veikloje galimybes. Todėl siūlytina Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktuose numatyti, kad drausminiame procese visais atvejais dalyvautų pataisos įstaigos Drausmės komisija, įtariamam drausmės nusižengimo padarymu nuteistajam iš anksto būtų įteikta raštu informacija dėl jo įtarimo, padarius nusižengimą, nustatytas minimalus pasirengimo gynybai, o taip pat – paaiškinimų pateikimo terminas, drausminio proceso metu galėtų dalyvauti nuteistojo gynėjas bei liudytojai.

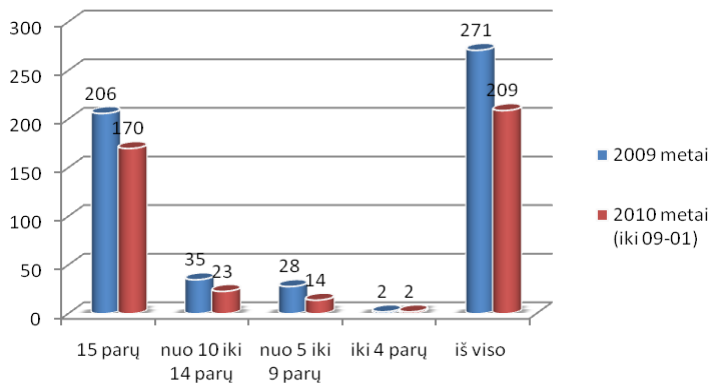
Antra, pataisos įstaigose veiklos praktikoje dominuojančios nuteistiesiems skiriamos griežtos drausminės sankcijos bei esantis kai kurių teisės normų, švelninančių nuteistojo teisinę padėtį bei susijusių su jų teisių realizavimu, tik minimalus taikymas ar net jų netaikymas neatitinka Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktuose bei tarptautinės teisės aktuose įtvirtinto teisingumo principo formaliųjų nuostatų bei dvasios.

EKT 60.2 taisyklėje nustatyta, kad bet kokios nuteistajam skiriamos nuobaudos griežtumas turi atitikti pažeidimo rimtumą, o 60.5 taisyklėje – nuobauda izoliuojant turi būti taikoma *tik išskirtiniais atvejais ir apibrėžtam laikotarpiui, kuris turi būti kiek įmanoma trumpesnis*. LR BVK 143 straipsnio 2 dalyje taip pat įtvirtinta, kad skiriamos nuobaudos nuteistiesiems turi atitikti padaryto pažeidimo sunkumą ir pobūdį. Be to, ir LR Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime pabrėžęs, kad *teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti*.

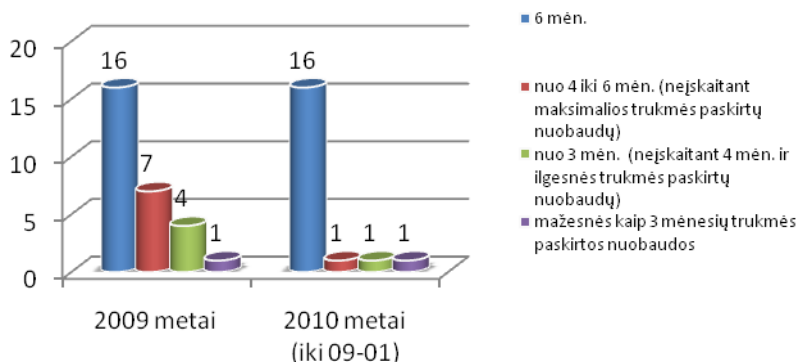
Analizuojat nuobaudų skyrimo Lietuvos pataisos įstaigose praktiką, kyla pagrįstų abejonių dėl šios praktikos atitikimo teisės aktuose įtvirtintam bausmių vykdymo teisės teisingumo principui. LR BVK 142 ir 143 straipsniuose yra įtvirtinta plati pataisos įstaigos vadovo diskrecija – skirti nuteistajam tam tikros rūšies nuobaudą, savo nuožiūra parinkti skiriamos nuobaudos švelnesnę arba griežtesnę sankciją, t. y. uždrausti *iki vieno mėnesio* pirkti maisto produktų, *iki 15 parų* uždaryti į baudos izoliatorių, *iki šešių mėnesių* perkelti į kamerų tipo patalpas, *nuo šešių mėnesių iki vienerių metų* perkelti į drausmės grupę.

Pasirinktinai atlikus Pravieniškių 3-iusiuose pataisos namuose per 2009 metus ir 2010 metų pirmus 9 mėnesius nuteistiesiems skirtų nuobaudų analizę, paaiškėjo, kad šioje įstaigoje, skiriant

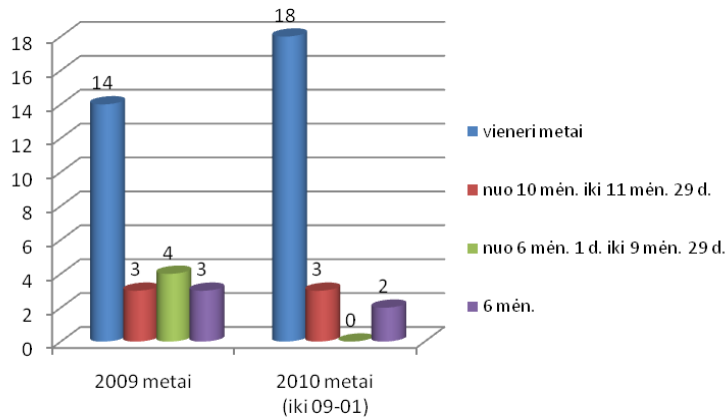
nuteistiesiems uždarymo į baudos izoliatorių, perkėlimo į kamerų tipo patalpas nuobaudas bei perkeliant juos iš paprastosios grupės į drausmės grupę, dauguma atvejų parenkamos LR BVK 142 straipsnyje numatytos maksimalaus griežtumo nuobaudos. Pvz., 2009 metais nuteistųjų uždarymo į baudos izoliatorių atvejų buvo net 36,3 proc. iš visų skirtų nuobaudų atvejų ir net 76 proc. šių atvejų jiems buvo skirtas maksimalus 15 parų šios nuobaudos atlikimo laikas. Panašiai yra ir skiriant perkėlimo į kamerų tipo patalpas bei perkėlimo iš paprastosios grupės į drausmės grupę nuobaudas: 57,1 proc. perkėlimo į kamerų tipo patalpas atvejų 2009 metais ši nuobauda buvo skirta maksimalaus griežtumo; 58,3 proc. atvejų nuteistieji buvo maksimaliam laikui perkelti iš paprastosios grupės į drausmės grupę. Panašūs rodikliai ir per 2010 metų pirmus 9 mėnesius (detalesnė informacija pateikiama 1, 2 ir 3 paveiksluose). Be to, buvo atvejų, kai skirtos nuobaudos, perkeliant nuteistuosius į drausmės grupę daugiau kaip 6 mėn., bet ne daugiau kaip 10 mėn., buvo paskirtos vien dėl pasibaigiančios nuteistajam teismo paskirtos bausmės pabaigos. Analogiška situacija yra ir skiriant nuteistiesiems perkėlimo į drausmės grupę nuobaudą: pvz., 2009 metais buvo atvejų, kai ši nuobauda skirta 6 mėn. 3 d., 6 mėn. 17 d., 6 mėn. 7 d. bei viena „iki bausmės pabaigos“ (taip formuluota nutarime) terminams; 2010 metais pasitaikė atvejais, kai pasirinktas nuobaudos atlikimo laikas buvo 11 mėn. 11 d.

1 pav. Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų direktoriaus skirtų nuobaudų uždarant nuteistuosius į baudos izoliatorių, pasiskirstymas pagal jų griežtumą (atvejai)

2 pav. Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų direktoriaus skirtų nuobaudų perkeliant nuteistuosius į kamerų tipo patalpas, pasiskirstymas pagal jų griežtumą (atvejai)

3 pav. Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų direktoriaus skirtų nuobaudų perkeliant nuteistuosius iš paprastosios grupės į drausmės grupę, pasiskirstymas pagal jų griežtumą (atvejai)

Be to, BVK 142 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta nuobauda nuteistiesiems - *draudimas iki vieno mėnesio pirkti maisto produktų* Pravieniškių 3-iusiuose pataisos namuose visais atvejais skirta tik maksimalaus griežtumo, t. y. vieno mėnesio laikui: 2009 metais buvo 132 tokie atvejai, 2010 metais, iki rugsėjo 1 d. – 96 atvejai.

G. Sakalauskas (2010), atlikęs taikytų nuobaudų Lietuvos įkalinimo įstaigose 1998–2007 metais analizę, konstatavo, kad „beveik pusę visų nuobaudų sudaro griežčiausios nuobaudos – uždarymas į baudos/drausmės izoliatorių arba į karcerį. Tai rodo, kad įkalinimo įstaigoje kylantys konfliktai dažnai „sprendžiami“ formaliomis ir pačiomis griežčiausiomis priemonėmis“ (p. 18).

Pažymėtina, kad empirinio tyrimo metu po 5 respondentus (10,2 proc. visų respondentų) pritarė šiems teiginiams: *parenkant nuteistiesiems skirtingas paskatinimo priemones ir nuobaudas, nėra pakankamai efektyviai išnaudojamos visos teisinės galimybės; skiriant paskatinimo priemones bei nuobaudas nuteistiesiems, ne visada atsižvelgiama į jų veiksmingumą, t. y. į laukiamą efektyviausią rezultatą.*

Be to, Lietuvoje pataisos įstaigos administracija savo veiklos praktikoje kai kuriais atvejais yra linkusi netaikyti nuteistųjų atžvilgiu bausmių vykdymo teisės normų, švelninančių jų teisinę padėtį bei susijusių su jų teisių realizavimu, jei tik tam turi diskrecijos teisę.

Kai kuriose pataisos įstaigose visiškai ignoruojamas LR BVK 104 straipsnio taikymas (pvz., minėtuose Pravieniškių 3-iusiuose pataisos namuose per 2009 ir 2010 metus šis straipsnis taikytas nebuvo) arba jis taikomas itin retai. KD sudarytos Nuteistųjų laisvės atėmimų skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą), amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės duomenimis, per 2010 metus KD pavaldžiose įstaigose bausmes atliekantiems nuteistiesiems trumpalaikės išvykos į namus buvo suteiktos tik 17 atvejų (KD, 2011).

Pataisos įstaigų veiklos praktikoje itin retai arba išvis nėra taikoma LR BVK 130 straipsnio 3 dalyje ir šio kodekso 140 straipsnyje numatyta paskatinimo priemonė - *nuteistajam leisti atostogų metu parvykti į namus*. KD sudarytos Nuteistųjų laisvės atėmimų skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą), amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės duomenimis, per 2010 metus paskatinimo priemonė nuteistajam leisti atostogų metu parvykti į namus buvo skirta tik 43 atvejais, nors vidutinis įdarbintų nuteistųjų skaičius paprastai siekia apie 1800-2000 (KD, 2011).

Analizuojant duomenis apie Pravieniškių 3-iusiuose pataisos namuose per 2009 metus bei 2010 metais per pirmus 9 mėnesius skirtas nuteistiesiems paskatinimo priemonės, šiuo laikotarpiu nė karto nebuvo skirtos LR BVK 140 straipsnyje numatytos paskatinimo priemonės: *premija už geriausius darbo rezultatus; teisės vieną kartą papildomai paskambinti telefonu suteikimas; leidimas atostogų metu parvykti i namus; trumpalaikė išvyka i namus*.

Galima teigti ir tai, kad pataisos įstaigų veikloje egzistuoja problema, jog pataisos įstaigų pareigūnų veikloje sprendžiant susijusius su jų teisių realizavimu klausimus, pasitaiko atvejų, kai analogiškose situacijose nuteistojo atžvilgiu priimami sprendimai yra skirtingi. Šią problemą įvardijo 10 (20,4 proc.) empiriniame tyrime dalyvavusių respondentų.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje pataisos įstaigose yra susiformavusi ydinga nuobaudų ir paskatinimo priemonių skyrimo nuteistiesiems kultūra, todėl šiuo aspektu nėra pakankamai efektyviai išnaudojamos visos teisinės galimybės, ne visada tinkamai įvertinamas taikomų teisinių sankcijų veiksmingumas. Esant bausmių vykdymo teisės aktuose numatytai plačiai pataisos įstaigos vadovo diskrecijai parinkti nuteistiesiems nuobaudas bei skatinimo priemonės, šios įstaigos veiklos praktikoje šiuo aspektu daugiau yra būdingas piktnaudžiavimas turimomis administracinėmis galiomis ir maksimalus (griežčiausias) penitencinių sankcijų nuteistų asmenų atžvilgiu taikymas nei siekiamybė įgyvendinti bausmių vykdymo teisės teisingumo bei proporcingumo principus. Griežtų drausminių sankcijų taikymo nuteistųjų atžvilgiu dominavimas ir nepakankamai efektyvus, netgi netinkamas įstatyme numatytų skatinimų priemonių realizavimas pasireiškia pataisos įstaigos administracijos abejingumu nuteistųjų poreikiams bausmės atlikimo metu. Tai reiškia pataisos įstaigos administracijos abejingumą ir teisėtiems nuteistųjų interesams, o kai kuriais atvejais – netgi visišką jų nepaisymą. Todėl šiuo metu kalbėti apie pakankamai objektyvią ir nešališką Lietuvos pataisos įstaigų veiklos praktiką, parenkant nuteistiesiems nuobaudas ir skatinimo priemonės, yra ganėtinai keblu.

Įvertinus visa tai, būtų tikslinga siūlyti Lietuvos bausmių vykdymo įstatymuose kiek įmanoma detaliau nustatyti nuteistųjų galimų drausminių pažeidimų sąrašą, numatyti už šiuos pažeidimus skiriamas konkrečias drausmines sankcijas bei jų minimalias ir maksimalias ribas. Šie įstatymų pakeitimai apribotų pataisos įstaigos vadovo diskrecines galias, nuteistiesiems parenkant drausmines sankcijas, ir padidintų penitencinių teisingumo bei proporcingumo principų įgyvendinimo galimybes.

4.2.2. Teisingumo principo realizavimas nuteistųjų peticijų ir skundų nagrinėjimo procese

Nepakankamas nuteistųjų skundų nagrinėjimo teisinis reglamentavimas LR bausmių vykdymo įstatymuose bei poįstatyminiuose teisės aktuose suponuoja paviršutiniškos ir neobjektyvios pataisos įstaigų veiklos, tiriant nuteistųjų peticijas bei skundus, prielaidas. Tuo sąlygojamas ir galimai ne visuomet teisingas šių skundų išsprendimas, taigi – ir bausmių vykdymo teisės teisingumo principo realizavimas.

G. Švedo (2003) nuomone, „tik bausmių vykdymo įstatymai turi reguliuoti:

- 1) skundo padavimo tvarką ir terminus;
- 2) bausmes vykdančias institucijas ir pareigūnus, įgaliotų nagrinėti skundus bei jų kompetenciją;
- 3) skundo nagrinėjimo tvarką ir terminus;
- 4) skundo padavimo kitoms valstybinėms ir tarptautinėms institucijoms tvarką“ (p. 123).

Pažymėtina, kad nei BVK, nei joks kitas penitencinės teisės aktas Lietuvoje detaliam nereglamentuoja nuteistųjų skundų pataisos įstaigose nagrinėjimo tvarkos. LR BVK 183 straipsnio 1 dalis reglamentuoja pataisos įstaigose bausmę atliekančių nuteistųjų teisę šios institucijos ar pareigūnų veiksmus apskųsti bausmę vykdančios institucijos vadovui nustatant maksimalų skundo nagrinėjimo terminą – dvidešimt darbo dienų nuo skundo gavimo arba dvidešimt darbo dienų nuo skundo tyrimo baigimo dienos.

PĮ VTT XXXII skyriuje „Nuteistųjų pasiūlymų, prašymų (pareiškimų), peticijų ir skundų priėmimo, išsiuntimo, perdavimo ir atsakymų į juos įteikimo tvarka“ yra nustatyta tik skundų priėmimo bei atsakymų į juos įteikimo tvarka.

Vadovaujantis LR Viešojo administravimo įstatymo (Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1945; 2010, Nr. 81-4228) 2 straipsniu, pataisos įstaigos yra priskiriamos prie viešojo administravimo įstaigų, vykdančių viešąjį administravimą. Šio įstatymo trečiasis skirsnis „Administracinė procedūra“ (19-36 straipsniai) pakankami detaliam reglamentuoja asmenų prašymų, skundų ir pranešimų nagrinėjimo tvarką, taikant administracinę procedūrą bei apibrėžia šios procedūros dalyvius. Taip pat minėto įstatymo 41 straipsnis įtvirtina, kad šio įstatymo trečiojo skirsnio nuostatos Valstybės kontrolei, Seimo kontrolieriams, Vyriausybės atstovams apskritose, kitiems viešojo administravimo subjektams, atliekantiems funkcijas pagal atskiruose įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytą tvarką (taip pat ir pataisos įstaigoms – S. A.) taikomos tiek, kiek jų veiklos, priimančios sprendimus dėl prašymų ar skundų, nenustato jų veiklą reglamentuojantys įstatymai ar kiti teisės aktai.

Vadinasi, tokiu atveju LR Viešojo administravimo įstatymo trečiasis skirsnis, nagrinėjant nuteistųjų skundus, turėtų būti taikomas ta apimtimi, kiek to nereglamentuoja minėtos LR BVK ir PĮ VTT nuostatos. Tačiau čia susiduriama su problema, kad ne visais atvejais administracinės procedūros

metu pataisos įstaigų veiklos praktikoje yra galimybė užtikrinti skundą padavusio nuteistojo teisių, kaip tai nustato LR Viešojo administravimo įstatymo 20 straipsnis, įgyvendinimą. Pvz., remiantis LR BVK nuostatomis, nuteistasis negalėtų būti supažindintas su konkrečios peticijos ar skundo pagrindu pradėtos administracinės procedūros (tyrimo) metu pataisos namų vidaus tyrimų tarnybos iš kitų nuteistųjų gautais dokumentais ir informacija. Žinoma, tai įmanoma atlikti, vadovaujantis abipusio pasitikėjimo principu, tačiau visoje pataisos sistemoje panaši praktika absoliučiai nėra taikoma: nagrinėjamo proceso nepripažįstant savarankiška pilietine procesine nuteistojo teise, jos įgyvendinimas įstatymuose nėra reglamentuojamas. Taip pat nėra aišku, kaip pataisos įstaigų veiklos praktikoje galėtų būti įgyvendinama nuteistojo teisė administracinės procedūros metu turėti savo atstovą ar vertėją.

Be to, CPT, 2008 metais atlikusi inspektavimą Lietuvoje, rekomendavo Lietuvos valdžios atstovams imtis būtinų priemonių, kurių įgyvendinimas nutrauktų ydingą pataisos įstaigų sistemoje egzistuojančią praktiką, kai galimai netinkamo šių įstaigų pareigūno elgesio atvejus nagrinėja tos pačios įstaigos darbuotojai. CPT nuomone, tokius tyrimus turėtų atlikti tarnybos, nepriklausomos nuo suinteresuotų tyrimo rezultatais kalinimo įstaigų ir pageidautina, netgi nuo KD⁹. Pataisos įstaigos vadovas, remdamasis LR BVK 183 straipsniu, turi diskrecinę teisę pavesti nuteistojo skundą nagrinėti šios įstaigos pareigūnui.

Sutiktina su CPT nuomone, kad sunku tikėtis, jog pataisos įstaigos pareigūnams, nagrinėjant nuteistųjų skundus dėl tos pačios įstaigos pareigūnų netinkamo elgesio atvejų, bus tinkamai užtikrinamas šių skundų nagrinėjimo objektyvumas, nešališkumas, o tuo pačiu ir teisingas skundo išsprendimas. Tačiau LR BVK 100 straipsnyje yra reglamentuojama nuteistųjų specialioji teisė nevaržomai kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, visuomenines organizacijas ir tarptautines institucijas su pasiūlymais, prašymais, peticijomis ir skundais. Usik „Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentare“ pabrėžia, kad „Pasinaudodami šia teise nuteistieji gali kontroliuoti bausmes vykdančių institucijų veiklą, teikti pasiūlymus dėl jos tobulinimo, apskusti pareigūnų veiksmus bei sprendimus ir pan.“ (2004, p. 270). LRV, atsakydama į CPT pastabas, taip pat rėmėsi LR BVK 100 straipsnio nuostatomis.¹⁰

Be to, LR BVK 183 straipsnis įtvirtina tvarką, kuria remiantis nuteistųjų skundų nagrinėjimo rezultatai yra „revizuojami“ kitų tam įgaliotų valstybės institucijų, t. y., šio straipsnio 2 dalis įtvirtina galimybę nuteistiesiems pataisos įstaigos vadovo veiksmus ir sprendimus per vieną mėnesį skusti KD direktoriui, 3 dalis – teisę pastarosios institucijos sprendimus skusti administraciniam teismui, 5 dalis –

⁹ žr. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008 // <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 11 22]

¹⁰ žr. Responses of the Lithuanian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Lithuania from 21 to 30 April 2008 // <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-24-inf-eng.htm> [žiūrėta 2011 01 10]

teikti skundus Seimo kontrolieriams arba kitoms valstybės institucijoms įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka. Taigi, šiuo aspektu yra įgyvendinama ne tik pataisos įstaigų veiklos teisėtumo, bet ir teisingumo kontrolė.

Darytina išvada, kad nors Lietuvos bausmių teisės aktai nereglamentuoja nuteistųjų skundų nagrinėjimo procedūrų, tačiau sudaro prielaidas užtikrinti bausmių vykdymo teisės teisingumo principo realizavimą: yra įtvirtinta pataisos įstaigose bausmę atliekančių nuteistųjų skundų pateikimo ir atsakymų į juos įteikimo tvarka bei terminai, reglamentuojama specialioji nuteistųjų teisė kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, visuomenines organizacijas ir tarptautines institucijas su pasiūlymais, prašymais, peticijomis ir skundais. Galima teigti, kad LR BVK įtvirtinta nuteistųjų skundų apeliacijos teisė saisto pataisos įstaigų vadovus, įpareigodama siekti kuo teisingesnio skundo išnagrinėjimo.

Empirinio tyrimo rezultatai patvirtina egzistuojančią problemą, jog pataisos įstaigose pasitaiko *paviršutiniškos ir neobjektyvios pataisos įstaigų veiklos, tiriant nuteistųjų peticijas bei skundus*, atvejų. Teiginiui, kad *nuteistųjų skundai dėl pataisos įstaigos administracijos veiksmų yra išnagrinėjami pakankamai objektyviai ir nepažeidžiant skundų nagrinėjimo procesinių reikalavimų*, tik iš dalies pritarė 9 respondentai iš 49 (18,4 proc.). Be to, 17 (34,7 proc.) respondentų pripažino, kad nors pataisos įstaigose nuteistųjų skundai ištiriami ir pakankamai objektyviai, bet pasitaiko šių skundų nagrinėjimo procedūrinių pažeidimų. Taip pat 5 respondentų (10,2 proc. visų respondentų) nuomone, pasitaiko atvejų, kai nuteistojo skundas yra ištiriamas paviršutiniškai, todėl – nepakankamai objektyviai.

Konstatuotina, kad nors iš pirmos pažiūros Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktuose esantis nuteistųjų skundų nagrinėjimo tvarkos teisinis reglamentavimas, siekiant penitencinio teisingumo principo realizavimo, atrodo pakankamas, tačiau nuteistųjų skundų nagrinėjimo procedūrų reglamentavimo trūkumai suponuoja pasitaikančius paviršutiniškų ir neobjektyvių nuteistųjų skundų ištyrimo atvejus. Todėl, atsižvelgiant į pataisos įstaigų veiklos specifiką, siūlytina LR BVK papildyti, numatant procesines nuteistojo teisės skundo nagrinėjimo metu, taip pat 183 straipsnį papildyti blanketine norma, nurodančia pataisos įstaigos vadovui nagrinėti nuteistojo skundą, taikant procedūras, nustatytas LR Viešojo administravimo įstatyme ta apimtimi, kiek to nereglamentuoja bausmių vykdymo teisės aktai.

4.2.3. Teisingumo principo realizavimas nuteistųjų subkultūros reiškinių prevencijos procese

Lietuvos įkalinimo įstaigose tam tikra nuteistųjų ideologija tapęs subkultūros reiškinytis bei su juo susijusi bausmę vykdančios institucijos pareigūnų teisinės sąmonės deformacija sąlygoja neigiamų šių

įstaigų personalo bei nuteistųjų tarpusavio santykių, neatitinkančių ne tik penitencinio teisingumo, bet ir teisėtumo principų, buvimą bei vystymąsi.

Lietuvos įkalinimo įstaigose egzistuojantis nuteistųjų subkultūros reiškiny yra visos Lietuvos penitencinės sistemos problema, bylojanti apie pataisos įstaigų sistemos trūkumus bei priskirtų funkcijų, realizuojant teisingumo bei teisėtumo principus, neatlikimą ir yra sąlygota nepakankamu bausmę vykdančios institucijos (pareigūnų) teisinės sąmonės lygiu, ypač pasireiškiančiu šių subjektų netinkamos teisinės psichologijos, priimant sprendimus, susijusius su nuteistųjų subkultūra sprendimuose situacijomis, paisymu.

A. Petkus daktaro disertacijos „Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė“ santraukoje (2006) pabrėžia, kad kriminaline subkultūra besivadovaujančių nuteistųjų „poveikis daromas, nustatant draudimus bei suteikiant leidimus. Būdami permanentiniais reiškiniais, tradicijos ir papročiai iš kartos į kartą funkcionuoja kaip antivisuomeninės nuostatos, neteisėto elgesio principai, pavyzdžiai bei taisyklės.“ Sutiktina su A. Petkaus (2004) teiginiu, kad „neformalus nuteistųjų „įstatymai“ dažniausiai tiesiogiai prieštarauja oficialiajai teisėtvarkai“ (p. 134).

Rusijos mokslininkas E. Antonian (2008) pastebi, kad priešprieša tarp pataisos įstaigos administracijos ir nuteistųjų bendruomenės formuojasi, remiantis visuomenėje priimtinomis vertybėmis: sąžiningumu, teisingumu, lygybe ir kt., tačiau tai tik padidina sampratos „mes – nuteistieji“ moralinę vertę bei formuoja priešą įvaizdį : „jie – administracija“.

Asmuo, patekęs į subkultūrai būdingų santykių sferą, laikosi tradicijų, neformalių normų ir kitų asocialiai grupei būdingų iškreiptų vertybių. Toks asmuo vadovaujasi antivisuomeninėmis nuostatomis, interesais, poreikiais, negatyviu požiūriu į egzistuojančias moralės ir teisės normas. Besivadovaujantiems kriminaline subkultūra teisės pažeidėjams uždarojoje aplinkoje yra būdingi specifiniai, sistema deformuotos vertybinių orientacijų paremti tarpusavio ryšiai, kurie tampa neformaliu nusistatymu, principu, taisyklių ir kitų bendros socialinės veiklos atributų reguliatoriumi (V. Anisimkov, E. Koroleva, 2007, p. 145-146).

Rusijos mokslininkė N. Skretneva (2004) yra pažymėjusi: jei pataisos įstaigos administracija, kontaktuodama su nuteistaisiais, perima jų vertybes, tai juo toliau, tuo labiau ji nutolsta nuo vienos savo veiklos pagrindinių funkcijų – kriminalinės subkultūros procesų reguliavimo ir kontroliavimo. Tokiu atveju, pati kurdama neteisėtumą ir savivalę, administracija praranda nuteistųjų autoritetą. Teisingumas, būdamas viena iš didžiausių žmogaus vertybių, tokiu atveju tarp laisvę praradusių žmonių tarsi „pranyksta“.

Taigi, remiantis minėtųjų mokslininkų argumentais, galima konstatuoti, kad pataisos įstaigose egzistuojanti nuteistųjų subkultūra sąlygoja „šešėlinio teisingumo“ atsiradimą, t. y. deformuotą teisingumo sampratą, paremtą neformaliomis elgesio taisyklėmis. Galima teigti, kad nuteistųjų

subkultūros reiškiny s sąlygoja bausmių vykdymo teisingumo bei teisėtumo principų ir nuteistųjų „savaip suvokiamų“ teisingumo ir teisėtumo principų tarpusavio konfliktą. Ši deformuota teisingumo samprata tik dar daugiau įsigali, jei nuteistųjų atžvilgiu pataisos įstaigos administracija pradeda dažniau naudoti fizinę jėgą ir netgi nebūtinai neteisėtu būdu, taip pat priima neteisingus nuteistųjų tarpusavio konfliktų sprendimus ar sprendimus dėl nuteistųjų skundų.

CPT, 2008 metais atlikusi inspektavimą Lietuvoje, atkreipė Lietuvos Respublikos Vyriausybės dėmesį į tai, kad Pravieniškių 3-ųjų pataisos namų, Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo, taip pat Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus-pataisos namų kai kurie kalinamieji skundėsi dėl šių įstaigų administracijos taikytos jų atžvilgiu fizinės ir žodinės prievartos.¹¹ Be to, atlikus empirinį tyrimą, net 12 tiriamųjų (24,5 proc. visų respondentų) teigė, jog pasitaiko atvejų, kai pataisos įstaigos pareigūnai pažemina nuteistojo orumą ar taiko jų atžvilgiu psichologinio pobūdžio smurtą.

Pažymėtinas ir dar vienas negatyvus Lietuvos pataisos įstaigose egzistuojantis reiškinys, kai pataisos įstaigų administracija netgi perima kai kuriuos nuteistųjų subkultūros elementus, pvz., vartodami kriminalinei aplinkai būdingą žargoną.

Kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programos, patvirtintos KD direktoriaus 2009 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. V-13 „Dėl Kriminalinės subkultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo“ (Valstybės žinios. 2009, Nr. 11-437), 7 punktą taip pat skelbia, kad LR BVK 9 straipsnyje įtvirtintas teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas yra svarbus faktorius, kovojant su kriminalinės subkultūros apraiškomis ir „šio principo realizavimas, priskiriant nuteistuosius paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms, vaidina lemiamą vaidmenį, neutralizuojant šiurkščiausias, su tiesioginiu, neslepiamu nepaklusimu nustatytoms normoms, kriminalinės subkultūros apraiškas“.

Tačiau ši programa nėra pakankamai efektyviai įgyvendinama, kai kurios joje numatytos priemonės net nėra vykdomos. Pvz., priėmus programą, nė vienoje iš pataisos įstaigų nėra įgyvendintas valgyklų darbo reorganizavimas, įdiegiant savitarnos principą, nors tai numatyta 18.3 punkte (Pravieniškių 3-uojuose pataisos namuose nuteistųjų maitinimas savitarnos principu buvo įgyvendintas dar 2008 metais¹²); nėra esminių pokyčių, reorganizuojant jaunesniųjų pareigūnų darbą, siekiant juos įtraukti į socialinės rehabilitacijos programų vykdymą ir nuteistųjų socialinių problemų sprendimą, nors tai numatyta 20.2 punkte.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos pataisos įstaigose egzistuoja šių įstaigų personalo bei nuteistųjų negatyvūs tarpusavio santykiai, kurie daugiau paremti ne bendradarbiavimu, siekiant

¹¹ Žr. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008 // <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 11 22]

¹² Žr. Pravieniškių 3-ųjų pataisos namų 2008 metų veiklos analizę // <http://www.3pn.lt/veiklpl/an08/Analyze%202008.htm> [žiūrėta 2011 02 24]

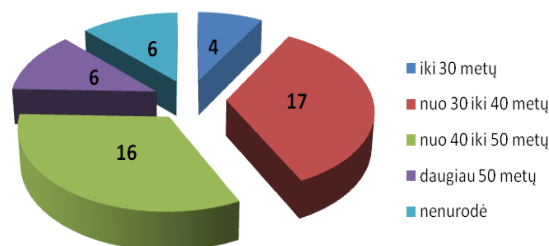
bausmės vykdymo tikslų, o negatyviomis nuostatomis, apipusiu nepasitikėjimu, kas itin apsunkina sąlygas, realizuojant penitencinį teisingumo, o taip pat – ir teisėtumo principus. Su nuteistųjų subkultūros reiškiniu susijusi pataisos įstaigų pareigūnų teisinės sąmonės deformacija lemia pareigūnų bei nuteistųjų negatyvių tarpusavio santykių, neatitinkančių ne tik penitencinio teisingumo, bet ir teisėtumo principų, vystymąsi.

4.3. Empirinio tyrimo rezultatų analizė

Atliekant mokslinį tiriamąjį darbą panaudotas *ekspertų vertinimo metodas*. Atsitiktinės atrankos būdu pasirinkti laisvės atėmimo bausmes (terminuoto laisvės atėmimo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos) vykdančių institucijų profesionalai, t. y. visų rangų pataisos įstaigų darbuotojai (ekspertai), ir buvo atliktas jų anketavimas. Šio empirinio tyrimo iškeltas tikslas – įvertinti teisėtumo ir teisingumo principų reglamentavimo pataisos įstaigų veikloje pakankumą (privalumus ir trūkumus), atitiktį tarptautiniams teisiniams standartams, šių principų taikymo teisinės kliūtis bei galimas nagrinėjamų principų koncepcijų raidos tendencijas.

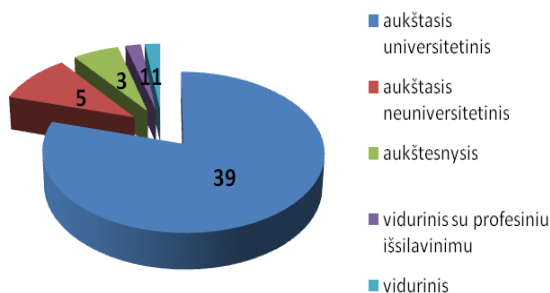
Siekiant patikrinti magistro tiriamajame darbe iškeltą hipotezę, ar bausmių vykdymo teisės teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo mechanizmas ir jo efektyvumas yra pakankamas bausmių vykdymo teisės normose bei pataisos įstaigų praktinėje veikloje, respondentams sudarytame klausimyne buvo suformuluotos bei pateiktos įvertinti šios problemos: teisėtumo ir teisingumo principų reglamentavimas nėra pakankamas, šiuos principus įgyvendinant, pataisos įstaigų veikloje kyla įvairios teisinės kliūtys, šių principų įgyvendinimo rezultatus lemia ir pataisos įstaigų praktinės veiklos ypatumai. Ekspertų vertinimo metodo pagalba buvo patikslinti kitais metodais gauti duomenys, patikrintas jų patikimumas.

Empiriniame tyrime 2010 metų rugsėjo mėnesį dalyvavo 49 Pravieniškių 1-ųjų pataisos namų, Pravieniškių 2-ųjų pataisos namų-atvirosios kolonijos, Pravieniškių 3-ųjų pataisos namų, Pravieniškių gydymo ir pataisos namų bei Alytaus pataisos namų 49 pareigūnai, iš jų - 41 vyras (83,7 proc.) ir 8 moterys (6,3 proc.) (žr. 4 pav.).

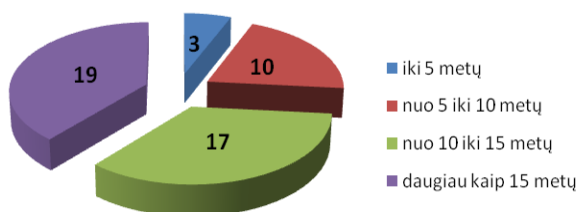
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Didžioji respondentų dalis (79,6 proc.) turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą, teisinį išsilavinimą įgiję 26 respondentai, 23 – neturintys teisinio išsilavinimo (žr. 5 pav.).

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Didžioji respondentų dalis - turintys didelį tarnybos pataisos įstaigose stažą (ne mažiau 10 metų turi 73,5 proc.). Turinčių iki 5 metų tarnybos pataisos įstaigose stažą tebuvo 6,1 proc. apklaustųjų.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tarnybos pataisos įstaigose stažą

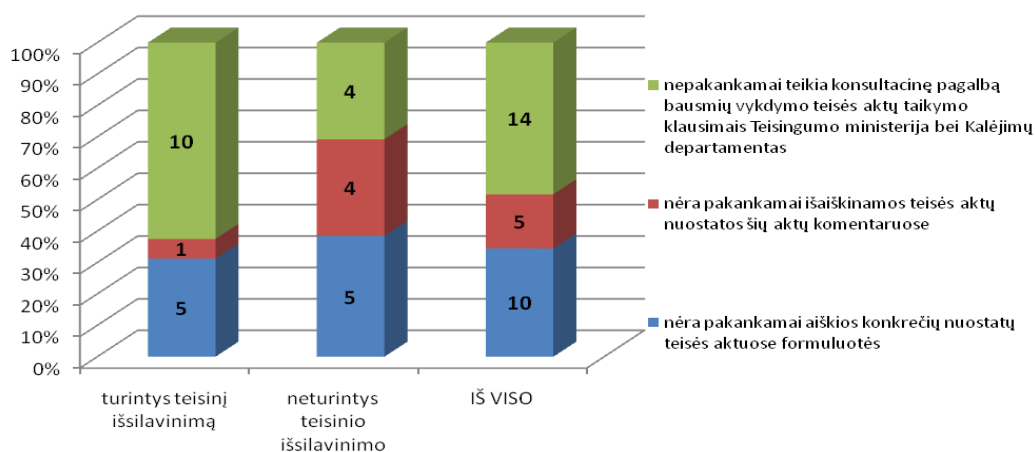
Apklausoje dalyvavo 18 (36,7 proc. visų apklaustųjų) įstaigos apsaugos ir nuteistųjų priežiūros funkcijas vykdančių pareigūnų, 17 (34,7 proc.) – nuteistųjų socialinės rehabilitacijos funkcijas atliekančių pareigūnų bei 14 (28,6 proc.) – vykdančios kitą veiklą (personalo tvarkymo, ūkinės veiklos, dokumentų valdymo, nuteistųjų įskaitos tvarkymo ar kitas funkcijas).

22 apklausoje dalyvavusieji nurodė dirbantys vadovaujamąjį darbą (44,9 proc. visų apklaustųjų), iš jų 14 turintys teisinį išsilavinimą, 27 teigė vadovaujamo darbo nedirbantys, tarp jų 12 – turintys teisinį išsilavinimą.

Į 8 klausimą: *Ar sutinkate su teiginiu: „Lietuvoje veikiančios pataisos įstaigų veiklos teisinis reglamentavimas pataisos įstaigų pareigūnams yra pakankamai aiškus ir suprantamas“?*- didžiosios dalies respondentų nuomone, jis yra pakankamas (30 apklaustųjų, 61,2 proc.). Pažymėtina tai, kad tik 4 respondentai (8,2 proc.), iš jų vienas, turintis teisinį išsilavinimą, su šiuo teiginiu visiškai sutiko. Reikšminga apklaustųjų dalis (15; 30,6 proc. visų respondentų) tvirtina su šiuo teiginiu

nesutinkantys, turinčių teisinį išsilavinimą kategorijoje su šiuo teiginiu nesutiko (38,8 proc.). Nė vienas respondentas nepareiškė, kad kategoriškai nesutinkantis su šiuo teiginiu.

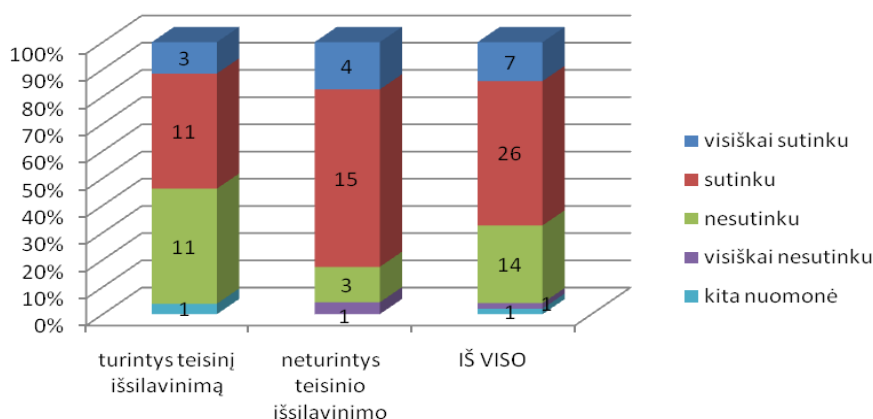
Anketos 9 klausimu buvo siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie pataisos įstaigų veiklos teisinio reglamentavimo pataisos įstaigų pareigūnams pakankamumą, aiškumą bei suprantamumą. 25 respondentai teigė, kad teisinis reglamentavimas pataisos įstaigų veikloje nėra pakankamas, aiškus arba suprantamas. Daugiausia atsakiusių į šį klausimą respondentų (14; 56 proc. atsakiusių) išreiškė nuomonę, jog nepakankamą konsultacinę pagalbą teikia bausmių vykdymo teisės aktų taikymo klausimais Teisingumo ministerija bei KD. Nemaža respondentų nuomonių dalimi (10; 40 proc. visų nuomonių) pripažįstama, kad konkrečių nuostatų teisės aktuose nėra pakankamai aiškios formuluotės. Pažymėtina, kad šią esančią problemą pripažino vienoda dalis (po 5) teisinį išsilavinimą turinčių bei neturinčių teisinio išsilavinimo pataisos įstaigų pareigūnų (žr. 7 pav.).

7 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas dėl teisinio reglamentavimo pataisos įstaigų pareigūnams pakankamumo, aiškumo bei suprantamumo

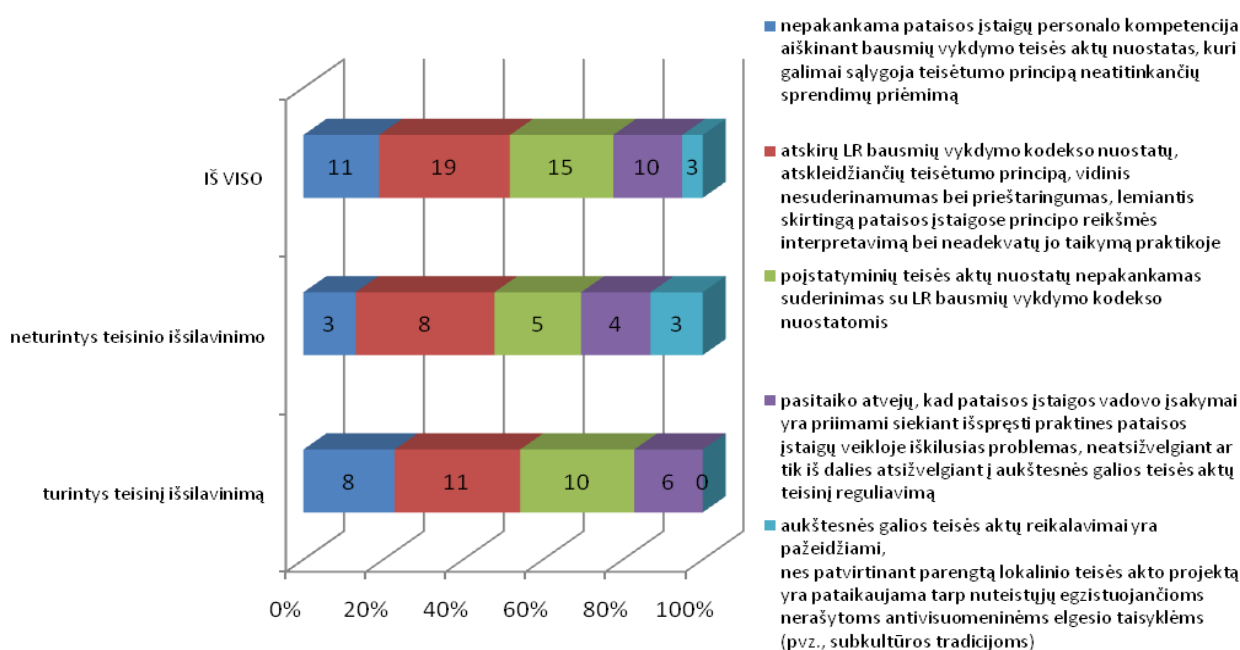
Atsakydami į anketos 10 klausimą: *Ar sutinkate su teiginiu: „Lietuvos teisės aktai pakankamai aiškiai apibrėžia bausmių vykdymo teisėtumo principą“?* - didžioji dalis respondentų (36; 73,5 proc.) pareiškė nuomonę, kad Lietuvos teisės aktai pakankamai aiškiai apibrėžia bausmių vykdymo teisėtumo principo turinį. Iš dalies su šiuo teiginiu sutiko tik 2 respondentai, kurių nuomone, teisėtumo principo realizavimo pataisos, įstaigų veikloje pagrindinės problemos kyla ne dėl teisinio reguliavimo nepakankamumo, o dėl neadekvataus šio principo aiškinimo bei praktinio taikymo.

Anketos 11 klausime: *„Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai“* - pateiktam teiginiui 34 respondentai (69,4 proc.) pritarė (įskaitant ir kitą nuomonę pareiškusį respondentą, kuris sutiko su šiuo iš dalies). Pažymėtina tai, kad nemažai, ypač teisinį išsilavinimą turinčių pataisos įstaigų pareigūnų, pareiškė manantys, kad nuteistų asmenų teisės nustatytos bei jų laisvės apribotos ne tik Lietuvos Respublikos įstatymais (12 respondentų, 24,5 proc. visų apklaustųjų), bet ir poįstatyminiais teisės aktais.

8 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas dėl teiginio „Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai“

Pateikiant anketos 12 klausimą, buvo siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie pagrindines problemas, su kuriomis susiduria pataisos įstaigos, siekdamos užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimą. Ši nuomonė pasiskirstė taip:

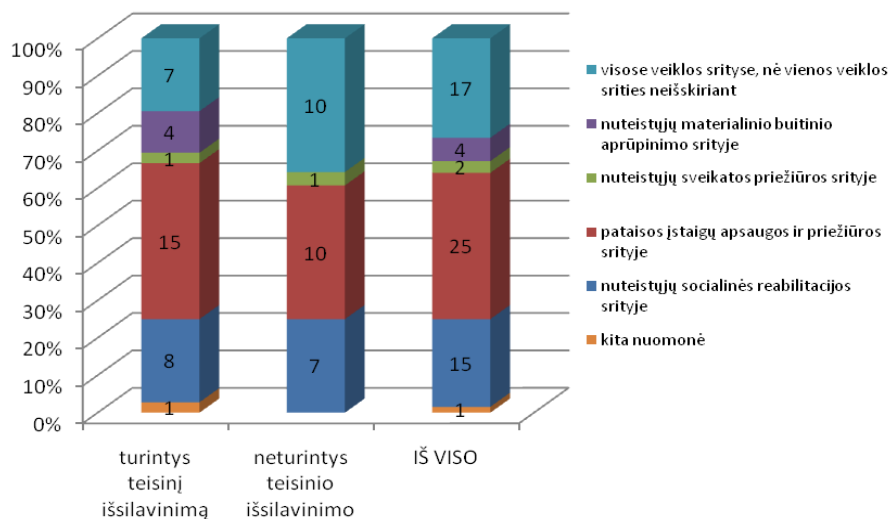

9 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie pagrindines problemas, su kuriomis susiduria pataisos įstaigos, siekdamos užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimą

Pažymėtina tai, kad 17 respondentų (34,7 proc.) įvardijo daugiau nei vieną problemą, su kuriomis susiduria pataisos įstaigos, siekdamos užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimą. Respondentų nuomone, *didžiausia pataisos įstaigų veiklą sąlygojanti problema, realizuojant teisėtumo principą, yra atskirų LR BVK nuostatų, atskleidžiančių teisėtumo principą, vidinis nesuderinamumas bei prieštaringumas*, lemiantis skirtingą pataisos įstaigose principo reikšmės interpretavimą bei neadekvatų jo taikymą praktikoje (19 respondentų; 38,8 proc.), taip pat

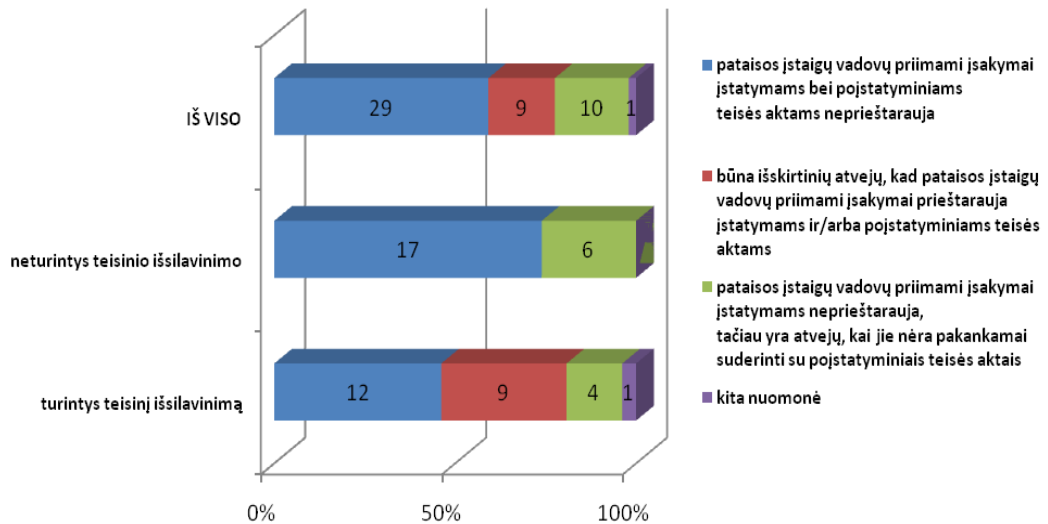
nemaža dalis respondentų, kaip *vieną svarbiausių problemų įvardija poįstatyminių teisės aktų nuostatų nepakankamą suderinimą su LR BVK nuostatomis* (iš viso 15 respondentų, 30,6 proc., turinčių teisinį išsilavinimą – 10 respondentų).

Į anketos 13 klausimą: *Kokioje, Jūsų manymu, pataisos įstaigos veiklos srityje, praktinėje veikloje yra dažniausiai susiduriama su teisėtumo principo realizavimo užtikrinimo būtinybe?* išsiskyrė trys nuomonės: pataisos įstaigos savo veikloje dažniausiai susiduria su teisėtumo principo užtikrinimo būtinybe apsaugos ir priežiūros srityje (25 respondentai, 51 proc.), nuteistųjų socialinės rehabilitacijos srityje (15; 30,6 proc.), taip pat visose veiklos srityse (17; 34,7 proc.). Vienas iš respondentų teisininkų pareiškė savo nuomonę, jog teisėtumo principas turi būti traktuotinas plačiau, nei tik pataisos įstaigų veiklos instituto principas, bei jis yra nepaprastai svarbus visų lygių penitencinių aktų teisėkūros principas (žr. 11 pav.).

10 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas, pateikiant atsakymus į klausimą: *Kokioje, Jūsų manymu, pataisos įstaigos veiklos srityje, praktinėje veikloje yra dažniausiai susiduriama su teisėtumo principo realizavimo užtikrinimo būtinybe?*

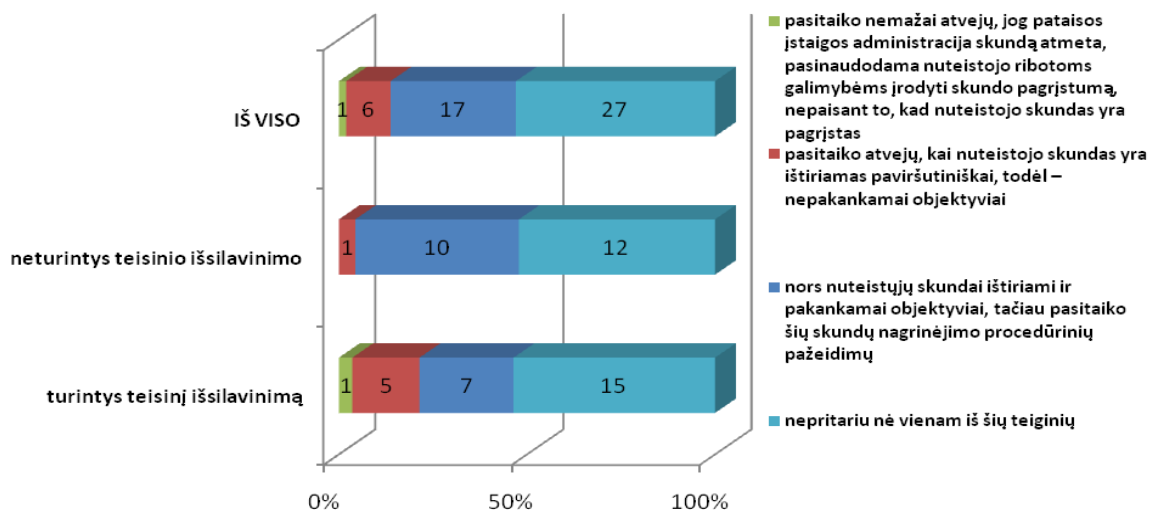
Anketos 14 klausimu siekta išsiaiškinti respondentų nuomonę apie pataisos įstaigų vadovų priimamų įsakymų, kuriais šiose įstaigose nustatomos įvairios vidaus tvarkos taisyklės, atitikimą įstatymams bei poįstatyminiams teisės aktams požiūriu. Didžiausia dalis respondentų (29; 59,2 proc.) teigė, kad pataisos įstaigų vadovų priimami įsakymai įstatymams bei poįstatyminiams teisės aktams neprieštarauja. Pažymėtina tai, kad tik teisinį išsilavinimą turintys 9 respondentai įvardijo, jog būna išskirtinių atvejų, kad pataisos įstaigų vadovų priimami įsakymai prieštarauja įstatymams ir/arba poįstatyminiams teisės aktams (46,2 proc. šios kategorijos apklaustųjų). Taip pat 10 respondentų įvardijo ir pataisos įstaigų vadovų priimamų įsakymų pasitaikančio nepakankamo suderinamumo su poįstatyminiais teisės aktais problemą (žr. 12 pav.).

11 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie pataisos įstaigų vadovų priamamų įsakymų teisėtumą

Didžioji dalis respondentų su anketos 15 klausime pateiktu *teiginiu, kad nuteistajam atliekant bausmę pataisos įstaigoje, jo elgesį suvaržo tik nustatyti draudimai arba pareigos*, sutiko (34; 69,4 proc.). Tačiau 11 respondentų su šiuo teiginiu nesutiko, o vieno respondento nuomone, būna atvejų, kai nuteistiesiems pataisos įstaigos pareigūnas duoda žodinius nurodymus, kuriais nepagrįstai apriboja nuteistojo elgesį.

Visi tyrime dalyvaujantys respondentai visiškai ar iš dalies pritarė anketos 16 klausime pateiktam teiginiui, kad *nuteistųjų skundai dėl pataisos įstaigos administracijos veiksmų yra išnagrinėjami pakankamai objektyviai ir nepažeidžiant skundų nagrinėjimo procesinių reikalavimų*: 40 respondentų visiškai pritarė, 9 – pritarė iš dalies. Pažymėtina tai, kad tikėtina reali šių atsakymų subjektyvumo problema – individualus kiekvieno respondento sąvokos „pakankamai objektyvus“ vertinimas. Atsižvelgiant į galimą respondentų subjektyvią nuomonę šiuo klausimu ir siekiant gauti kiek įmanoma objektyvesnę informaciją, anketoje buvo suformuluotas 17 klausimas, kuriuo buvo siekiama, kiek įmanoma atskleisti nuteistųjų skundų nagrinėjimo pataisos įstaigų veikloje probleminius praktinius aspektus ir kiek tai gali turėti įtakos bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų realizavimui. Atsakymų į šį klausimą *Vertinant nuteistųjų skundų nagrinėjimo problematiką, kuriam iš šių teiginių pritariate?* rezultatai pateikiami 13 paveiksle:

12 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie nuteistųjų skundų nagrinėjimo teisėtumo ir objektyvumo problematiką

Didžiausia dalis (27; 55,1 proc.) respondentų nepritarė nė vienam iš klausime paminėtų teiginių, iš jų 26 pareiškė nuomonę, jog nuteistųjų skundai ištiriami objektyviai ir nepažeidžiant teisės aktų reikalavimų. Taip pat 17 (34,7 proc.) respondentų pripažino, kad nors nuteistųjų skundai ištiriami ir pakankamai objektyviai, bet pasitaiko šių skundų nagrinėjimo procedūrinių pažeidimų. Pažymėtina tai, kad beveik vien tik teisinį išsilavinimą turintys respondentai (iš 6 respondentų – 5) atkreipė dėmesį į tai, jog pasitaiko atvejų, kai nuteistojo skundas yra ištiriamas paviršutiniškai, todėl – nepakankamai objektyviai. Dar vienas iš šių respondentų teigė manantis, jog pasitaiko atvejų, kad pataisos įstaigos administracija, piktnaudžiaudama jai suteiktomis teisinėmis galiomis, ištiria nuteistųjų skundus taip, kaip tai atrodo jai naudingiausia.

Didžioji dalis empiriniame tyrime dalyvavusių respondentų (42; 85,7 proc.), atsakydami į 18 klausimą: *Ar, Jūsų manymu, pataisos įstaigos vadovybė pakankamai imasi priemonių, siekiant Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių laikymosi užtikrinimo?* - pripažino, jog šios priemonės yra pakankamos. Tačiau 7 (14,3 proc.) respondentų nuomone, pataisos įstaigos vadovybė nepakankamai imasi priemonių, siekiant Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių laikymosi užtikrinimo.

Atsakydami į anketos 19 klausimą: *Ar, Jūsų manymu, pareigūnai savo veikloje pakankamai užtikrina nuteistųjų lygybę prieš bausmių vykdymo įstatymus, kitus tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus?* - didesnė dalis respondentų (36; 73,5 proc.) teigė, kad pareigūnai savo veikloje pakankamai užtikrina nuteistųjų lygybę prieš įstatymus, kitus teisės aktus bei teisėtumo principas nėra pažeidžiamas. Taip pat 10 (20,4 proc.) respondentų nuomone, pataisos įstaigų pareigūnų veikloje pasitaiko atvejų, kad analogiškose situacijose nuteistojo atžvilgiu priimami sprendimai yra skirtingi.

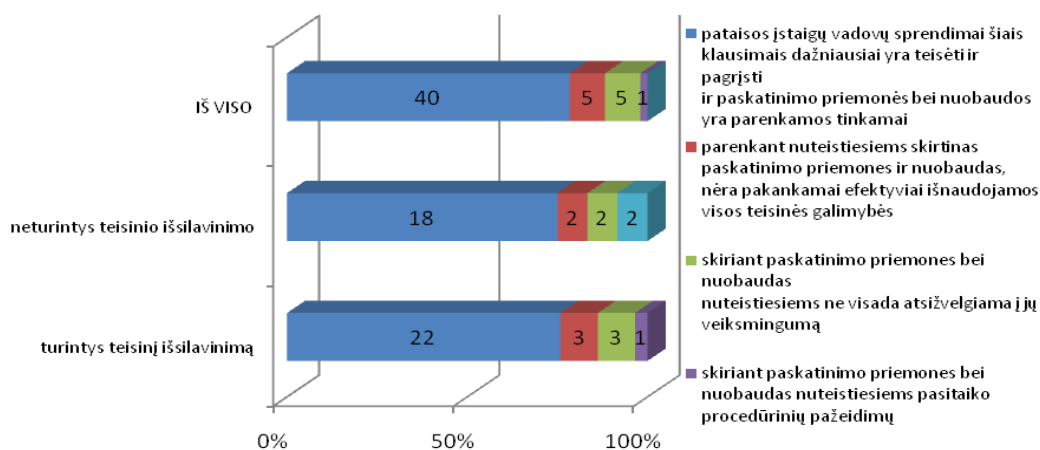
Pažymėtina tai, kad šiuo klausimu baigusią teisinį išsilavinimą ir nebaigusią teisinio išsilavinimo nuomonės iš esmės nesiskyrė.

Į pateiktą anketos 20 klausimą: *Ar pataisos įstaigos veikloje šiuo metu pasitaiko atvejų, kad pareigūnai nuteistąjį kankintų ar kitaip žiauriai ar žeminančiai su juo elgtųsi, taikytų fizinį ar psichologinį smurtą?* - 34 apklaustieji (69,4 proc.) pareiškė neabejojantys, kad pareigūnai nuteistųjų atžvilgiu šiuo aspektu elgiasi tinkamai. Tačiau 12 (24,5 proc.) respondentų taip pat teigė, jog nuteistųjų kankinimų ar kitokio žiauraus su jais elgesio atvejų nepasitaiko, tačiau pasitaiko atvejų, kai pataisos įstaigos pareigūnai pažemina nuteistųjų orumą, taiko jų atžvilgiu psichologinio pobūdžio smurtą. Dar 2 respondentai, pareikšdami kitą nuomonę, teigė, jog pareigūnai nuteistųjų atžvilgiu elgiasi tinkamai, tačiau to negali patvirtinti. Galima pastebėti, kad net 10 (40 proc.) visų teisinį išsilavinimą turinčių pareigūnų nepatvirtino teiginio, jog visais atvejais pareigūnai su nuteistaisiais elgiasi tinkamai. Tuo tarpu didžioji dalis teisinio išsilavinimo neturinčių pareigūnų teigė įsitikinę, kad pareigūnai nuteistųjų atžvilgiu šiuo aspektu elgiasi tinkamai (19 respondentų, 82,6 proc.).

Anketos 21 klausimas buvo suformuluotas, siekiant išsiaiškinti respondentų nuomonę apie pataisos įstaigų pareigūnų sąžiningumo lygį. Pažymėtina, kad tik 7 respondentai (14,3 proc. visų apklaustųjų) pareiškė manantys, jog pataisos įstaigų pareigūnai savo pareigas atlieka sąžiningai. Didžiosios dalies respondentų (39; 79,6 proc.) nuomone, nors dauguma pareigūnų savo pareigas atlieka sąžiningai, tarp jų pasitaiko ir nesąžiningų pareigūnų. Taip pat iš 2, kitokią nuomonę pateikusių respondentų, vienas pareiškė, jog pasitaiko nepakankami atsakingai dirbančių pareigūnų, kitas kad kai kurie pareigūnai dėl nepakankamos tarnybinės patirties padaro klaidų.

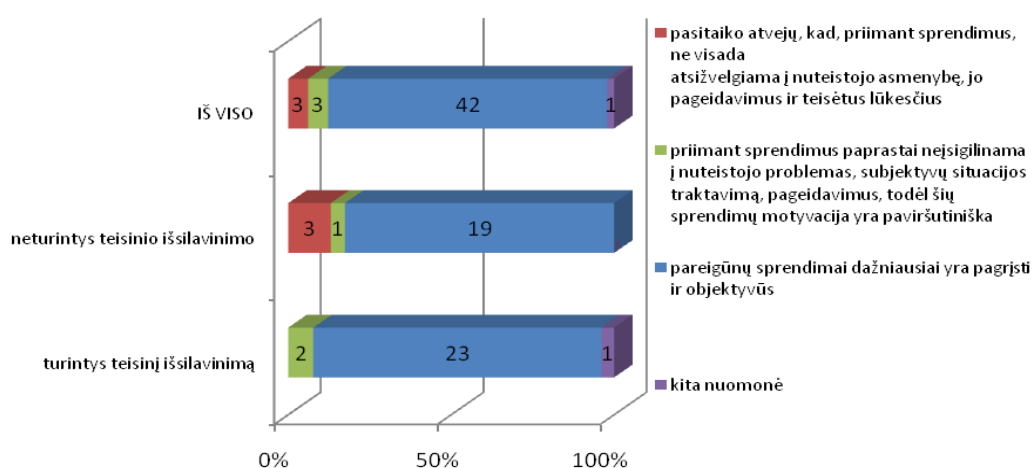
Atsakydami į anketos 22 klausimą: *Ar, Jūsų manymu, yra pakankamas teisinės atsakomybės pataisos įstaigų pareigūnams, padariusiems tarnybinius nusižengimus, neišvengiamumo užtikrinimas?*- dauguma respondentų (34; 69,4 proc.) teigė, kad pareigūnai atsakomybės neišvengia. Tačiau 13 respondentų (26,5 proc.) pripažino, kad pasitaiko atvejų, kuomet pareigūnai atsakomybės išvengia, nes pataisos įstaigos vadovybė apie padarytą nusižengimą nesužino. Šie apklausos rezultatai patvirtina, kad tam tikra dalis pataisos įstaigų pareigūnų išvengia teisinės atsakomybės už padarytus nusižengimus visų pirma dėl latentškumo faktoriaus.

Anketos 23 klausime buvo pateikti teiginių variantai, siekiant išsiaiškinti respondentų nuomonę apie pataisos įstaigų vadovų priimamus sprendimus, bausmę atliekantiems nuteistiesiems skiriant nuobaudas ir paskatinimo priemones. Didžioji dalis respondentų - 40 (81,6 proc.) teigė, kad pataisos įstaigų vadovų sprendimai nuobaudų ir paskatinimo priemonių skyrimo nuteistiesiems klausimais dažniausiai yra teisėti ir pagrįsti, paskatinimo priemonės bei nuobaudos jiems yra parenkamos tinkamai. Pažymėtina tai, kad šiuo klausimu baigusią teisinį išsilavinimą ir nebaigusią teisinio išsilavinimo nuomonės taip pat iš esmės nesiskyrė (14 pav.).

13 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie pataisos įstaigų vadovų priimamus sprendimus, bausmę atliekantiems nuteistiesiems skiriant nuobaudas ir paskatinimo priemones

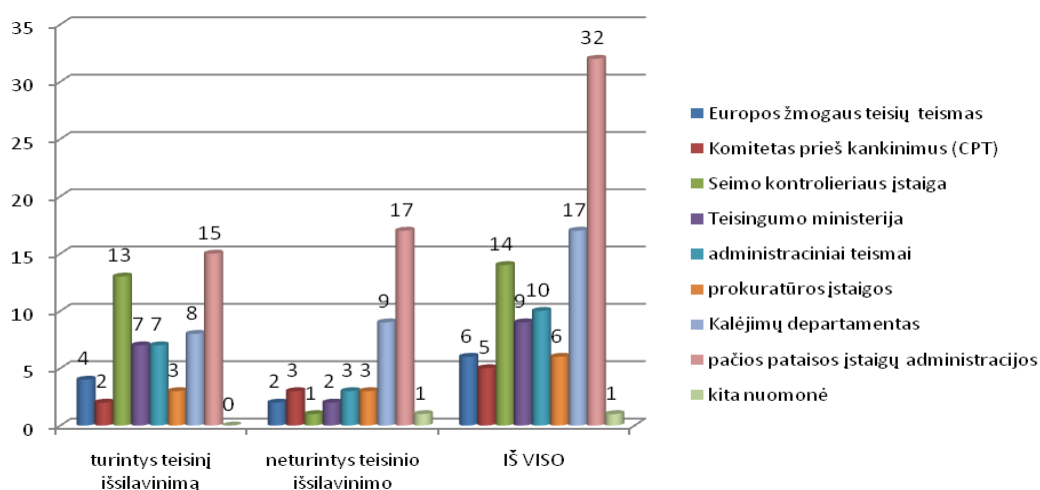
Anketos 24 klausimu buvo siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie kitus pataisos įstaigos administracijos priimamus sprendimus nuteistųjų atžvilgiu (pvz., dėl papildomų pasimatymų socialiniams ryšiams suteikimo, leidimo papildomai paskambinti telefonu ir pan.) pagrįstumo ir objektyvumo. Didžioji dalis respondentų (42; 85,7 proc.) laikėsi nuomonės, kad pareigūnų sprendimai dažniausiai yra pagrįsti ir objektyvūs. Vienas iš respondentų teisininkų, pasirinkdamas atsakymo variantą „kita“, pateikė pavyzdį, kad nepagrįstai pataisos įstaigų veiklos praktikoje ignoruojamas LR BVK 104 straipsnio taikymas bei taip pažeidžiamas šio kodekse 9 straipsnyje įtvirtintas teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas taip pat neatitinka teisingumo principo raidės bei dvasios penitenciniuose teisiniuose santykiuose (žr. 15 pav.).

14 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie kitus pataisos įstaigos administracijos priimamus sprendimus nuteistųjų atžvilgiu

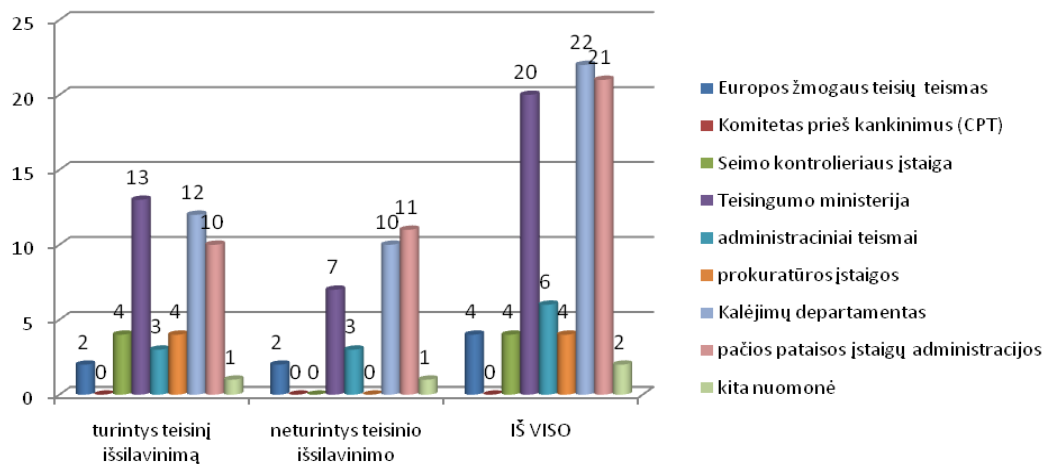
Į anketos 25 klausimą: *Ar bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūrą atliekančių institucijų pastangos, užtikrinant šio tikslo pasiekimą, yra pakankamos?*- didžioji dalis respondentų (41; 83,7 proc.), atsakydami teigė manantys, kad šios priemonės yra pakankamos. 8 respondentų (16,3 proc.), iš jų 6 teisininkų, nuomone, šios priemonės nėra pakankamos. Vienas iš teisininkų pateikė argumentuotą nuomonę, kad šiuo metu pagal susiklosčiusią praktiką KD ir Teisingumo ministerija skiria didelį dėmesį penitenciniams procesinės teisės reikalavimams, tačiau teisėkūroje supainioja esminį konstitucinį teisės aktų hierarchijos (teisėtumo) principą.

Atsakant į anketos 26 klausimą: *Kuri, Jūsų manymu, iš paminėtų institucijų veiksmingiausiai padeda užtikrinti penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą?*- **didžiausia dalis respondentų pažymėjo, kad veiksmingiausiai užtikrina penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą pačios pataisos įstaigų administracijos** (32, iš jų 15 teisininkų ir 17 neturinčių teisinio išsilavinimo; 65,3 proc.). 17 respondentų (34,7 proc.) tokia institucija įvardijo KD. Pažymėtina tai, kad dėl šių paminėtų institucijų respondentų teisininkų ir teisinio išsilavinimo neturinčių respondentų nuomonės iš esmės nesiskyrė. Tačiau dėl kai kurių kitų institucijų vertinimo šių kategorijų respondentų nuomonės skiriasi visų pirma tuo, kad teisininkai savo atsakymuose į šį klausimą įvardijo didesnę ratą pataisos įstaigų veiklą kontroliuojančių institucijų. Pažymėtina, kad Seimo kontrolierių įstaigą savo atsakymuose paminėjo net 13 teisininkų (50 proc.), kai tuo tarpu šią įstaigą įvardijo tik vienas teisinio išsilavinimo neturintis respondentas. Taip pat po 7 teisinį išsilavinimą turinčius respondentus savo atsakymuose paminėjo administracinius teismus ir teisingumo ministeriją, kai tuo tarpu šias institucijas įvardijo atitinkamai 3 ir 2, neturintys teisinio išsilavinimo respondentai. EŽŽT įvardijo 4 teisininkai, šią instituciją paminėjo tik 2, teisinio išsilavinimo neturintys pareigūnai.

15 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie institucijas, kurios veiksmingiausiai padeda užtikrinti penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą

Atsakant į anketos 27 klausimą: *Kuri iš paminėtų institucijų, Jūsų manymu, turėtų daugiausiai prisidėti užtikrinant penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą?* - **didžiausia dalis respondentų pažymėjo, kad daugiausiai prisidėti, užtikrinant penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą, turėtų KD** (22 respondentai; 44,9 proc.), **pačios pataisos įstaigų administracijos** (21 respondentas; 42,3 proc.) **bei Teisingumo ministerija** (20 respondentų; 40,8 proc.). Pažymėtina tai, kad nė vienas respondentas tarp tokių institucijų neįvardino CPT. Atsakydami į šį klausimą 4 respondentai teisininkai vėl išskyrė Seimo kontrolierių įstaigą, taip pat prokuratūros įstaigas, kai tuo tarpu nė vienas iš teisinio išsilavinimo neturinčių respondentų šių institucijų nepaminėjo.

16 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie institucijas, kurios turėtų daugiausiai prisidėti, užtikrinant penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatų duomenis, teigtina, kad teisėtumo bei teisingumo principų turiningieji požymiai respondentų yra suvokiami labai nevienareikšmiškai. Siekiant įvertinti turiningųjų teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo kriterijų praktinį veiksmingumą, būtų tikslinga statistiškai ištirti teisės taikymo subjektų bendrąjį teisinės sąmonės lygį. Nustatytas pataisos įstaigų pareigūnų teisinės sąmonės lygis padėtų tiksliau vertinti teisėtumo ir teisingumo principų konkrečias tobulinimo prielaidas. Dėl ribotos šio darbo apimties papildomas tokio pobūdžio tyrimas nebuvo atliktas.

Taip pat apibendrinant galima išskirti šias statistiškai didžiausias respondentų dalis, tyrimo metu atkreipusius dėmesį į šiuos teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo pataisos įstaigų veikloje probleminius aspektus:

➤ nors dauguma pareigūnų savo pareigas atlieka sąžiningai, tarp jų pasitaiko ir nesąžiningų pareigūnų (79,6 proc.);

- atskirų LR BVK nuostatų, atskleidžiančių teisėtumo principą, vidinis nesuderinamumas bei prieštaringumas, lemiantis skirtingą pataisos įstaigose principo reikšmės interpretavimą bei neadekvatų jo taikymą praktikoje (38,8 proc.);
- pasitaikantys nuteistųjų skundų nagrinėjimo procedūriniai pažeidimai (34,7proc.);
- nuteistų asmenų teisės nustatytos bei jų laisvės apribotos ne tik Lietuvos Respublikos įstatymais, bet ir poįstatyminiais teisės aktais (30,6 proc.);
- poįstatyminių teisės aktų nuostatų nepakankamas suderinimas su LR BVK bei kitais bausmių vykdymo teisės aktais (30,6 proc.);
- pasitaiko atvejų, kuomet pareigūnai atsakomybės išvengia, nes pataisos įstaigos vadovybė apie padarytą nusižengimą nesužino (26,5 proc.);
- pasitaiko atvejų, kai pataisos įstaigos pareigūnai nuteistuosius kankina, žiauriai su jais elgiasi bei taiko jų atžvilgiu fizinį ir psichologinį smurtą (24,5 proc.);
- nuteistojo elgesį varžo ne tik nustatyti draudimai ir pareigos (22,4 proc.);
- pataisos įstaigų vadovų priimami įsakymai įstatymams neprieštarauja, tačiau yra atvejų, kai jie nėra pakankamai suderinti su poįstatyminiais teisės aktais (20,4 proc.);
- pasitaiko atvejų, kad analogiškose situacijose nuteistojo atžvilgiu priimami sprendimai yra skirtingi (20,4 proc.).

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išanalizavus teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo Lietuvos pataisos įstaigų veikloje aspektus, atsižvelgiant į tyrimo uždavinius bei iškeltas tezes, teiktinos šios išvados:

1. Teisėtumo ir teisingumo principai pataisos įstaigų veikloje veikia kaip bendrieji bei šakiniai – penitenciniai principai. Bausmių vykdymo teisės teisėtumo principo turinį tiesiogiai reglamentuoja ir jo turinį atskleidžia LR BVK 5 straipsnis. Penitencinio teisingumo principo turinys tiesiogiai Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktuose nėra išreikštas ir jį galima identifikuoti, tik logiškai analizuojant bausmių vykdymo teisės aktus. Lietuvos bausmių vykdymo teisės sistemoje įtvirtinti teisėtumo ir teisingumo principai, remiantis formaliaisiais realizavimo kriterijais, sudaro būtinas prielaidas teisėtumo bei teisingumo, vykdant laisvės atėmimo bausmes, įgyvendinimui.

2. Teisės aktų ir empirinio tyrimo duomenų analizė parodė, kad egzistuojančios bausmių vykdymo įstatymų spragos tampa pataisos įstaigų administracijos priimamų administracinių sprendimų, neatitinkančių įstatymo leidėjo reglamentuojamų bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų, priežastimi. Šie sprendimai išryškėja, nuteistųjų atžvilgiu priimant lokalius teisės aktus, taip pat – ir individualaus pobūdžio administracinius aktus nuteistų asmenų atžvilgiu.

3. Atlikus mokslinės literatūros analizę, nustatyta, kad pataisos įstaigų administracijos veiksmų ir sprendimų atvejus, pažeidžiant bausmių vykdymo teisėtumo bei teisingumo principus, daugiausiai sąlygoja šių įstaigų pareigūnų neišplėtotą ar deformuotą teisinę sąmonę bei jų profesinės teisinės kultūros stoka. Išanalizavus bausmių vykdymo teisės teisėtumo principo turinį, teigtina, kad yra sukurtas pakankamai efektyvus teisinės kontrolės mechanizmas, padedantis užtikrinti veiksmingą teisėtumo principo pataisos įstaigų veikloje realizavimo procesą. Pataisos įstaigų teisėtumo priežiūrą atliekančios institucijos atlieka didelį vaidmenį, siekiant užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo, taip pat ir teisingumo principų pataisos įstaigų veikloje realizavimą.

4. Lietuvos pataisos įstaigose yra itin aktuali šių įstaigų personalo bei nuteistųjų negatyvių tarpusavio santykių, paremtų negatyviomis nuostatomis bei apipusiu nepasitikėjimu, problema. Ši problema ypatingai apsunkina bausmių vykdymo teisingumo, o taip pat – ir teisėtumo principų realizavimo sąlygas. Su nuteistųjų subkultūros reiškiniu susijusi pataisos įstaigų pareigūnų teisinės sąmonės deformacija lemia pareigūnų bei nuteistųjų negatyvių tarpusavio santykių, neatitinkančių ne tik bausmių vykdymo teisės teisingumo, bet ir teisėtumo principų, vystymąsi.

5. Remiantis pataisos įstaigų teisėtumo priežiūrą atliekančių šalies bei tarptautinių institucijų išvadomis, Lietuvos bausmių vykdymo įstatymai bei juose įtvirtinamų teisėtumo ir teisingumo principų turinys ne visada atitinka šalies socialinės tikrovės pokyčius, veikiančius pataisos įstaigų veiklą bei tarptautiniuose teisės aktuose nustatytus standartus.

Įvertinus darbo pradžioje iškeltus tyrimo uždavinius, teigtina, kad iškelta tyrimo hipotezė, t. y. prielaida, kad bausmių vykdymo teisės teisėtumo ir teisingumo principų įgyvendinimo mechanizmas bei jo realizavimo efektyvumas yra pakankamas sklandžiam bausmių vykdymo teisės normų taikymui praktinėje pataisos įstaigų veikloje, pasitvirtino. Nors magistro baigiamajame darbe atliktos bausmių vykdymo teisės sistemos bei empirinio tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidė konkrečius probleminius teisėtumo principo praktinėje veikloje įgyvendinimo aspektus, tačiau Lietuvos bausmių vykdymo doktrina ir teisės aktai suteikia pakankamus teisinius pagrindus pataisos įstaigoms savo veikloje realizuoti bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principus.

Toliau pateikiami pasiūlymai dėl Lietuvos bausmių vykdymo aktų teisėkūros ir teisės aktų įgyvendinimo tobulinimo, kurie sukurtų prielaidas efektyvesniam teisėtumo ir teisingumo principų realizavimui kriminalines bausmes vykdančių institucijų veikloje:

1. Asmenų, nuteistų kriminalinėmis bausmėmis, konstitucinių teisių ir laisvių apribojimus būtina nustatyti tik įstatyminiame lygmenyje, t. y., kiek įmanoma tiksliau LR BVK reglamentuojant konkrečios bausmės vykdymo bei atlikimo sąlygas.

2. Sukurti teisinį mechanizmą, kurio pagalba, išaiškėjus bausmių vykdymo teisės aktų spragoms ar kitokio pobūdžio teisės aktų teksto netobulumams, sąlygojantiems nuolatinį konkrečių normų aiškinimo poreikį individualaus teisės [normos] taikymo lygmenyje, o tai reiškia skirtingą teisės akto ar jo dalies interpretavimą įvairiose valstybės institucijose, būtų operatyviai inicijuojamas šių aktų papildymas ar pakeitimas tokiu būdu, kad aiškinimo poreikis būtų maksimaliai sumažintas.

3. Pašalinant teisinę koliziją, sudarančią prielaidas pažeisti bausmių vykdymo teisėtumo principą, LR BVK 5 straipsnio 1 dalį papildyti nuostata: „įstatymų numatytais atvejais, remiantis nuteistojo asmens rašytiniu prašymu, laisvės atėmimo bausmė gali būti pradėta vykdyti ir nuosprendžiui neįsiteisėjus“.

4. Užtikrinant pilietines nuteistų asmenų teises bei vadovaujantis socialinio teisingumo principu, optimizuoti priimamų drausminių sankcijų nuteistųjų atžvilgiu procesą:

4.1. bausmių vykdymo teisės aktuose numatyti, kad drausminiame procese visais atvejais dalyvautų pataisos įstaigos Drausmės komisija, įtariamasis raštu iš anksto būtų informuotas dėl jo įtarimo, padarius nusižengimą, nustatytas minimalus pasirengimo gynybai, o taip pat ir paaiškinimų pateikimo terminas, drausminio proceso metu galėtų dalyvauti nuteistojo gynėjas bei liudytojai;

4.2. Lietuvos bausmių vykdymo įstatymuose kiek įmanoma detaliau nustatyti nuteistųjų galimų drausminių pažeidimų sąrašą, numatyti už šiuos pažeidimus skiriamas konkrečias drausmines sankcijas bei jų minimalias ir maksimalias ribas. Šie įstatymų pakeitimai apribotų pataisos įstaigos vadovo diskrecines galias, nuteistiesiems parenkant drausmines sankcijas ir padidintų bausmių vykdymo teisės teisingumo bei proporcingumo principų įgyvendinimo galimybes.

5. Siekiant aiškesnio nuteistųjų skundų nagrinėjimo proceso teisinio reglamentavimo, LR BVK papildyti, numatant procesines nuteistojo teises skundo nagrinėjimo metu, taip pat šio kodekso 183 straipsnį papildyti blanketine norma, nurodančia pataisos įstaigos vadovui nagrinėti nuteistojo skundą, taikant procedūras, įtvirtintas LR Viešojo administravimo įstatyme ta apimtimi, kiek to nereglamentuoja bausmių vykdymo teisės aktai.

LITERATŪRA

1. **Administracinių teismų praktikos 2006 m. Nr. 10 projektas.**
http://www.lvat.lt/media/10971/lvat_biuletėnis_10.pdf [žiūrėta 2010 10 20]
2. **Andriuškevičius A.** Administracinės teisės principai ir normų ribos. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004. –272 p. – ISBN 9955-557-41-9
3. **Анисимков В. М., Королева Е. В.** Криминальная субкультура краткая история вопроса его влияние на формирование личности правонарушителя // Вестник Владимирского юридического института. – Владимир: Владимирский юридический институт, 2007 № 3(4)
<http://elibrary.ru/download/96345345.pdf>
4. **Антоян Е. А.** Субкультура осужденных // Уголовно-исполнительное право. – Москва: Московская государственная юридическая академия, 2008. № 1.
<http://elibrary.ru/download/64559152.pdf>
5. **Baublys L.** Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai: monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 260 p. – ISBN 9955-19-020-5
6. **Birmontienė T. ir kt.** Lietuvos Konstitucinė teisė: vadovėlis (2-as leidimas). – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. – 924 p. – ISBN 9955-442-61-1
7. **Blaževičius J. ir kt.** Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras: 1-5 dalys (1-183 straipsniai). – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004. – 568 p. – ISBN 9955-557-36-2
8. **Blaževičius J. ir kt.** Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. – 630 p. – ISBN 9955-563-67-2
9. **Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. A General Assembly Resolution A/RES/43/173 adopted at the 76th plenary meeting, 9 Dec. 1988.** <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm> [žiūrėta 2010 05 21]
10. **Cotterrell R.** Teisės sociologija: įvadas. – Kaunas: Dangerta, 1997. – 504 p.
11. **CPT standartai.** CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“. – Strasbūras: Europos Taryba, 2003, 72 p.
12. **Drakšas R.** Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos: monografija. – Vilnius: Justitia, 2008. – 279 p. – ISBN 978-9955-616-41-2
13. **Europos konvencija prieš kankinimą ar kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=64025&p_query=prie%C5%A1%20kankinim%C4%85%20ir%20kitok%C4%AF%20%C5%BEiaur%C5%B3,%20ne%C5%BEmoni%C5%A1k%C4%85%20ar%20%C5%BEeminant%C4%AF%20elges%C4%AF%20ir%20baudim%C4%85%20&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 06 21]

14. **Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R(2006)2 „Dėl Europos kalėjų taisyklių“.** http://www.kdmc.lt/teises_aktai.htm [žiūrėta 2009 09 20]
15. **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841 [žiūrėta 2010 06 22]
16. **Gončarko A.** Drausminis procesas Lietuvos, Prancūzijos ir Kanados pataisos įstaigose // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 2(104), p. 101-108. – ISSN 1392-6195
17. **Gončarko A.** Europos Komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ir žeminantį elgesį ir baudimą veikla, susijusi su įkalinimo įstaigų inspektavimu // Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys / Vyriausiasis mokslinis redaktorius G. Švedas. – Vilnius: Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos, 2010, p. 23-38. – ISBN 978-9955-862-34-5
18. **Jankauskas K.** Adekvatus teisės principų aiškinimas konstitucinėje jurisprudencijoje // Teisės problemos. – Vilnius: Teisės instituto leidykla, 2004, Nr. 4(46), p. 21-43. - ISSN 1392-1592
19. **Jokubauskas M.** Tarptautinių teisinių laisvės atėmimo bausmės režimo standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 6(84), p. 70-77. – ISSN 1392-6195
20. **Jovaišas K.** Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. <http://www.teise.org/next.php?nr=57> [žiūrėta 2010 07 21]
21. **Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių personalo suvestinė (2010 m. sausio - gruodžio mėn. duomenys).**
http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 [žiūrėta 2011 01 25]
22. **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 4/07-79 „Dėl Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių patvirtinimo“.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=242819&p_query=teisingumo%20ministerijos%20ir%20jam%20pavald%20C5%BEi%20C5%B3%20C4%AFstai%20C5%B3%20pareig%20C5%ABn%20C5%B3%20etikos%20taisykli%20C5%B3&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 08 21]
23. **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2007 m. vasario 20 d. raštas Nr. 1S-575 „Dėl tarnybinių tyrimų“.**
24. **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009 m. rugsėjo 2 d. raštas Nr. 1S-2703 „Dėl nuteistųjų elgesio teisinio reguliavimo laisvės atėmimo vietose“.**
25. **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2010 m. balandžio 8 d. įsakymas Nr. V-79 „Dėl Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos**

- teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymo Nr. 4/07-130 „Dėl Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ pakeitimo“.
- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=369750 [žiūrėta 2010 08 11]
26. **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010 m. rugsėjo 15 d. tarnybinio tyrimo išvada Nr. LV-1607 „Dėl nuteistajam M. Ž. paskirtos nuobaudos pagrįstumo“.**
27. **Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos socialinės reabilitacijos tarnybų 2010 metų veiklos ataskaita.**
- http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 [žiūrėta 2011 01 31]
28. **Койл Э.** Подход к управлению тюрьмой с позиций прав человека; пособие для тюремного персонала. – London: Международный центр тюремных исследований, 2002. – 158 p. – ISBN 0 9535221 5 6
29. **Kūris P.** Žodis skaitytojui / Mokslinis vertimo redaktorius knygoje V. Berger. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija (Jurisprudence de la Cour Européenne des droits de l’homme). Vertimas į lietuvių kalbą. – Vilnius: Pradai, 1997. – 713 p. – ISBN 9986-776-34-1
30. **Laurinavičius A.** Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. – 360 p. – ISBN 978-9955-19-168-1
31. **Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas.**
- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377094 [žiūrėta 2010 08 15]
32. **Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.**
- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388527 [žiūrėta 2010 12 13]
33. **Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.**
- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390600 [žiūrėta 2011 02 25]
34. **Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas.**
- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=370789 [žiūrėta 2010 07 15]
35. **Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 32, 36, 51, 54, 60, 61, 66, 67, 70, 72, 76, 85, 96, 99, 100, 105, 112, 114, 118, 120, 121, 142, 143, 146, 154, 155, 165, 183 straipsnių ir Kodekso 1 priedo pakeitimo ir papildymo bei 149 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas.** – Vilnius: Valstybės žinios. 2010, Nr. 12-558. – ISSN 1392-4559, ISSN 1684-6552
36. **Lietuvos Respublikos Konstitucija.** <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2010 06 21]
37. **Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos**

Respublikos Konstitucijai“.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=115172&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010 12 28]

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. <http://www.lrkt.lt/Dokumentai2006.html> [žiūrėta 2010 06 20]
39. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2008 m. gruodžio 18 d. pažyma Nr. 4D-2008/2-1015 „Dėl V. J. skundo prieš Pravieniškių trečiuosius pataisos namus“. <http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&gr=37> [žiūrėta 2010 02 12]
40. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2009 m. liepos 31 d. pažyma Nr. 4D-2009/2-522 „Dėl J. S. skundo prieš Vilniaus antruosius pataisos namus“. <http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&gr=37&pazyma=3872> [žiūrėta 2010 10 02]
41. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2009 m. rugsėjo 23 d. pažyma Nr. 4D-2009/2-912 „Dėl savo iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimo žmogaus orumo ir privatumo pažeidimo atliekant asmens kratas Alytaus pataisos namuose“. <http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&gr=37&pazyma=3909> [žiūrėta 2010 10 02]
42. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2010 m. vasario 26 d. pažyma Nr. 4D-2009/2-1463 „Dėl skundo prieš Pravieniškių 2-uosius pataisos namus-atvirąją koloniją“. <http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&gr=37&pazyma=4202> [žiūrėta 2010 10 05]
43. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2010 m. gegužės 27 d. pažyma Nr. 4D-2010/1-280;283;285;286;287;289;291;293;294;295. „Dėl nuteistųjų asmenų skundų prieš Pravieniškių antruosius pataisos namus-atvirąją koloniją“. <http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&gr=37&pazyma=4362> [žiūrėta 2010 10 02]
44. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierės E. Baltutytės skundų tyrimo ataskaita // Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2003 metų veiklos ataskaita. <http://www.lrski.lt/preview.php?p=0&l=LT&n=53> [žiūrėta 2008 12 11]

45. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaita.
<http://www.lrski.lt/files/373.pdf>. Žiūrėta 2010-07-20 [žiūrėta 2010 08 20]
46. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių darbo ataskaita (2007). – Vilnius: Kriventa, 2008. – 128 p. – ISSN 1648-9500
47. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=373737 [žiūrėta 2010 06 20]
48. Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325124 [žiūrėta 2011 02 25]
49. Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statusas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378896 [žiūrėta 2010 08 24]
50. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 25 raštas Nr. 1S-262 „Dėl biurokratizmo“.
51. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009 m. rugpjūčio 12 d. raštas Nr. (1.39.)7R-6365 „Dėl nuteistųjų elgesio teisinio reguliavimo laisvės atėmimo vietose“.
52. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. birželio 4 d. įsakymas Nr. 168 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų nuostatų patvirtinimo“. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=212843 [žiūrėta 2010 06 20]
53. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=216039&p_query=Pataisos%20%C4%AFstaig%C5%B3%20vidaus%20tvarkos%20taisykli%C5%B3%20patvirtinimo&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 06 15]
54. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. 1R-22 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364326 [žiūrėta 2010 07 09]
55. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2011 m. sausio 31 d. įsakymas Nr. 1R-33 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=392560 [žiūrėta 2011 02 20]
56. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390913 [žiūrėta 2011 01 25]

57. Lietuvos Respublikos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. lapkričio 8 d. nutartis. Administracinė byla Nr. A¹⁴-1691-05.
58. Lietuvos Respublikos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. liepos 25 d. sprendimas. Administracinė byla Nr. I¹-02-06.
<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=D4FB35B8-2A89-450F-AB14-A3ED0E406CFB> [žiūrėta 2010 10 15]
59. Lietuvos Respublikos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 23 d. sprendimas. Administracinė byla Nr. I⁸-15/2007. <http://tar.tic.lt/GetFile.aspx?Aktoid=14CA1C3C-AE38-48B1-85B9-E9BFEC6DE301&doctype=3> [žiūrėta 2010 10 15]
60. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. spalio 13 d. nutarimo Nr. 1464 redakcija). http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388063 [žiūrėta 2011 01 31]
61. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 24 d. nutarimas Nr. 968 „Dėl Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklių patvirtinimo“.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169819 [žiūrėta 2010 06 21]
62. Mansuy I. The Principle of Legality and the Execution of Sentences in France and Germany: Law= Rights? <http://champpenal.revues.org/3263> [žiūrėta 2010 07 20]
63. Milašiūtė V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija įkalintų asmenų teisių apsaugos srityje (Lietuvos pavyzdžiai) // Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys / Vyriausiasis mokslinis redaktorius G. Švedas. – Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos, 2010, p. 57-75. – ISBN 978-9955-862-34-5
64. Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą), amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos 2010 metų suvestinė.
http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 [žiūrėta 2011 01 31]
65. Pečkaitis S., Mačerinskienė I. Magistrų baigiamojo darbo rengimo tvarka: mokomasis leidinys. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008. – 80 p. – ISBN 978-9955-19-083-7
66. Petkus A. Kriminalinės subkultūros penitencinėse įstaigose genezė, raida ir struktūra // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, Nr. 51(43), p. 137–146. – ISSN 1392-6195
67. Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. – 36 p.

- <http://www.google.lt/#q=nuteist%C5%B3j%C5%B3+subkult%C5%ABra&hl=lt&prmd=ivns&ei=hlp7TfzhM9Lo4Aba77jLDA&start=10&sa=N&fp=c420d231ae0cf2a8> [žiūrėta 2010 10 20]
68. **Pravieniškių 3-iųjų pataisos namų 2008 metų veiklos analizė.**
<http://www.3pn.lt/veiklpl/an08/Analyze%202008.htm> [žiūrėta 2011 02 24]
69. **Report to the government of Denmark on the visit to Denmark carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 11 to 20 February 2008.** <http://www.cpt.coe.int/documents/dnk/2008-26-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 10 18]
70. **Report to the government of Swedish on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 9 to 18 June 2009.** <http://www.cpt.coe.int/documents/swe/2009-34-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 10 22]
71. **Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008.** <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 11 22]
72. **Responses of the Lithuanian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Lithuania from 21 to 30 April 2008.** <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-24-inf-eng.htm> [žiūrėta 2011 01 10]
73. **Sakalauskas G.** Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika: taikomasis mokslinis tyrimas / Užsakovas: Teisės institutas. <http://www.teise.org/docs/empty/lygtinio%20paleidimo.pdf> [žiūrėta 2011 01 21]
74. **Скретнева Н. В. Насилие и уголовно-исполнительная система / Опубликовано:** Сибирский юридический вестник. – 2004, № 2. [elektroninis išteklius]
<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1167819> [žiūrėta 2011 02 24]
75. **Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977.**
<http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm> [žiūrėta 2010 10 12]
76. **Švedas G.** Bausmių vykdymo teisė. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. – 288 p. – ISBN 9955-557-21-4
77. **Švedas G.** Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. – 168 p. – ISBN 9955-557-09-5

78. **Tarptautinių žodžių žodynas.** [atsakingasis redaktorius V. Kvietkauskas; redaktoriai A. Kinderys, V. Viluveitas]. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. – 528 p.
79. **Teisinė sąmonė** / Wikipedija: virtuali enciklopedija.
http://lt.wikipedia.org/wiki/Teisin%C4%97_s%C4%85mon%C4%97 [žiūrėta 2010 07 15]
80. **Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės** / Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos / sudarytojas M. Aidukas; [redakcinė kolegija M. Aidukas ir kt.]. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004. – 472 p. – ISBN 9955-557-27-3
81. **Trumpulis U.** Teisėtumo principo taikymas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje kaip teisingumo įvykdymo prielaida // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 12(102), p. 75-80. – ISSN 1392-6195
82. **Urbonas D.** Kvaziteisminių institucijų jurisdikcinė veikla, taikant administracines sankcijas: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. – 27 p.
http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/administracines_teises_ir_proceso_katedra/Disertaciju_santraukos/Urbono_disertacijos_santrauka.pdf [žiūrėta 2010 10 21]
83. **Urmonas A., Pranevičienė B.** Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, Nr. 32(24), p. 54-64. – ISSN 1392-6195
84. **Vaišvila A.** Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2000. – 376 p. – ISBN 9986-567-41 -6
85. **Valančius V., Norkus R.** Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2006, Nr. 3(81), p. 91-98. – ISSN 1392-6195
86. **Vansevičius S.** Valstybės ir teisės teorija: mokymo priemonė. – Vilnius: Justitia, 2000. – 256 p. – ISBN 9986-567-35-1
87. **Vyšniauskienė L.** Skundai nepavers kalėjimo sanatorija. http://www.lzinios.lt/lt/2011-02-26/pirmas_puslapis/skundai_nepavers_kalejimo_sanatorija.html?print [žiūrėta 2011 02 28]
88. **Von Hayek F. A.** The Road to Serfdom. – Chicago: University of Chicago Press, 1944. – 266 p. – ISBN 0-226-32061-8

Agurkytė S. Teisėtumo ir teisingumo principų realizavimas pataisos įstaigų veikloje / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. D. Usik – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2011 – 85 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti ir įvertinti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo Lietuvos pataisos įstaigų veikloje svarbiausi probleminiai aspektai bei pateikti pasiūlymai dėl bausmių vykdymo teisės aktų teisėkūros ir teisės aktų įgyvendinimo tobulinimo. Pirmojoje darbo dalyje pateikiamas bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų reglamentavimo apibrėžimas, nagrinėjami šių principų išraiškos ir turinio Lietuvos bausmių vykdymo teisėje ypatumai bei šių principų reikšmė. Antrojoje darbo dalyje analizuojamas bausmių vykdymo teisės principų klasifikavimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje. Trečiojoje darbo dalyje nagrinėjami bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo kriterijai bei bendrosios šių principų realizavimo tobulinimo prielaidos. Ketvirtojoje darbo dalyje analizuojamai teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo Lietuvos pataisos įstaigų veikloje probleminiai teisiniai bei vykdymo aspektai bei analizuojami Pravieniškių II gyvenvietėje esančių, taip pat Alytaus pataisos namų darbuotojų apklausos rezultatai.

Pagrindiniai žodžiai: bausmių vykdymas, teisėtumo principas, teisingumo principas, pataisos įstaigos, pataisos įstaigų veikla

Agurkyte S. Implementation of Principles of Legality and Justice in Activities of Correctional Institutions / Master's Work in Law and Management. Supervisor doc. Dr. Usik. D. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, 2011 – 85 p.

ANOTATION

The most important problematic aspects of implementation of principles of legality and justice in activities of correctional institutions in Lithuania were analyzed and evaluated in the Master's thesis, suggestions related to improvement of legislation and implementation of legal acts regulating execution of sentences are presented. In the first part of the work the regulation of principles of legality and justice in execution of sentences is defined, the peculiarities of expression and content of these principles in the penitentiary law of Lithuania are analyzed, as well as the meaning of these principles. In the second part of the work the classification and legal regulation of principles of penitentiary law in Lithuania is analyzed. In the third part the criteria of implementation of principles of legality and justice in execution of sentences are analyzed, as well as general hypotheses for improvement of implementation of these principles. In the fourth part of the work the problematic legal and executive aspects of implementation of principles of legality and justice in activities of correctional institutions in Lithuania are analyzed, as well as the results of a survey carried out with employees at Pravieniškės II town and Alytus penitentiary.

Key words:

principle of legality, principle of justice, correctional institutions, activity of correctional institutions

Agurkytė S. Teisėtumo ir teisingumo principų realizavimas pataisos įstaigų veikloje / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. D. Usik – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2011 – 85 p.

SANTRAUKA

Teisės ir penitencinės veiklos magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, nes nacionalinėje mokslinėje literatūroje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo pataisos įstaigų veikloje probleminiai aspektai nėra nagrinėti, taip pat ir užsienio mokslinės literatūros analizės rezultatai parodė, kad vykdyta tik labai nedaug teisėtumo principo realizavimo laisvės atėmimo vietose tyrimų. Pastarųjų principų realizavimo problematika Lietuvos pataisos įstaigų veikloje yra ypač aktuali žmogaus teisių įgyvendinimo srityje. Todėl teorinių nuostatų bei empirinio tyrimo duomenų analizės rezultatai Lietuvos penitencinės teisės sistemai yra itin svarbūs.

Darbo tyrimo objektas – bausmių vykdymo teisinius santykius reguliuojantys teisėtumo ir teisingumo principai.

Tyrimo dalykas yra Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai bei tarptautiniai teisiniai elgesio su asmenimis standartai, įtvirtinantys teisėtumo ir teisingumo principais pagrįstą su laisvės atėmimu susijusių bausmių vykdymo teisinį reguliavimą.

Tyrimo tikslas – atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo objektą bei dalyką, išanalizuoti ir nustatyti bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo pataisos įstaigų veikloje teorinius ir praktinius aspektus, bei bausmių vykdymo teisės požiūriu įvertinti šių principų realizavimą praktikoje.

Tyrimo uždaviniai: apibrėžti teisėtumo ir teisingumo principų sampratą, teisinį reglamentavimą bausmių vykdymo teisės aktuose bei atskleisti jų vaidmenį pataisos įstaigų veikloje; išanalizuoti teisėtumo ir teisingumo principų įtvirtinimo Lietuvos bausmių vykdymo teisės aktų leidyboje sąlygas bei ypatumus; išanalizuoti teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo ypatumus pataisos įstaigų veikloje, su šių principų realizavimu susijusias problemas; pateikti pasiūlymus dėl bausmių vykdymo aktų teisėkūros ir teisės aktų įgyvendinimo tobulinimo.

Tyrimo hipotezė – bausmių vykdymo teisės teisėtumo ir teisingumo principų įgyvendinimo mechanizmas bei jo realizavimo efektyvumas yra pakankamas sklandžiam bausmių vykdymo teisės normų taikymui praktinėje pataisos įstaigų veikloje.

Tyrimo metu buvo taikyti tiek teoriniai, tiek empiriniai mokslinio tyrimo metodai: *lyginamasis, sisteminės analizės, dedukcijos ir indukcijos, sintezės, kritikos bei ekspertų vertinimo*. Apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui didelę reikšmę turėjo kompleksinis šių metodų taikymas.

Atlikus analizę nustatyta, kad bausmių vykdymo teisės teisėtumo bei teisingumo principų realizavimo probleminius aspektus Lietuvos pataisos įstaigų veikloje daugiausiai sąlygoja teisinio reglamentavimo spragos, šių įstaigų pareigūnų neišplėtota ar deformuota teisinė sąmonė, profesinės teisinės kultūros stoka, kriminalinė nuteistųjų subkultūra.

Išanalizavus bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimo turinį nustatyta, kad sukurtas pakankamai efektyvus institucinis teisinės kontrolės mechanizmas, padedantis užtikrinti veiksmingą teisėtumo principo pataisos įstaigų veikloje realizavimo procesą.

Tyrimo hipotezė pasitvirtino, nors magistro baigiamajame darbe atliktos bausmių vykdymo teisės sistemos bei empirinio tyrimo duomenų analizės rezultatai atskleidė kai kuriuos probleminius teisėtumo principo praktinėje veikloje įgyvendinimo pataisos įstaigose aspektus.

Pirmojoje darbo dalyje pateikiama bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų samprata, šių principų išraiškos ir turinio Lietuvos bausmių vykdymo teisėje ypatumai bei reikšmė. Antrojoje darbo dalyje analizuojamas bausmių vykdymo teisės principų klasifikavimas ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje. Trečiojoje darbo dalyje nagrinėjami bausmių vykdymo teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo kriterijai bei bendrosios šių principų realizavimo tobulinimo prielaidos. Ketvirtojoje darbo dalyje pateikiama teisėtumo ir teisingumo principų realizavimo Lietuvos pataisos įstaigų veikloje probleminiai teisiniai bei vykdymo aspektų bei empirinio tyrimo analizė.

Agurkyte S. Implementation of Principles of Legality and Justice in Activities of Correctional Institutions / Master's Work in Law and Management. Supervisor doc. Dr. Usik. D. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, 2011 – 85 p.

SUMMARY

The subject of the Master's thesis in Law and Penitentiary Activities is relevant because problematic aspects of implementation of principles of legality and justice in activities of correctional institutions have not been analyzed in the national scientific literature, the results of analysis of foreign scientific literature also revealed that very little research of implementation of principle of legality in custodial places has been carried out. The topic of implementation of the latter principles in the activities of correctional institutions of Lithuania is especially relevant for implementation of human rights. Therefore the results of analysis of theoretical provisions and empirical research data are especially important for the system of penitentiary law of Lithuania.

Object of the research – principles of legality and justice regulating legal relations in execution of sentences.

Subject of the research – law and other legal acts of the Republic of Lithuania, international legal standards for treatment of persons, regulating execution of custodial sentences based on principles of legality and justice.

Aim of the research – to analyze and identify theoretical and practical aspects of principles of legality and justice in execution of sentences in activities of correctional institutions, in accordance with the object and subject of the Master's thesis, to evaluate implementation of these principles in practice in the aspect of penitentiary law.

Tasks of the research: to define the conception of the principles of legality and justice, legal regulation in the acts of penitentiary law and to reveal their role in the activities of correctional institutions; to analyze conditions and peculiarities of implementation of the principles of legality and justice in legislative work of penitentiary law in Lithuania; to analyze peculiarities of implementation of the principles of legality and justice in the activities of correctional institutions, the issues related to implementation of these principles; to present suggestions related to improvement of legislation and implementation of legal acts regulating execution of sentences.

Hypothesis of the research – the mechanism of implementation of principles of legality and justice in penitentiary law and efficiency of its implementation is sufficient for efficient implementation of penitentiary law standards in practical activities of correctional institutions.

Theoretical and empirical methods of scientific research were used in the: *comparative, systemic analysis, deduction and induction, synthesis, criticism and evaluation of experts*. Complex implementation of these methods was significant for correctness and reliability of the conclusions.

The analysis showed that problematic aspects of implementation of the principles of legality and justice in penitentiary law in the activities of correctional institutions of Lithuania are mostly influenced by gaps of legal regulation, the underdeveloped or deformed legal consciousness of officers at such institutions, lack of professional legal culture, criminal subculture of the convicts.

The analysis of the content of implementation of principle of legality in execution of sentences revealed that a quite effective institutional mechanism of legal control has been created to ensure efficient process of implementation of principle of legality in the activities of correctional institutions.

The hypothesis of the research was confirmed, although the results of analysis of penitentiary law system and empirical research data revealed certain problematic aspects of implementation of principle of legality in practice in correctional institutions.

In the first part of the work the regulation of principles of legality and justice in execution of sentences is defined, the peculiarities of expression and content of these principles in the penitentiary law of Lithuania are analyzed, as well as the meaning of these principles. In the second part of the work the classification and legal regulation of principles of penitentiary law in Lithuania is analyzed. In the third part the criteria of implementation of principles of legality and justice in execution of sentences are analyzed, as well as general hypotheses for improvement of implementation of these principles. In the fourth part of the work the problematic legal and executive aspects of implementation of principles of legality and justice in activities of correctional institutions in Lithuania are analyzed, the results of the empirical research are presented.

GERBIAMAS (-A) RESPONDENTE,

Maloniai prašome Jūsų dalyvauti Mykolo Romerio universiteto magistranto ruošiamo baigiamojo darbo empiriniame tyrime, kurio tema – **TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ REALIZAVIMAS PATAISOS ĮSTAIGŲ VEIKLOJE.**

Jūsų patirtis bei informacija, kurią pateiksite, yra labai svarbi. Duomenys bus apibendrinti ir naudojami išskirtinai magistro baigiamojo darbo tyrimo tikslais. Klausimynas yra anoniminis, todėl Jūsų asmens tapatybė jokių būdu nebus atskleista.

Empirinio tyrimo tikslas – įvertinti teisėtumo ir teisingumo principų reglamentavimo pataisos įstaigų veikloje pakankamumą (privalumus ir trūkumus), atitiktį tarptautiniams teisiniams standartams, šių principų taikymo teisinės kliūtis bei galimas nagrinėjamų principų koncepcijų raidos tendencijas.

Empirinio tyrimo metodas – atsitiktinės atrankos būdu pasirinktų penitencinės teisės mokslininkų bei laisvės atėmimo bausmės (terminuotas laisvės atėmimas, laisvės atėmimas iki gyvos galvos) vykdančių profesionalų, t.y. visų rangų pataisos įstaigų darbuotojų, anketavimas.

Kad būtų lengviau atsakyti į klausimus, taip pat siekdami tyrimo objektyvumo, pateikiame trumpus teisėtumo ir teisingumo principų sampratos paaiškinimus, kurių kontekste bus apibendrinami šio tyrimo rezultatai:

Teisėtumo principas. Vienas iš bausmių vykdymo teisės principų yra teisėtumo principas, kurio turinys yra apibrėžtas LR bausmių vykdymo kodekso (toliau – ir BVK) 5 straipsnyje:

„1. Bausmės vykdymo pagrindas yra tik įsiteisėjęs apkaltinamasis Lietuvos Respublikos teismo nuosprendis. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais atvejais bausmės vykdymo pagrindu yra užsienio valstybės teismo arba tarptautinės teisminės institucijos įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis (sprendimas).

2. Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai.

3. Nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga. Bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis. Įstatymų nustatytus reikalavimus pažeidę pareigūnai atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

4. Bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūrą atlieka Lietuvos Respublikos teismai, prokurorai, Seimo skiriami kontrolieriai, Teisingumo ministerija ir kitos valstybės institucijos pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.“

Teisėtumo principas bausmių vykdymo teisėje, kaip ir kitose teisės šakose, turi būti suprantamas dvejopai: **pirma**, valstybėje turi būti vadovaujama įstatymo viršenybe [...]. **Antra**, šis principas garantuoja kiekvienam asmeniui galimybę įstatymų nustatyta tvarka realizuoti savo teises ir pareigas. Kartu jis nustato būtinumą savo veiklos srityje tiksliai ir besąlygiškai įgyvendinti teisės normų paliepiamus.¹³

Teisėtumo principo privalo laikytis visi bausmių vykdymo teisės subjektai, kuriems yra priskiriami ir pataisos įstaigų vadovai, priimdami lokalinius teisės aktus.

Teisingumo principas. Pirma, teisingumo principas bausmių vykdymo teisę veikia kaip bendrasis teisės principas: bausmių vykdymo įstatymai turi būti vienodai suprantami, vykdomi ir taikomi bausmių vykdymo institucijose. Teisingumo principo realizavimas teisinėje valstybėje turi

¹³ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. – Vilnius: Justitia, 2008, p. 52.

pasireikšti tinkamomis įstatymų priėmimo procedūromis, jų pagrindu bendrojo pobūdžio teisės normomis ir principais, aiškumu, tikslumu, neprieštaringumu, stabilumu, apibrėžtumu, protingumu, proporcingumu ir turi atitikti prigimtinio teisingumo reikalavimus.¹⁴

Antra, bausmių vykdymo teisingumo principo turinys nei BVK, nei kito bausmių vykdymo teisės akto teisės normoje nėra tiesiogiai išreikštas. Ši aplinkybė lemia teisingumo principo abstraktumą, neapibrėžtumą. Todėl teisingumo principo samprata formuojama logiškai aiškinant ir analizuojant bausmių vykdymo teisės aktus. Bausmių vykdymo teisingumo principo specifinis bruožas yra tas, kad turi ryškų procesinį aspektą. Pvz., spręsdama nuteistojo teisinės padėties švelninimo ar griežtinimo klausimą, pataisos įstaigos administracija turi atsižvelgti į jo elgesį, į kitus nustatytus vertinimo kriterijus bei priimti nuteistojo atžvilgiu *teisingą* sprendimą.

Trečia, teisingumo principas yra vienas iš pataisos įstaigų pareigūnų veiklos etikos principų. Vadovaudamasis teisingumo principu pataisos įstaigos pareigūnas privalo: vienodai elgtis su visais asmenimis, nepaisydamas jų lyties, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, kilmės, socialinės padėties, religijos ar įsitikinimų; atlikdamas tarnybines pareigas, garantuoti suimtųjų bei nuteistųjų lygybę prieš [...] bausmių vykdymo įstatymus, kitus tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus; būti objektyvus, sąžiningas ir teisingas, priimdamas sprendimus, nagrinėdamas prašymus, skundus, pareiškimus, pasiūlymus, nepiktnaudžiauti jam suteiktomis galiomis.¹⁵

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų iširti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060116.htm>. Prisijungimo laikas 2008-12-12.

¹⁵ Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 4/07-79 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 149-5448.

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO
„TEISĖTUMO IR TEISINGUMO PRINCIPŲ REALIZAVIMAS PATAISOS ĮSTAIGŲ
VEIKLOJE“ EMPIRINIO TYRIMO KLAUSIMYNAS

1. Jūsų lytis:

- a) vyras;
- b) moteris.

2. Jūsų amžius (įrašykite): _____

3. Jūsų išsilavinimas:

- a) aukštasis;
- b) aukštasis neuniversitetinis;
- c) aukštesnysis;
- d) spec. vidurinis;
- e) vidurinis su profesiniu išsilavinimu;
- f) vidurinis.

4. A turite teisinį išsilavinimą?

- a) taip;
- b) ne.

5. Koks Jūsų darbo stažas bausmių vykdymo sistemoje?

- a) iki 5 metų;
- b) nuo 5 iki 10 metų;
- c) nuo 10 iki 15 metų;
- d) daugiau kaip 15 metų.

6. Jūsų veiklos pataisos įstaigoje sritis

- a) nuteistųjų socialinė rehabilitacija;
- b) įstaigos apsauga ar nuteistųjų priežiūra;
- c) kita veikla (personalo tvarkymas, ūkinė veikla, dokumentų valdymas, nuteistųjų įskaitos tvarkymas ar kita).

7. Ar užimate vadovaujančias (įstaigos vadovo, jo pavaduotojo, struktūrinio padalinio vadovo ar jo pavaduotojo) pareigas?

- a) taip;
- b) ne.

8. Ar sutinkate su teiginiu: „Lietuvoje veikiantis pataisos įstaigų veiklos teisinis reglamentavimas pataisos įstaigų pareigūnams yra pakankamai aiškus ir suprantamas“?

- a) visiškai sutinku;
- b) sutinku;
- c) nesutinku;
- d) visiškai nesutinku.

9. Pataisos įstaigų veiklos teisinis reglamentavimas pataisos įstaigų pareigūnams yra nepakankamai aiškus ir suprantamas, kadangi (atsakymą pateikti, jei 8 klausime teigiamai atsakėte į c arba d variantą)

- a) nėra pakankamai aiškus konkrečių nuostatų teisės aktuose formulavimas;
- b) nėra pakankamai išaiškinamos teisės aktų nuostatos šių aktų komentaruose;

- c) nepakankamai teikia konsultacinę pagalbą bausmių vykdymo teisės aktų taikymo klausimais
Teisingumo ministerija bei Kalėjimų departamentas;
d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą) _____

10. Ar sutinkate su teiginiu: „Lietuvos teisės aktai pakankamai aiškiai apibrėžia bausmių vykdymo teisėtumo principą“?

- a) sutinku;
b) nesutinku;
c) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą) _____

11. Ar sutinkate su teiginiu „Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai“?

- a) visiškai sutinku;
b) sutinku;
c) nesutinku;
d) visiškai nesutinku;
e) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą) _____

12. Kokios yra pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria pataisos įstaigos, siekdamos užtikrinti bausmių vykdymo teisėtumo principo realizavimą? (galima išskirti ir kelias)

- a) nepakankama pataisos įstaigų personalo kompetencija aiškinant bausmių vykdymo teisės aktų nuostatas, kuri galimai sąlygoja teisėtumo principą neatitinkančių sprendimų priėmimą;
b) atskirų LR bausmių vykdymo kodekso nuostatų, atskleidžiančių teisėtumo principą, vidinis nesuderinamumas bei prieštaravimas, lemiantis skirtingą pataisos įstaigose principo reikšmės interpretavimą bei neadekvatų jo taikymą praktikoje;
c) poįstatyminių teisės aktų nuostatų nepakankamas suderinimas su LR bausmių vykdymo kodekso nuostatomis;
d) pasitaiko atvejų, kad pataisos įstaigos vadovo įsakymai yra priimami siekiant išspręsti praktines pataisos įstaigų veikloje iškilusias problemas, tačiau (dėl jų svarbos) sprendimo klausimas tampa prioritetu neatsižvelgiant ar tik iš dalies atsižvelgiant į aukštesnės galios teisės aktų teisinį reguliavimą;

- e) aukštesnės galios teisės aktų reikalavimai yra pažeidžiami, nes patvirtinant parengtą lokalinio teisės akto projektą yra pataikaujama tarp nuteistųjų egzistuojančioms nerašytoms antvisuomeninėms elgesio taisyklėms (pvz., subkultūros tradicijoms);
- f) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____

13. Kokioje, Jūsų manymu, pataisos įstaigos veiklos srityje praktinėje veikloje yra dažniausiai susiduriama su teisėtumo principo realizavimo užtikrinimo būtinybe? (galite pažymėti ir keletą variantų)

- a) nuteistųjų socialinės reabilitacijos srityje;
- b) pataisos įstaigų apsaugos ir priežiūros srityje;
- c) nuteistųjų sveikatos priežiūros srityje;
- d) nuteistųjų materialinio buitinio aprūpinimo srityje
- e) kitoje veiklos srityje (įrašykite)_____;
- f) visose veiklos srityse, nė vienos veiklos srities neišskiriant.

14. Pareikškite savo nuomonę apie pataisos įstaigų vadovų priimamus įsakymus, kuriais šiose įstaigose nustatomos įvairios vidaus tvarkos taisyklės, atitikimo įstatymams bei poįstatyminiams teisės aktams požiūriu (galima išskirti ir kelis atsakymų variantus):

- a) pataisos įstaigų vadovų priimami įsakymai įstatymams bei poįstatyminiams teisės aktams neprieštarauja;
- b) būna išskirtinių atvejų, kad pataisos įstaigų vadovų priimami įsakymai prieštarauja įstatymams ir/arba poįstatyminiams teisės aktams;
- c) pataisos įstaigų vadovų priimami įsakymai įstatymams neprieštarauja, tačiau yra atvejų, kai jie nėra pakankamai suderinti su poįstatyminiais teisės aktais;
- d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____

15. Ar sutinkate su teiginiu, kad nuteistajam atliekant bausmę pataisos įstaigoje, jo elgesį suvaržo tik nustatyti draudimai arba pareigos?

- a) sutinku;
- b) nesutinku;
- c) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____

16. Ar pritariate teiginiui, kad nuteistųjų skundai dėl pataisos įstaigos administracijos veiksmų yra išnagrinėjami pakankamai objektyviai ir nepažeidžiant skundų nagrinėjimo procesinių reikalavimų?

- a) teiginiui visiškai pritariu;
 - b) teiginiui pritariu iš dalies;
 - c) teiginiui nepritariu;
 - d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-

17. Vertinant nuteistųjų skundų nagrinėjimo problematiką, kuriam iš šių teiginių pritariate? (gali būti žymimi ir keletas variantų)

- a) nors nuteistųjų skundai ištiriami ir pakankamai objektyviai, tačiau pasitaiko šių skundų nagrinėjimo procedūrinių pažeidimų;
 - b) pasitaiko atvejų, kai nuteistojo skundas yra ištiriamas paviršutiniškai, todėl – nepakankamai objektyviai;
 - c) pasitaiko nemažai atvejų, jog pataisos įstaigos administracija skundą atmeta, pasinaudodama nuteistojo ribotoms galimybėms įrodyti skundo pagrįstumą, nepaisant to, kad nuteistojo skundas yra pagrįstas;
 - d) dažniausiai pataisos įstaigos administracija, piktnaudžiaudama jai suteiktomis teisinėmis galiomis, ištiria nuteistųjų skundus taip, kaip tai atrodo jai naudingiausia;
 - e) nepritariu nė vienam iš šių teiginių, nes (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-

18. Ar, Jūsų manymu, pataisos įstaigos vadovybė imasi pakankamai priemonių siekiant Kalėjų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnų etikos taisyklių laikymosi užtikrinimo?

- a) šios priemonės yra pakankamos;
 - b) šios priemonės yra nepakankamos;
 - c) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-

19. Ar, Jūsų manymu, pareigūnai savo veikloje pakankamai užtikrina nuteistųjų lygybę prieš bausmių vykdymo įstatymus, kitus tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus?

- a) užtikrina pakankamai;
 - b) pasitaiko atvejų, kad analogiškose situacijose nuteistojo atžvilgiu priimami sprendimai yra skirtingi;
 - c) esti nemažai atvejų, kai vieniems nuteistiesiems kitų nuteistųjų atžvilgiu pataisos įstaigos administracija suteikia nepagrįstų privilegijų arba priešingai – dalį jų teisių apriboja, nors šių asmenų teisinė padėtis vadovaujantis bausmių vykdymo teisės aktais turėtų būti vienoda;
 - d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-

20. Ar pataisos įstaigos veikloje šiuo metu pasitaiko atvejų, kad pareigūnai nuteistąjį kankintų ar kitaip žiauriai ar žeminančiai su juo elgtųsi, taikytų fizinį ar psichologinį smurtą?

- a) galiu patvirtinti, kad tokių atvejų nepasitaiko;
 - b) nuteistųjų kankinimų ar kitokio žiauraus su juo elgesio atvejų nepasitaiko, tačiau pasitaiko atvejų, kai pataisos įstaigos pareigūnai pažemina nuteistojo orumą, taiko jų atžvilgiu psichologinio pobūdžio smurtą;
 - c) pasitaiko atvejų, kai pataisos įstaigos pareigūnai nuteistuosius kankina, žiauriai su jais elgiasi bei taiko jų atžvilgiu fizinį ir psichologinį smurtą;
 - d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-
-
-

21. Kokiam teiginiui pritariate?

- a) pataisos įstaigų pareigūnai savo pareigas atlieka sąžiningai;
 - b) nors dauguma pareigūnų savo pareigas atlieka sąžiningai, tarp jų pasitaiko ir nesąžiningų pareigūnų;
 - c) dauguma pareigūnų tarnybinėje veikloje nėra sąžiningi;
 - d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-
-
-

22. Ar, Jūsų manymu, yra pakankamas teisinės atsakomybės pataisos įstaigų pareigūnams, padariusiems tarnybinius nusižengimus, neišvengiamumo užtikrinimas?

- a) pakankamai užtikrinamas, nes pareigūnai atsakomybės neišvengia;
 - b) pasitaiko atvejų, kuomet pareigūnai atsakomybės išvengia, nes pataisos įstaigos vadovybė apie padarytą nusižengimą nesužino (latentiškumo faktorius);
 - c) pasitaiko atvejų, kuomet pareigūnai atsakomybės nepagrįstai išvengia;
 - d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____
-
-
-
-
-

23. Pareikškite savo nuomonę apie pataisos įstaigų vadovų priimamus sprendimus, bausmę atliekantiems nuteistiesiems skiriant nuobaudas ir paskatinimo priemones (galima žymėti ir keletą variantų):

- a) pataisos įstaigų vadovų sprendimai šiais klausimais dažniausiai yra teisėti ir pagrįsti ir paskatinimo priemonės bei nuobaudos yra parenkamos tinkamai;
- b) parenkant nuteistiesiems skirtinas paskatinimo priemones ir nuobaudas, nėra pakankamai efektyviai išnaudojamos visos teisinės galimybės (kai kurios įstatyme numatytos paskatinimo priemonių bei nuobaudų rūšys iš viso nuteistiesiems dėl įvairių priežasčių neskiriamos);
- c) skiriant paskatinimo priemones bei nuobaudas nuteistiesiems ne visada atsižvelgiama į jų veiksmingumą, t. y. į laukiamą efektyviausią rezultatą;
- d) skiriant paskatinimo priemones bei nuobaudas nuteistiesiems pasitaiko procedūrinių pažeidimų;
- e) skiriant paskatinimo priemones bei nuobaudas nuteistiesiems, nėra atsižvelgiama į šių asmenų nuomonę ar subjektyvų konkrečios situacijos traktavimą;
- f) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____

24. Pareikškite savo nuomonę apie kitus pataisos įstaigos administracijos priimamus sprendimus nuteistųjų atžvilgiu (pvz., dėl papildomų pasimatymų socialiniams ryšiams suteikimo, leidimo papildomai paskambinti telefonu, trumpalaikės išvykos į namus suteikimo ir pan.) pagrįstumo ir objektyvumo:

- a) pareigūnų sprendimai dažniausiai yra pagrįsti ir objektyvūs;
- b) pasitaiko atvejų, kad, priimant sprendimus, ne visada atsižvelgiama į nuteistojo asmenybę, jo pageidavimus ir teisėtus lūkesčius;
- c) priimant sprendimus paprastai neįsigilinama į nuteistojo problemas, subjektyvų situacijos traktavimą, pageidavimus, todėl šių sprendimų motyvacija yra paviršutiniška;
- d) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____

25. Ar bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūrą atliekančių institucijų pastangos, užtikrinant šio tikslo pasiekimą, yra pakankamos?

- a) pakankamos;
- b) nepakankamos;
- c) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą)_____

26. Kuri, Jūsų manymu, iš paminėtų institucijų veiksmingiausiai padeda užtikrinti penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą (galima žymėti ir keletą variantų)?

- a) Europos žmogaus teisių teismas;
 - b) Komitetas prieš kankinimus (CPT);
 - c) Seimo kontrolieriaus įstaiga;
 - d) Teisingumo ministerija;
 - e) administraciniai teismai;
 - f) prokuratūros įstaigos;
 - g) Kalėjimų departamentas;
 - h) pačios pataisos įstaigų administracijos;
 - i) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą) _____
-
-
-

27. Kuri iš paminėtų institucijų, Jūsų manymu, turėtų daugiausiai prisidėti užtikrinant penitencinėje veikloje teisėtumo ir teisingumo principų realizavimą? (galima žymėti ir keletą variantų)

- a) Europos žmogaus teisių teismas;
 - b) Komitetas prieš kankinimus (CPT);
 - c) Seimo kontrolieriaus įstaiga;
 - d) Teisingumo ministerija;
 - e) administraciniai teismai;
 - f) prokuratūros įstaigos;
 - g) Kalėjimų departamentas;
 - h) pačios pataisos įstaigų administracijos;
 - i) kita (įrašykite savo pastabas ar komentarą) _____
-
-
-

PASTABA. Pildant klausimą ir jį teikiant elektroniniu būdu vieną iš pateiktų atsakymų variantų pažymėkite (paryškinkite, pakeiskite į kitą šrifto spalvą ar pan.), o esant kitai Jūsų nuomonei dėl pateikto klausimo atsakymo variante „kita“ savo pastabas ar komentarus įrašykite.

Nuoširdžiai dėkojame už Jūsų patirtį bei pareikštą nuomonę atsakant į klausimus!